

Brede welvaartfoto Zuid-Holland

Een analyse van de brede welvaart in de regio

Brede welvaartfoto Zuid-Holland

Een analyse van de brede welvaart in de regio

Colofon

Het PON & Telos heeft dit onderzoek verricht in opdracht van

Auteur(s)

Opmaak tabellen en figuren

Fotograaf

Publicatienummer

25147

Datum

november 2025

© 2025 Het PON & Telos

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij Het PON & Telos. Gehele of gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

Vermenigvuldiging en publicatie in een andere vorm dan dit rapport is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van Het PON & Telos. Hoewel deze publicatie met de grootst mogelijke zorg is samengesteld, kan Het PON & Telos geen enkele aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele fouten.

Meer informatie

www.hetpon-telos.nl

Managementsamenvatting

In het huidige coalitieakkoord 2023-2027 genaamd 'Krachtig Zuid-Holland' zijn een aantal opgaven, waar de provincie Zuid-Holland voor staat, gedefinieerd. Een breed welvaartsperspectief staat daarbij centraal. Uiterlijk in 2025 moet er een brede welvaartsagenda zijn opgesteld.

De provincie heeft aan Het PON & Telos gevraagd een brede welvaart foto te ontwikkelen die een beeld geeft van de brede welvaartssituatie in de provincie Zuid-Holland. Deze foto brengt middels indicatoren de situatie van het gebied in beeld, ook op terreinen waar de provincie Zuid-Holland zelf weinig directe invloed op heeft, zodat een zo compleet mogelijk beeld van de brede welvaartsituatie kan worden geschetst. De indicatoren in deze benchmark zijn niet één op één te vergelijken met de Omgevingsvisie van de provincie. Eerder heeft Het PON & Telos een vergelijkbaar traject gelopen met de provincies Noord-Brabant, Utrecht, Noord-Holland en Groningen. Om brede welvaart concreet invulling te geven, hanteert Het PON & Telos het Regiokompas Brede Welvaart dat de mens centraal stelt in zijn of haar sociale en natuurlijke omgeving. Dit model brengt de brede welvaart van mensen en hun sociale en fysieke leefomgeving in beeld via twaalf thema's.

Het voorliggende rapport biedt een diepgaande Brede Welvaartfoto van de provincie. De foto geeft een gedetailleerd inzicht in de verschillende thema's waarmee we Brede Welvaart in kaart brengen.

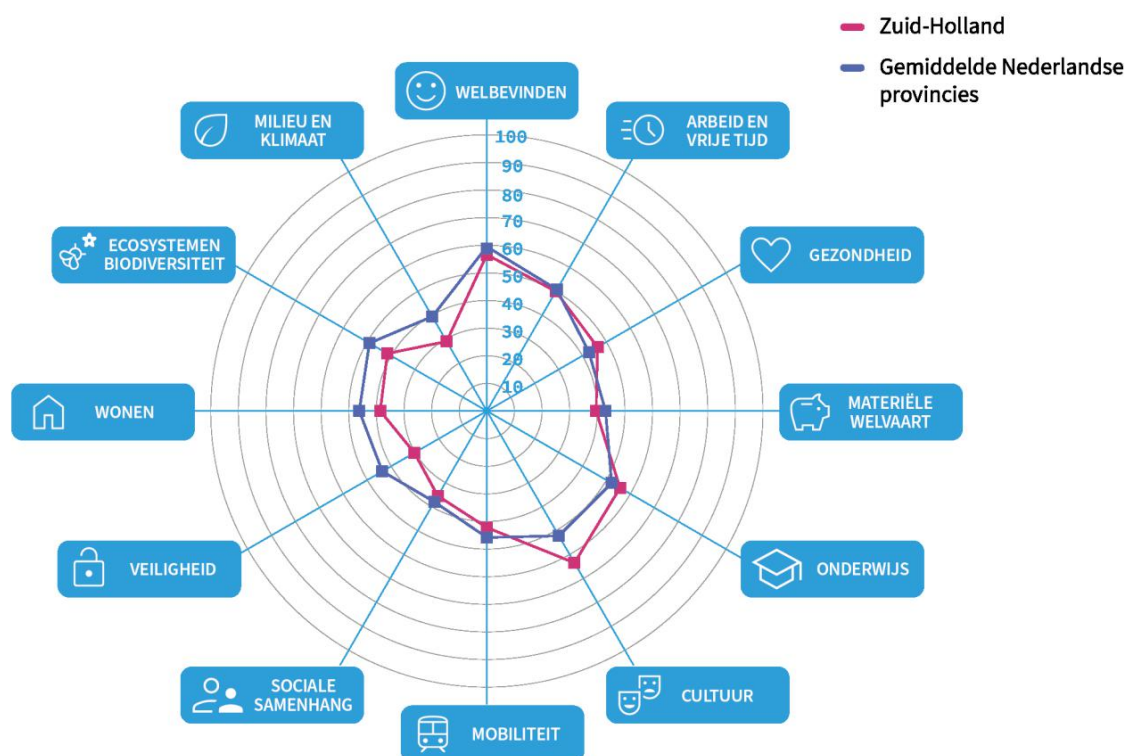
Vooruitgang

De provincie Zuid-Holland heeft in de afgelopen jaren een aantal belangrijke stappen voorwaarts gezet ten aanzien van brede welvaart. Zo laat de provincie voor veel thema's een verbetering in de scores zien, voorbeelden daarvan zijn de thema's Welbevinden, Materiële welvaart en Arbeid & vrije tijd. Echter zien we ook een aantal thema's die juist verslechteren, zijnde de thema's Gezondheid, Sociale samenhang en Wonen.

Brede welvaart thema's provincie Zuid-Holland ¹	2015	2017	2020	2022	2025
Welbevinden	49,8	55,8	56,0	55,0	56,6
Arbeid & vrije tijd	38,4	39,4	46,9	49,1	50,0
Gezondheid	51,4	52,1	51,3	46,3	46,3
Materiële welvaart	28,6	30,6	36,6	37,1	39,6
Onderwijs	52,3	53,7	56,9	58,5	55,7
Cultuur	64,9	65,2	65,8	64,2	63,5
Mobiliteit	37,6	37,9	40,5	45,1	42,2
Sociale samenhang	40,1	42,5	40,7	35,0	35,5
Veiligheid	26,7	28,8	29,7	31,4	30,3
Wonen	49,7	49,9	44,9	40,0	38,6
Ecosystemen & biodiversiteit ²	41,6	41,6	41,6	41,6	41,6
Milieu & klimaat	22,4	22,6	25,0	27,0	29,1

Provincie Zuid-Holland in vergelijkend perspectief

Wanneer we de provincie vergelijken met het landelijk gemiddelde valt op dat de provincie Zuid-Holland het beter doet op de thema's Cultuur, Gezondheid en Onderwijs. Aan de andere kant zien we dat het tegenovergestelde geldt voor de thema's Wonen, Ecosystemen & biodiversiteit, Milieu & klimaat en Veiligheid. Op deze thema's scoort de provincie Zuid-Holland lager dan het landelijk gemiddelde.

¹ Scores lopen van 0 (minimum) tot 100 (maximum)

² Voor het thema Ecosystemen & biodiversiteit is het niet mogelijk om een vergelijking in de tijd te maken, omdat er voor deze indicatoren geen data voor meerdere jaren beschikbaar is. In deze voorraad kijken we met name naar de aanwezigheid van groen en beschermde natuur.

De blijvende populariteit van Zuid-Holland zorgt ervoor dat er een grote woningbehoefte in de provincie is, en de druk op de beschikbare woningen aanzienlijk blijft bij een al hoge bevolkings- en bebouwingsdichtheid. Ook leidt de stedelijke dichtheid tot een forse druk op het milieu en de natuur, maar ook de landbouw- en industriegebieden leveren hier een bijdrage aan.

In de rapportage gaan we dieper in op deze verschillen en zoomen we tweeledig in: thematisch en geografisch. Thematisch lopen we alle twaalf de thema's langs en kijken we naar de sterke en zwakke punten die voortkomen uit de indicatoren. Geografisch bezien kijken we naar de verschillende regio's binnen de provincie en nemen we alle gemeenten onder de loep. Daarbij hanteren we tevens een typologisch perspectief om recht te doen aan de eigenheid van de verschillende type gemeenten. We onderscheiden op basis van verschillende uitsluitende kenmerken de volgende categorieën van gemeenten: metropoolsteden, grote gemeenten, gazelgemeenten (zeer snel groeiend), New Towns, industriegemeenten, landelijke gemeenten, recreatieve gemeenten en suburbane gemeenten. We vergelijken gemeenten binnen de provincie Zuid-Holland en beschouwen daarnaast vergelijkbare *peers* in de nationale context. Binnen de metropoolsteden zoomen we ten slotte nog verder in. Er zijn forse verschillen waarneembaar; de buurten binnen deze gemeenten laten een zeer heterogeen beeld zien van de diverse brede welvaart thema's uit het Regiokompas.

Aandachtspunten

Wanneer we door onze oogharen kijken naar de provincie Zuid-Holland aan de hand van de brede welvaartthema's komen een aantal aandachtspunten specifiek naar voren:

- Over de hele linie zien we dat de tweedeling een belangrijk thema is in de provincie. Er is een hoge mate van diversiteit aanwezig in de provincie. Gemiddeld gezien is het inkomen op orde en kent de provincie een sterke economische positie, wat als positief kan worden beschouwd, echter profiteert niet iedereen daarvan mee. Je zou kunnen spreken van een Zuid-Holland met “twee snelheden”. Enerzijds floreren aantrekkelijke gebieden (zoals steden en omliggende forensengemeenten) dankzij een breed scala aan positieve effectiviteit van onderwijsinstellingen en de concentratie van bedrijvigheid. Deze fungeren als emancipatiemotoren en trekken jaarlijks grote aantallen nieuwe inwoners aan. Anderzijds zijn er groepen die duidelijk achterblijven, zowel letterlijk als figuurlijk. Letterlijk, door lagere participatie (bijvoorbeeld in onderwijs of arbeidsmarkt), maar ook figuurlijk doordat zij minder profiteren van kansen en ontwikkelingen, zoals mensen met een lagere opleiding of beperkte vaardigheden. Dat effect wordt nog verder verstrekt door de huidige situatie op de woning- en energiemarkt. Dit zien we niet alleen wanneer we de gemeenten in de provincie onderling met elkaar vergelijken, maar ook wanneer we inzoomen op de buurten van de verschillende gemeenten.

- Er is een ongekend zware druk op de ruimte. Dat zorgt voor significante uitdagingen op het gebied van (on)betalbare woningen, groen, energie, hinder (geluid/hitte/licht) en verkeer. Met de forse bouwopgave in het verschiets en de groene ruimte die onder druk staat is het afwegen van belangen in het ruimtelijk domein van buitengewoon belang. Dit vraagt om een integrale afweging van de verschillende brede welvaartthema's om de balans én kwaliteit te bewaken. Een uniforme aanpak werkt daarbij meestal niet, daarom is er behoefte aan maatwerk en specifieke oplossingen voor verschillende regio's binnen de provincie. Het vereist meer dan een *one-size-fits-all*-aanpak.
- Veiligheid is op sommige plekken in de provincie een belangrijk issue, dat geldt zowel voor delicten, slachtofferschap als verkeersveiligheid. Daarnaast vertonen veel inwoners in Zuid-Holland een hoge mate van riskant gedrag (overmatig alcoholgebruik, roken en overgewicht). Dat geldt onder andere in de grote steden als Rotterdam, 's-Gravenhage en Dordrecht, maar ook in gemeenten als Katwijk, Schiedam en Nissewaard. Zoomen we in op de buurten in Rotterdam en 's-Gravenhage, zien we dit onder andere terugkomen in de buurten die onderdeel zijn van het NPLV-programma, zoals de buurten in Rotterdam-Zuid en 's-Gravenhage-Zuidwest
- Nabijheid van werk is van belang als bron van inkomen, maar ook als sociaal integratie instrument. Zo voorkomt het o.a. (ernstige) eenzaamheid en draagt het bij aan participatie. Dat is belangrijk want participatie staat onder druk op veel plekken in de provincie Zuid-Holland. Het aantal sociale contacten en het aantal vrijwilligers neemt af en (ernstige) eenzaamheid neemt toe. Het is een blijvend aandachtspunt om iedereen mee te laten doen. Daarnaast heeft de COVID-19 pandemie een flinke deuk geslagen in veel sociale participatie-initiatieven. Het lijkt inmiddels niet meer de vraag of dit een tijdelijk effect betreft, participatie in brede zin lijkt structureel lager te zijn dan voor de COVID-19 pandemie het geval was.

Tot slot

Voor bestuurders en politici biedt deze brede welvaartfoto nuttige informatie om met elkaar het gesprek aan te gaan over te maken keuzes in beleid en om ambities uit het coalitieakkoord om te zetten in concrete resultaten. Het rapport schetst een context van de provincie Zuid-Holland als gebied. Dit alles vanuit een benchmarkperspectief. Voor beleidsmakers is het een hulpmiddel om voortgang te volgen, beleid te evalueren en prioriteiten te stellen. Het rapport biedt daarmee de nodige aanknopingspunten om op in te zetten met beleid. Het geeft signalen over waar kansen liggen en waar het mogelijk schuurt en biedt daarmee richting voor een verdere analyse van handelingsperspectief op beleid en daaraan gekoppeld vervolgonderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
1.1	Introductie en onderzoeksopdracht	3
1.2	Leeswijzer	3
1.3	Hoe gebruik je dit rapport?	4
1.4	Storymap en dashboard	5
2	Brede welvaart als bril	6
2.1	Achtergrond Brede welvaart	6
2.2	De Brede welvaartfoto en het Regiokompas Brede welvaart	7
2.2.1	Methodologie Regiokompas Brede welvaart	8
3	Zuid-Holland vergeleken met Nederland	11
3.1	Afwijkende indicatoren ten opzichte van het landelijk gemiddelde	14
3.2	Zuid-Holland over de tijd	15
4	Resultaten per brede welvaartsthema	17
4.1	Welbevinden	19
4.2	Arbeid & vrije tijd	21
4.3	Gezondheid	24
4.4	Materiële welvaart	27
4.5	Onderwijs	30
4.6	Cultuur	33
4.7	Mobiliteit	35
4.8	Sociale samenhang	39
4.9	Veiligheid	42
4.10	Wonen	45
4.11	Ecosystemen & biodiversiteit	48
4.12	Milieu & klimaat	52
4.13	Best en slechtst scorende indicatoren – provincieniveau	55
5	Zuid-Holland in regionaal perspectief	57
5.1	Veenweiden	58
5.2	Rotterdamse regio	59
5.3	Leidse regio en Duin- en Bollenstreek	60
5.4	Haagse regio	60
5.5	Delta	62
6	Zuid Hollandse gemeenten vergeleken	63
6.1	Metropoolsteden	64
6.1.1	Verschillen binnen de metropoolsteden	66
6.2	Grote gemeenten	69
6.3	Gazellegemeenten	70
6.4	New Towns	72
6.5	Suburbane gemeenten	73
6.6	Industriegemeenten	75

6.7	Landelijke gemeenten	76
6.8	Recreatieve gemeenten	77
7	Conclusie	79
	Bijlage A Onderzoeksverantwoording Regiokompas Brede Welvaart op buurniveau	85
	Bijlage B Kaarten Metropoolsteden op buurniveau	87

1 Inleiding

1.1 Introductie en onderzoeksopdracht

In het huidige coalitieakkoord 2023-2027 genaamd ‘Krachtig Zuid-Holland’ zijn een aantal opgaven, waar de provincie Zuid-Holland voor staat, gedefinieerd. De visie van de provincie is dat alle opgaven met elkaar samenhangen en dat zij, als partij in die samenhang, perspectief moeten bieden aan inwoners, maatschappelijke partners en ondernemers. Om deze vastgestelde doelstellingen te behalen, wordt er gewerkt met een samenhangende, gebiedsgerichte aanpak en wenkende perspectieven. Een breed welvaartsperspectief staat centraal. Uiterlijk in 2025 moet er een brede welvaartsagenda zijn opgesteld die aansluit bij landelijke monitoring. De provincie weegt, stuurt en rapporteert gelijktijdig op de economische doelen als op sociaal en cultureel gebied, de leefomgeving, gezondheid en de democratie. De provincie verkent ook hoe het brede welvaartsperspectief verankerd kan worden in de begrotingssystematiek.³

Om de brede welvaartsagenda op te stellen, heeft de provincie al gebruik gemaakt van de door Het PON & Telos opgestelde handreiking ‘Brede welvaart in beleid: van ambitie naar actie’. Het PON & Telos is naar aanleiding van deze handreiking en haar expertise op het vlak van brede welvaart en monitoring gevraagd om inhoudelijk een bijdrage te leveren aan dit traject.

De provincie wil graag een brede welvaart foto laten ontwikkelen die een beeld geeft van de brede welvaartssituatie in de provincie Zuid-Holland. Deze brede welvaartfoto geeft niet alleen een beeld van de provincie in totaal, maar gaat ook dieper in op de Zuid-Hollandse gemeenten en de verschillen tussen deze gemeenten. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van het door Het PON & Telos ontwikkelde Regiokompas Brede Welvaart. Dit is een benchmark. Vergeleken met andere landelijke monitoren (CBS, Rabobank/UU) hanteert het Regiokompas meer thema’s om een bredere blik te geven op het gebied, ook wordt het thema milieu specifieker uitgesplitst en ten slotte is het schaalniveau diepgaander waardoor de zeggingskracht vergroot wordt. Eerder heeft Het PON & Telos een vergelijkbaar traject gelopen met de provincies Noord-Brabant, Utrecht, Noord-Holland en Groningen. Daarnaast beschikt de provincie Zuid-Holland over een omgevingsmonitor (MOLO) die meer gericht is op het beleid, daar waar het Regiokompas zich juist richt op het gebied.

1.2 Leeswijzer

Deze rapportage bevat de brede welvaartfoto voor de provincie Zuid-Holland. Hoofdstuk 2 omschrijft de achtergrond, aanpak en gehanteerde methodiek van de brede welvaartfoto. In hoofdstuk 3 schetsen we een totaalbeeld: hoe scoort de provincie Zuid-Holland op de verschillende brede welvaartsthema’s over de tijd,

³ <https://www.zuid-holland.nl/politiek-bestuur/coalitieakkoord-2023-2027/>

maar ook ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Hoofdstuk 4 gaat dieper in op de verschillende scores op de twaalf brede welvaartthema's en de onderliggende indicatoren. Welke indicatoren verbeteren, welke indicatoren laten achteruitgang zien en hoe wordt er gescoord? En hoe verschilt dit beeld binnen de provincie? In hoofdstuk 5 gaan we dieper in op de regio's binnen de provincie en de belangrijkste bevindingen op het gebied van de brede welvaart. Vervolgens staan we in hoofdstuk 6 stil bij de verschillende typen gemeenten die de provincie kent. Hier worden de Zuid-Hollandse gemeenten op basis van verschillende kenmerken onderling met elkaar vergeleken. De rapportage wordt afgesloten met een slotbeschouwing in hoofdstuk 7, hierin worden de belangrijkste bevindingen samengevat.

In bijlage A gaan we dieper in op de door Het PON & Telos ontwikkelde gemeentetypologieën. Hier worden de Zuid-Hollandse gemeenten met vergelijkbare kenmerken met elkaar vergeleken, zowel onderling als ten opzichte van het landelijke gemiddelde. Bijlage B dient als onderzoeksverantwoording bij het Regiokompas Brede Welvaart en de gedane berekeningen op buurniveau. In bijlage C zijn per brede welvaartstema de verschillen op buurniveau voor de gemeenten Rotterdam en 's-Gravenhage te zien.

Daarnaast zijn er nog een aantal losse bijlagen bij deze rapportage beschikbaar. In de eerste bijlage is een uitgebreide onderzoeksverantwoording bij het Regiokompas Brede welvaart op gemeente- en provincieniveau terug te vinden, samen met een overzicht van de gebruikte indicatoren, inclusief definitie, bron, jaartallen, normering en lange termijn doel. Ook zijn in een losse bijlage de kaarten van alle indicatoren op gemeenteniveau terug te vinden. De derde bijlage bestaat uit een factsheet met de belangrijkste uitkomsten uit de data, per gemeente.

1.3 Hoe gebruik je dit rapport?

Dit rapport zorgt voor een praktisch inzicht in de brede welvaart van de provincie Zuid-Holland en haar gemeenten en regio's. Door data te combineren met de trends en ontwikkelingen, maken we een foto en een film. We beschouwen welke brede welvaartsindicatoren en thema's zich positief ontwikkelen en waar uitdagingen liggen. Zo krijgen we zicht op brede welvaartstrends én verschillen tussen gemeenten, regio's en provincies over de jaren heen. Naast het vergelijken in de tijd, doen we in dit rapport ook een uitspraak over de mate van doelbereik. Wanneer kan men tevreden zijn met de resultaten? Die uitspraken maken we expliciet door het hanteren van normeringen.

Benchmarkperspectief

In deze rapportage is gekozen voor een benchmarkperspectief. Dat wil zeggen dat alle indicatoren op identieke wijze gemeten worden voor alle gebieden. Daarmee kan er een evenwichtige vergelijking worden gemaakt tussen indicatoren en thema's. Het betekent echter ook dat specifieke informatie uit verschillende thema's die alleen beschikbaar is voor de provincie Zuid-Holland niet kan worden

opgenomen in de data en figuren, omdat daarmee de vergelijkende waarde teniet zou gaan. Voor sommige thema's resulteert dat op deelgebieden in *second-best* indicatoren. Dit rapport wordt daarmee als eerste stap gezien om een beeld te schetsen van de regio en om context te schetsen voor beleidskeuzes om het gesprek te mobiliseren. Daarbij kan worden aangetekend dat een specifiekere duiding van een thema altijd betekent dat je zult moeten inzoomen naar het niveau van de indicator, omdat daar de raakpunten zitten met het beleid.

Maatwerk

Om dichterbij de haarvaten van de organisatie te komen en specifieke beleidsinformatie te integreren, is maatwerk noodzakelijk. Naast “eigen” beleidsinformatie en indicatoren is het daarmee ook mogelijk om de discussie over de grenswaarden breder te beleggen. Vaak zijn ambities abstract en algemeen geformuleerd en daarmee weinig concreet. Door concrete en meetbare streefwaarden te formuleren wordt het debat gefaciliteerd. Om het gebied en haar stakeholders volwaardig mee te nemen in deze discussie zouden normeringen ook kunnen worden opgesteld in samenspraak met het gebied zelf. Workshops lenen zich goed voor dit soort processen, waarbij een mix van ambtenaren en (externe) stakeholders deelnemen om op deze manier een foto te creëren toegespitst op de provincie.

1.4 Storymap en dashboard

Naast dit rapport is een ArcGIS Storymap inclusief een dashboard opgesteld. De Storymap is een interactieve online omgeving, bestaande uit één of meerdere webpagina's, waarin op een bondige en prikkelende wijze interactieve kaarten, afbeeldingen, teksten en andere media worden weergegeven. De lezer wordt uitgenodigd om de resultaten en bevindingen te verkennen en kan zelf interactief resultaten van elke gemeente bevragen. Hierdoor krijgt de lezer meer inzicht in de achterliggende data. Voor verdere details en duiding wordt verwezen naar het rapport, waarin alle resultaten uitgebreider worden toegelicht.

Naast de Storymap is er ook een dashboard opgeleverd, waarin de data op indicatorniveau worden weergegeven, voor zowel de gemeenten als de buurten binnen de provincie. Dit biedt nog meer mogelijkheden om de data te verkennen. Het dashboard bevat echter geen duiding en is voornamelijk bedoeld om inzicht te geven in de onderliggende gegevens. Voor interpretatie en toelichting vervult het rapport deze functie.

2 Brede welvaart als bril

2.1 Achtergrond Brede welvaart

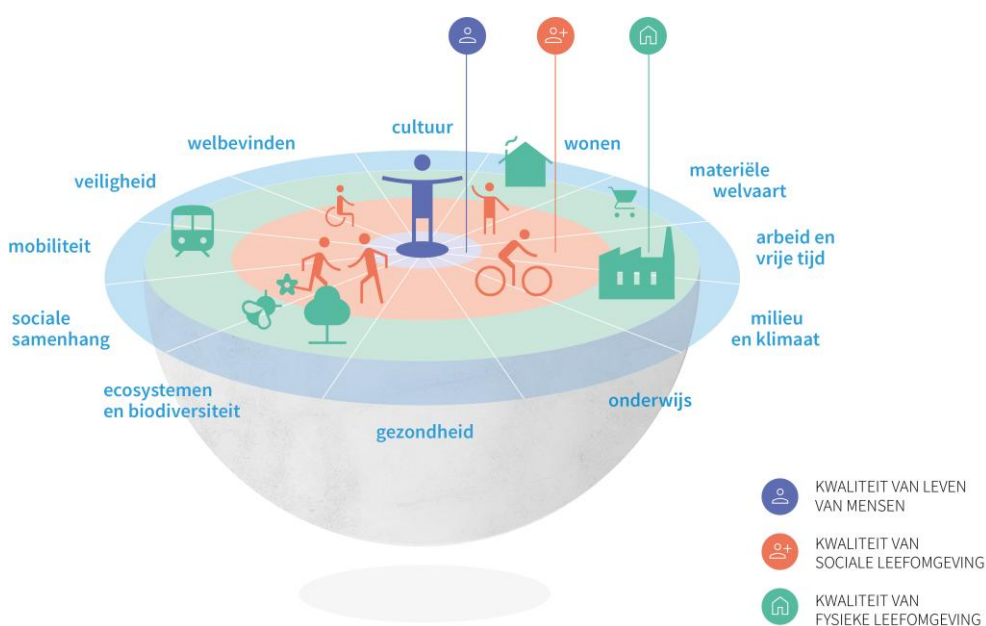
Steeds meer wetenschappers, bestuurders, politici en beleidsmakers beseffen dat een economie die gericht is op groei van het bruto binnenlands product (BBP) geen antwoord biedt op de grote uitdagingen van onze tijd. Met enkel een financieel-economisch perspectief op welvaart, worden de problemen rond klimaatverandering, biodiversiteitsverlies, armoede en sociale ongelijkheid niet opgelost.

Welvaart is meer dan alleen inkomen en ons verdienvermogen. Ook gezondheid, de woonomgeving en sociale contacten doen ertoe. Het gaat om de kwaliteit van leven van mensen, welke in belangrijke mate beïnvloed wordt door de kwaliteit van de sociale en fysieke leefomgeving. Brede welvaart biedt een omvattend (holistisch) denkkader en de brede bril die nodig is om scherpe keuzes te maken, gericht op het vergroten van brede welvaart. Het zorgt ervoor dat we alle aspecten die het leven van waarde maken meewegen en keuzes maken, waarin aandacht is voor de balans tussen ecologische, economische en sociale waarden.

Het PON & Telos richt zich in de operationalisering van het brede welvaartsbegrip vooral op 'de' regio. Dit schaalniveau vormt de dagelijkse maat van ons bestaan. Het leven van mensen speelt zich in belangrijke mate af op regionaal niveau, wat maakt dat de omstandigheden binnen de regio van grote invloed zijn op het welzijn van inwoners. Bovendien 'landen' steeds meer maatschappelijke opgaven op het vlak van omgevingsbeleid, duurzaamheid en sociaal domein in de regio.

Om brede welvaart in de regio concreet invulling te geven, hebben we een model ontwikkeld dat de mens centraal stelt in zijn of haar sociale en natuurlijke omgeving. Dit model brengt de brede welvaart van mensen en hun sociale en fysieke leefomgeving in beeld via twaalf thema's – van wonen en welbevinden tot cultuur en milieu. Deze twaalf thema's geven een rijk en compleet beeld van de brede welvaart op lokaal en regionaal niveau. In de praktijk zijn dit uiteraard geen opzichzelfstaande thema's, maar hangt alles met elkaar samen. Werken vanuit beleid met behulp van het brede welvaartspectief betekent dat dergelijke thema's in samenhang gezien dienen te worden.

Figuur 1 Model Brede welvaart

Met behulp van de twaalf thema's kan een eerste diagnose gesteld worden: wat gaat goed, en op welke thema's blijft een gebied achter ten opzichte van vergelijkbare plekken in het land? Waar liggen uitdagingen en opgaven als het gaat om de verbetering van de brede welvaart in de provincie of gemeente?

2.2 De Brede welvaartfoto en het Regiokompas Brede welvaart

Zoals hierboven beschreven helpt brede welvaart en dus ook een brede welvaartfoto, om ontwikkeling op verschillende schaalniveaus inzichtelijk te maken. De foto maakt het mogelijk om vast te stellen hoe de Zuid-Hollandse gemeenten, maar ook de provincie in haar geheel ervoor staat met het oog op brede welvaart. Het wordt duidelijk met wie en waar het goed gaat op de verschillende thema's maar ook waar de kansen en uitdagingen liggen. De foto geeft een beeld van de provincie en vormt het begin van prioritering en agendering voor de beleidscyclus. Het vormt een kompas waar de provincie en haar gemeenten op kan gaan varen. Eerder heeft Het PON & Telos een vergelijkbaar traject gelopen met de provincies Noord-Brabant, Utrecht, Noord-Holland en Groningen.

Deze rapportage laat een beeld zien van de brede welvaart in Zuid-Holland en tracht daarbij de samenhang tussen opgaven en domeinen te laten zien. Het rapport biedt hiermee aanknopingspunten voor het bepalen van (lange termijn)doelen. Dat geldt zowel voor de provinciale organisatie en bestuur, als de verschillende regio's, samenwerkingsverbanden en gemeenten binnen de provincie en de verschillende (maatschappelijke) organisaties en stakeholders binnen de provincie.

Het door Het PON & Telos ontwikkelde conceptuele model rondom brede welvaart ligt ten grondslag aan het Regiokompas Brede welvaart. Bij het ontwikkelen van dit monitoringsinstrument heeft het benchmark-perspectief centraal gestaan, zodat onderlinge vergelijkingen goed kunnen worden gemaakt. Het gaat om vergelijkingen in de tijd, maar ook tussen vergelijkbare gemeenten op bepaalde aspecten. Zo vergelijken we gemeenten op basis van inwoneraantal, maar ook voormalige industriegemeenten en gemeenten op aard van woningvoorraad of bodemgebruik.

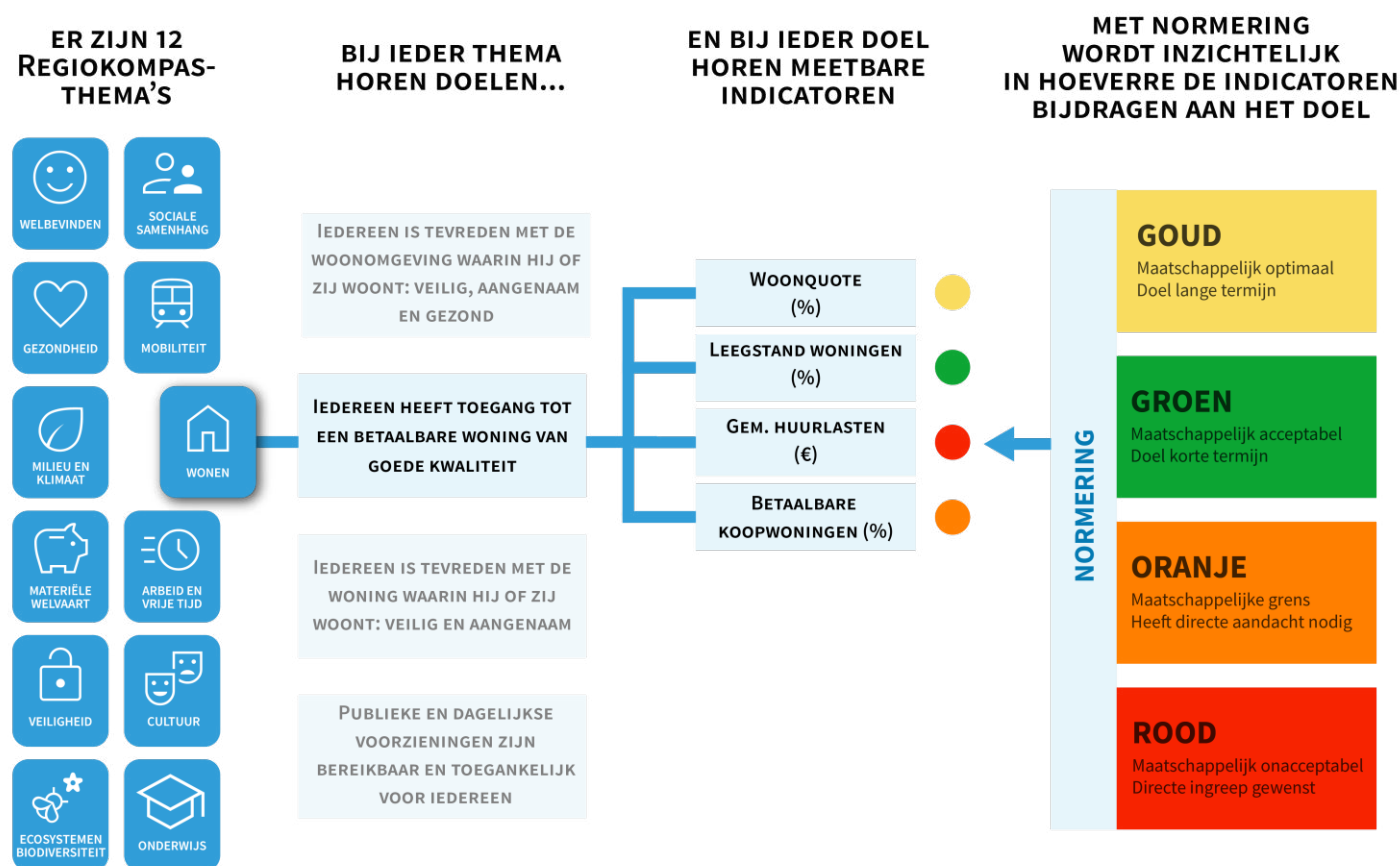
De monitor die we in dit rapport presenteren, is gebaseerd op twaalf brede welvaartsthema's. Vergeleken met bijvoorbeeld de regionale monitor Brede Welvaart van het CBS, brengen we in deze monitor een aantal extra zaken in kaart. De monitor van het CBS bevat acht thema's, waar Het PON & Telos Onderwijs, Cultuur en Mobiliteit aan heeft toegevoegd. Daarnaast is het thema Milieu opgesplitst in Milieu & klimaat en Ecosystemen & biodiversiteit. Deze thema's zijn toegevoegd omdat Het PON & Telos deze van wezenlijk belang acht om de toestand van een regio breed in kaart te brengen. Voor de ecologische thema's geldt dat er meer ruimte voor indicatoren en duiding gewenst was om een voldragen beeld te kunnen schetsen van de ecologische toestand van een regio. De thema's worden in kaart gebracht met behulp van indicatoren. Methodologisch zijn er daarnaast ook enkele verschillen te benoemen. Zo maken we in deze monitor bijvoorbeeld gebruik van normeringen, waardoor een beter antwoord kan worden gegeven op de vraag hoe het met Zuid-Holland gaat. In de volgende paragraaf gaan we hier dieper op in.

2.2.1 Methodologie Regiokompas Brede welvaart

De brede welvaartfoto is gebaseerd op het Regiokompas Brede welvaart. Deze dataset is een benchmark en bestaat, zoals eerder vermeld, uit twaalf thema's, met zo'n 90 indicatoren. Door gebruik te maken van normen kunnen we de resultaten op vergelijkende wijze beoordelen. We doen dit voor alle Nederlandse gemeenten op exact dezelfde manier, wat het mogelijk maakt om de gemeenten onderling zo zuiver mogelijk te vergelijken (*fair benchmarking*). Bij het normeren van de data wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van dezelfde normen als in de Sustainable Development Goals-monitor⁴ en de Nationale Monitor Duurzame Gemeenten. De normeringen zijn gebaseerd op wetenschappelijke normeringen, wetgeving, nationale doelstellingen, regionale doelstellingen, regionale vergelijkingen of vergelijkingen in de tijd. De volgorde zoals hier beschreven wordt ook gehanteerd als eerste voorkeur – dit wil zeggen dat we indien beschikbaar wetenschappelijke normeringen en wetgeving prevaleren boven vergelijkingen met de regio. Figuur 2 laat zien hoe de monitor is opgebouwd. Een uitgebreidere toelichting op de methodologie achter het Regiokompas Brede welvaart is terug te vinden in de onderzoeksverantwoording, net als de gehanteerde normeringen per indicator.

⁴ Zie: <https://hetpon-telos.nl/wat-we-doen/sustainable-development-goals-monitor-sdg-monitor/>

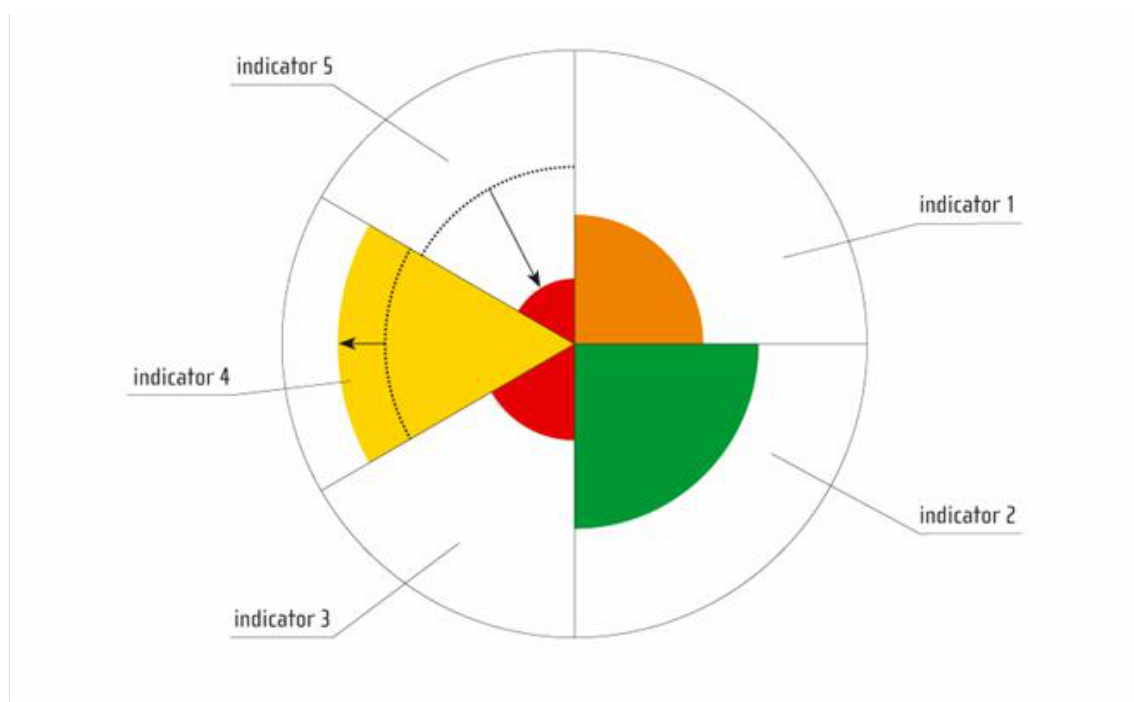
Figuur 2 Opbouw brede welvaartsmonitor

Ambities zijn vaak zeer abstract en algemeen geformuleerd en hierdoor weinig concreet. Door meetbare en concrete streefwaarden te formuleren wordt het debat gefaciliteerd en vergemakkelijkt om antwoorden te vinden op de vraag wanneer men op een bepaald beleidsterrein nu daadwerkelijk tevreden is en wanneer men zich zorgen zou moeten gaan maken. De normeringen zorgen ervoor dat iedere indicator, en daarmee ieder thema een score tussen de 0 en de 100 krijgt. Hier geldt het principe: hoe hoger, hoe beter.

Het belang of gewicht van een indicator komt tot uitdrukking in de hoekpunt die ze innemen in de taartdiagrammen: hoe belangrijker de indicator, hoe groter het gewicht binnen het thema en daarmee ook hoe groter de hoek, zie figuur 3.

Figuur 3 Toelichting taartdiagram

In het Regiokompas Brede Welvaart weegt binnen een thema iedere indicator even zwaar. De verschillende indicatoren vormen gezamenlijk op basis van het gewicht van iedere indicator de themascore – in de basis is de themascore het gemiddelde van de indicatorscores. De straal van de taartpunt, de mate waarin de taartpunt ook daadwerkelijk gevuld wordt, geeft vervolgens de feitelijk gemeten waarde aan. Hoe groter de straal, hoe beter de score. Of anders geformuleerd: hoe meer de taartpunt is gevuld hoe beter het resultaat. De kleuren van de taartpunten zijn hieraan ondersteunend: de minst gevulde taartpunten scoren rood, gevolgd door oranje, groen en goud. De pijl in de taartpunt geeft de richting van de verandering aan. Een pijl naar buiten betekent vooruitgang, een pijl naar binnen betekent achteruitgang. Daarnaast geeft de lengte van de pijl een beeld van de grootte van de voor- of achteruitgang op de indicator.

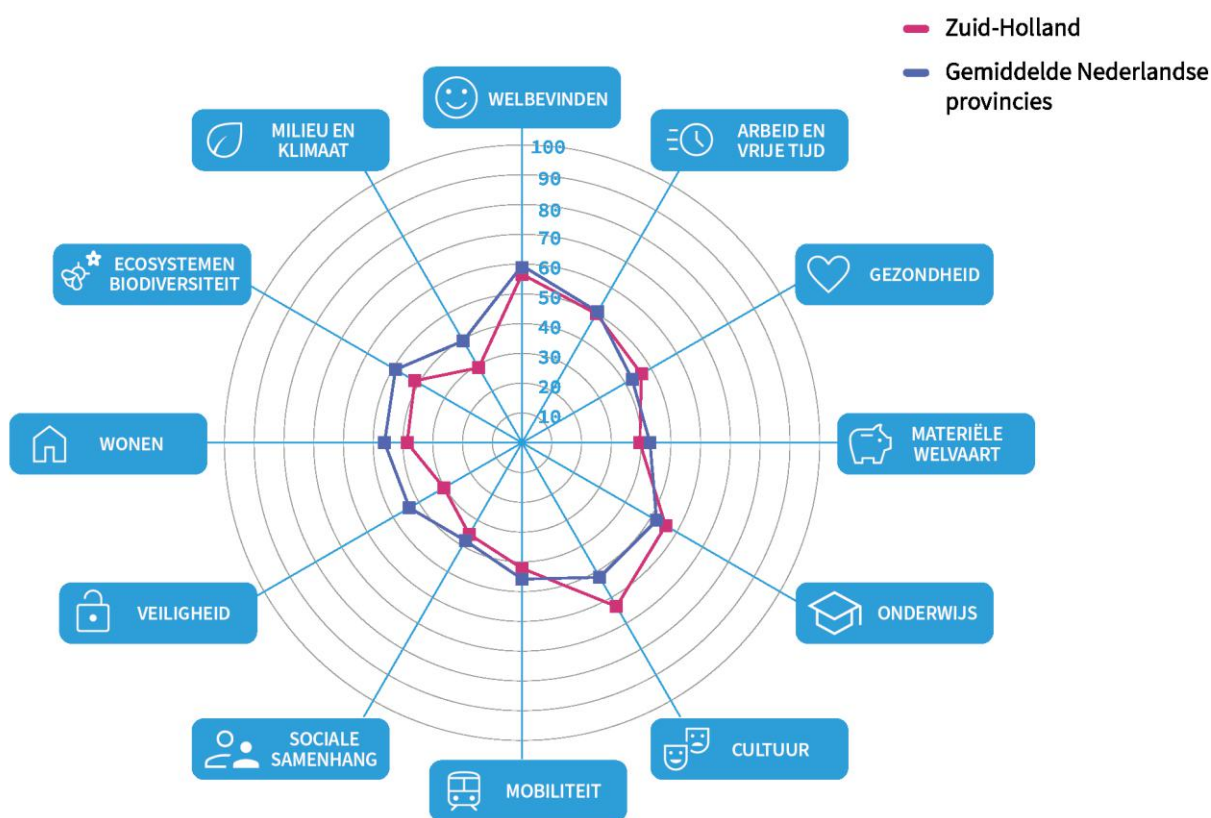
Om de verschillen op gemeenteniveau inzichtelijk te maken, maken we gebruik van kaartmateriaal in deze rapportage. Op deze kaarten worden de themascores weergegeven, waar de legenda zo is ingestoken dat een hogere score, donkerder kleurt. Voor de kaarten geldt dus dat hoe donkerder de gemeente kleurt, hoe beter de score. Ook zijn in een losse bijlage de kaarten van alle indicatoren op gemeenteniveau terug te vinden, voor deze kaarten zijn dezelfde normeringen en kleuren gehanteerd als in de taartdiagrammen in hoofdstuk 4.

Voor het opstellen van de monitor hebben we gegevens gebruikt van verschillende betrouwbare, (semi-)openbare, bronnen, onder andere CBS Microdata, GGD, CBS Statline en Klimaatmonitor.

3 Zuid-Holland vergeleken met Nederland

In dit hoofdstuk maken we de vergelijking op hoofdlijnen tussen de provincie Zuid-Holland en het gemiddelde van alle twaalf provincies. Het beeld van Zuid-Holland krijgt meer reliëf als we het in perspectief plaatsen. De paragraaf eindigt met een overzicht van de indicatoren die positiever en negatiever scores ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Het hoofdstuk sluit af met de ontwikkelingen over de tijd – zowel voor Zuid-Holland als landelijk. Er wordt voornamelijk stilgestaan bij de verschillende themascores en opvallendheden binnen de indicatoren. Voor de volledige lijst van indicatoren binnen de twaalf thema's, is de onderzoeksverantwoording te raadplegen.

Figuur 4 Themascoring Zuid-Holland vergeleken met het gemiddelde van alle Nederlandse provincies (2025)

Figuur 4 laat zien hoe de themascores van de twaalf thema's voor rapportagejaar 2025 verschillen van het landelijk gemiddelde. Hierbij wordt niet gekeken naar de prestaties van de twaalf thema's ten opzichte van de norm en hun ontwikkeling in de tijd. In 2025 scoort de provincie Zuid-Holland beter op de thema's Cultuur, Gezondheid en Onderwijs ten opzichte van het landelijke gemiddelde. Op het thema Arbeid & vrije tijd wordt vergelijkbaar gescoord en de overige thema's scoren in Zuid-Holland slechter dan landelijk gemiddeld. De grootste verschillen

ten opzichte van het landelijk gemiddelde in score zien we terug op de thema's Wonen, Ecosystemen & biodiversiteit, Milieu & klimaat en Veiligheid.

Binnen het thema Cultuur zien we dat Zuid-Holland relatief aanzienlijk beter scoort dan landelijk gemiddeld op de indicatoren afstand tot bibliotheek, afstand tot podiumkunsten en afstand tot bioscoop. Deze drie culturele voorzieningen zijn relatief gezien beter te bereiken (qua afstand) dan gemiddeld genomen in het land. Ook kent de provincie Zuid-Holland relatief gezien een hogere aanwezigheid van beschermde stads- en dorpsgezichten dan landelijk gemiddeld. De aanwezigheid van rijksmonumenten scoort daarentegen relatief slechter (in absolute aantallen kent Zuid-Holland een relatief hoog aantal rijksmonumenten, maar gerelateerd aan het aantal inwoners scoort Zuid-Holland minder dan gemiddeld) en op de gemiddelde afstand tot aan musea scoort Zuid-Holland wat minder.

Het thema Onderwijs scoort relatief beter dan landelijk gemiddeld door de betere scores op de afstand tot mbo, afstand tot voortgezet onderwijs en de indicator capaciteit hbo/wo. Onderwijsvoorzieningen zijn relatief dichterbij voor de inwoners van Zuid-Holland, en de provincie kent een relatief grote hbo- en wo-studentenpopulatie. Daarentegen kent Zuid-Holland ook een iets grotere groep inwoners zonder startkwalificatie, dan dat we landelijk zien. Op jeugdwerkloosheid scoort de provincie ook relatief veel slechter dan het landelijke gemiddelde: relatief veel jongeren tussen de 15 en 25 jaar zijn werkloos. Binnen het thema Gezondheid zien we betere scores op de gemiddelde afstand tot zorgvoorzieningen (ziekenhuis, huisarts) en een betere score op de indicator zorgkosten: er zijn relatief minder inwoners in de provincie met hogere zorgkosten dan gemiddeld, dan dat het landelijke beeld laat zien. De gemiddelde levensverwachting ligt in Zuid-Holland relatief iets hoger dan gemiddeld. De indicator psychische klachten scoort relatief gezien wel minder goed dan gemiddeld voor heel Nederland.

Waar voor het thema Arbeid & vrije tijd de themascore dicht bij het landelijk gemiddelde ligt, zien we tegelijkertijd op indicatorniveau wel verschillen. Zuid-Holland kent een betere score dan landelijk gemiddeld op de indicatoren demografische druk en arbeidsongeschiktheid. Er zijn minder arbeidsongeschikten dan landelijk gemiddeld, en de demografische druk is er minder: de verhouding tussen de zogenoemde 'productieve' en 'niet-productieve' leeftijdsgroep is beter in Zuid-Holland dan gemiddeld in het land. Het provinciale werkloosheidspercentage scoort relatief iets slechter dan gemiddeld (er zijn meer mensen werkloos) en men is minder tevreden met de verhouding tussen werk of studie en vrije tijd.

De grootste negatieve verschillen ten opzichte van het landelijk gemiddelde binnen het thema Materiële welvaart zien we terug op de indicatoren arme bevolking, moeite met rondkomen, bijstand en financiële buffer. Tegelijkertijd zien we wel een hogere score op de indicatoren BRP en besteedbaar inkomen. Gemiddeld genomen gaat het met de provincie financieel gezien goed: het gemiddelde inkomen ligt relatief hoog, en er wordt voor een relatief grote economische waarde in de provincie geproduceerd. Tegelijkertijd zien we dat relatief veel inwoners

moeite hebben met rondkomen en weinig financiële buffer achter de hand hebben – een signaal dat het dus op financieel vlak niet met iedereen goed gaat.

Binnen het thema Welbevinden scoren de indicatoren redelijk vergelijkbaar met het landelijk gemiddelde. Men is in Zuid-Holland gemiddeld iets tevredener met het eigen leven, maar heeft iets minder vertrouwen in de ander en inwoners van Zuid-Holland ervaren meer stress. De indicatoren binnen het thema Sociale samenhang laten zien dat meer inwoners van Zuid-Holland sociale contacten hebben ten opzichte van het landelijk gemiddelde, en er is meer vertrouwen in instituties als de Tweede Kamer. Wel wordt er negatiever gescoord op sociale cohesie, en we zien relatief meer eenzaamheid in Zuid-Holland.

Er wordt slechter gescoord op alle delicten binnen het thema Veiligheid. Relatief gezien vinden er in Zuid-Holland zowel meer meldingen van huiselijk geweld, als meldingen van vandalisme, gewelds- en seksuele delicten, vermogensdelicten en vandalisme plaats. De grootste verschillen in indicatorscore zitten op de indicatoren risicocontouren bedrijven en verkeersonveiligheid. Maken we de vergelijking met het landelijke gemiddelde, dan zien we dat er veel meer verkeersongevallen per kilometer weglengte plaatsvinden in de provincie. En de verschillende bedrijven waar gewerkt wordt met gevaarlijke stoffen vormen ook een bedreiging voor de veiligheid van inwoners.

Binnen het thema Mobiliteit springen in de vergelijking twee indicatoren eruit: laadpalen in positieve zin, en filezwaarte in negatieve zin. Men staat op de Zuid-Hollandse rijks- en provinciale wegen relatief veel langer in de file dan gemiddeld genomen in het land. Op het gebied van duurzame mobiliteit gaat het wel de goede kant op in Zuid-Holland. Er zijn relatief meer laadpalen dan landelijk, al blijven de schone voertuigen wat achter.

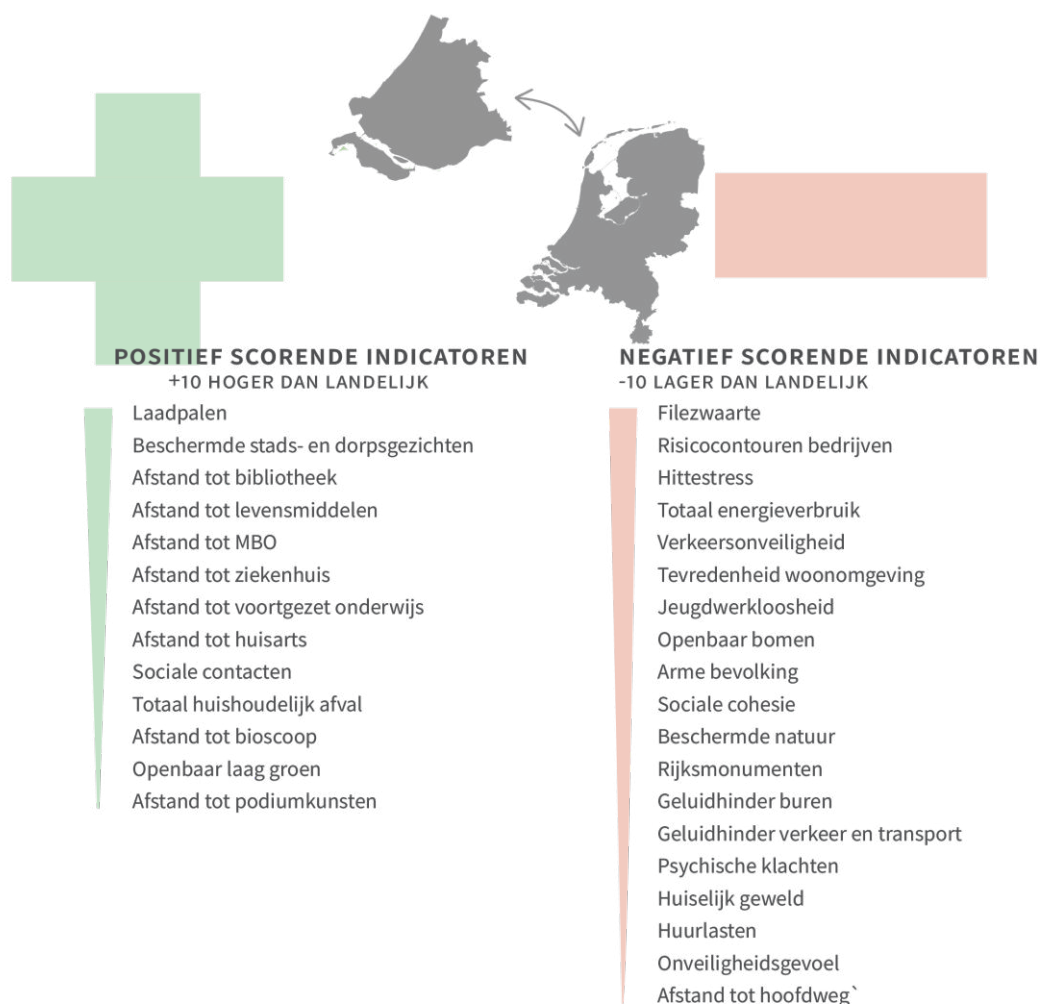
Betaalbaarheid van woningen is een landelijk probleem, maar in Zuid-Holland lijkt dit iets meer aan de orde te zijn dan gemiddeld genomen in het land. Er zijn minder betaalbare koopwoningen, de huurlasten liggen hoger en ook de woonquote scoort slechter (men is gemiddeld in Zuid-Holland relatief meer kwijt aan woonlasten dan gemiddeld). De grootste verschillen op indicatorniveau zien we echter terug in de geluidhinder, zowel van burens als wegverkeer en transport – men ervaart hier veel meer overlast van. Ook zijn er grote verschillen zichtbaar als we kijken naar de tevredenheid met de woonsituatie: gemiddeld genomen is men in de provincie hier minder tevreden mee, zowel met de woning als de woonomgeving.

Tot slot staan we ook bij de ecologische kant van de monitor stil: binnen het thema Ecosystemen & biodiversiteit zien we het grootste verschil in het openbaar groen. Op de indicator openbaar laag groen scoort Zuid-Holland relatief beter dan het landelijk gemiddelde, op de indicator openbaar bomen wordt relatief minder goed gescoord. Kijken we naar de bereikbaarheid en toegankelijkheid van groen (indicator 3-30-300), zien we dat de provincie Zuid-Holland hier vergelijkbaar op scoort met het landelijk gemiddelde. Ook kent Zuid-Holland, ondanks het de vele

groene plekken in de provincie gemiddeld minder beschermde natuur dan landelijk gemiddeld. Binnen het thema Milieu & klimaat zien we het grootste positieve verschil op de indicator totaal huishoudelijk afval. Inwoners van de provincie Zuid-Holland hebben gemiddeld genomen relatief minder afval dan landelijk. In negatieve zin is het verschil het grootst op de indicator hittestress: Zuid-Holland kent relatief veel meer hittestress, onder andere door de grote steden maar ook door de kassen, dan landelijk gemiddeld.

3.1 Afwijkende indicatoren ten opzichte van het landelijk gemiddelde

Figuur 5 Positief en negatief afwijkende indicatoren ten opzichte van het landelijke gemiddelde van de provincies. Indicatoren zijn gesorteerd van grootste naar kleinste verschil.

Figuur 5 geeft een overzicht van de indicatoren waar de provincie Zuid-Holland 10 punten beter, of 10 punten slechter op scoort. De grootste positieve verschillen zien we op de indicatoren laadpalen (Mobiliteit), beschermde stads- en dorpsgezichten, afstand tot bibliotheek (Cultuur), afstand tot dagelijkse

voorzieningen (Wonen) en afstand tot mbo (Onderwijs). Zuid-Holland kent relatief een veel grotere aanwezigheid van laadpalen voor elektrische auto's, meer beschermde stads- en dorpsgezichten en verschillende voorzieningen zijn relatief beter te bereiken voor inwoners. De grootste negatieve verschillen zien we op de indicatoren filezwaarte (Mobiliteit), risicocontouren bedrijven, verkeersveiligheid (Veiligheid), hittestress en totaal energieverbruik (Milieu & klimaat). De provincie Zuid-Holland kent relatief heel veel files, men is gemiddeld op de Zuid-Hollandse provinciale en rijkswegen een stuk langer onderweg. Ook gebeuren er relatief meer verkeersongevallen en is de kans op een bedrijfsongeval met een gevaarlijke stof relatief groter. Ook kent de provincie relatief meer hittestress dan gemiddeld in het land. Sommige van deze kenmerken passen bij een provincie als Zuid-Holland, met een hoogstedelijk karakter. Zoals bijvoorbeeld hittestress, wat sterkt samenhangt met de verdichting van gebieden.

3.2 Zuid-Holland over de tijd

Tabel 1 Themascoring Zuid-Holland en gemiddelde van de twaalf provincies (Nederland) voor rapportagejaren 2015, 2017, 2020, 2022 en 2025

		2015	2017	2020	2022	2025
Welbevinden	Zuid-Holland	49,8	55,8	56,0	55,0	56,6
	Nederland	58,7	61,5	61,5	58,5	59,5
Arbeid & vrije tijd	Zuid-Holland	38,4	39,4	46,9	49,1	50,0
	Nederland	39,2	41,2	47,3	50,4	50,8
Gezondheid	Zuid-Holland	51,4	52,1	51,3	46,3	46,3
	Nederland	49,1	49,6	48,0	42,8	42,7
Materiële welvaart	Zuid-Holland	28,6	30,6	36,6	37,1	39,6
	Nederland	32,1	33,3	38,6	39,8	43,0
Onderwijs	Zuid-Holland	52,3	53,7	56,9	58,5	55,7
	Nederland	48,0	49,2	51,3	53,8	52,2
Cultuur	Zuid-Holland	64,9	65,2	65,8	64,2	63,5
	Nederland	54,6	54,5	53,0	52,1	52,2
Mobiliteit	Zuid-Holland	37,6	37,9	40,5	45,1	42,2
	Nederland	40,7	40,8	43,9	46,5	45,8
Sociale samenhang	Zuid-Holland	40,1	42,5	40,7	35,0	35,5
	Nederland	46,6	48,3	46,1	38,6	38,0
Veiligheid	Zuid-Holland	26,7	28,8	29,7	31,4	30,3
	Nederland	38,7	41,1	43,3	45,0	43,7
Wonen	Zuid-Holland	49,7	49,9	44,9	40,0	38,6
	Nederland	53,7	53,6	50,6	47,5	46,2
Ecosystemen & biodiversiteit ⁵	Zuid-Holland	41,6	41,6	41,6	41,6	41,6
	Nederland	49,1	49,1	49,1	49,1	49,1
Milieu & klimaat	Zuid-Holland	22,4	22,6	25,0	27,0	29,1
	Nederland	33,5	33,8	36,5	38,0	39,5

⁵ Voor het thema Ecosystemen & biodiversiteit is het niet mogelijk om een vergelijking in de tijd te maken, omdat er voor deze indicatoren geen data voor meerdere jaren beschikbaar is. In deze voorraad kijken we met name naar de aanwezigheid van groen en beschermde natuur.

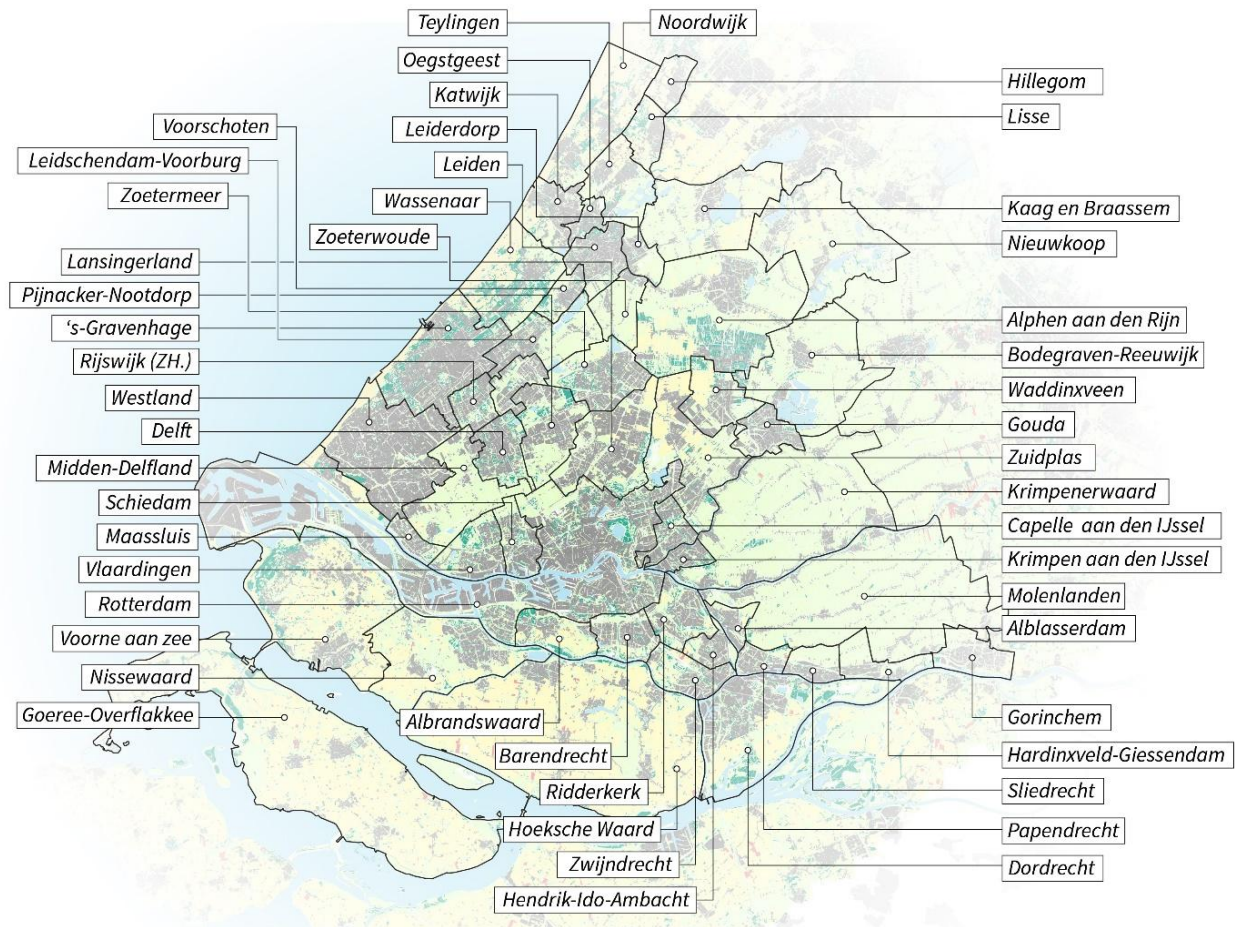
Tabel 1 laat een overzicht zien van de themascores voor zowel Zuid-Holland, als het landelijk gemiddelde (Nederland) voor de afgelopen tien rapportagejaren. Het merendeel van de thema's is in de afgelopen tien jaar verbeterd, zowel landelijk gemiddeld als in Zuid-Holland. De themascore voor het thema Welbevinden is in Zuid-Holland relatief harder gestegen tussen 2015 en 2025 dan landelijk gemiddeld en dit geldt ook voor het thema Milieu & klimaat. De themascores voor Arbeid & vrije tijd zijn in gelijke mate gestegen, dit zien we ook op het thema Materiële welvaart. De themascore op het thema Onderwijs is minder sterk gestegen dan landelijk gemiddeld. Echter scoort Zuid-Holland in 2025 beter dan het landelijk gemiddelde. Dezelfde trend zien we ook op het thema Veiligheid, maar daar scoort Zuid-Holland slechter dan landelijk gemiddeld. De themascores voor Gezondheid, Cultuur, Sociale samenhang en Wonen zijn in de afgelopen tien rapportagejaren verslechterd. Voor de thema's Gezondheid, Cultuur en Sociale samenhang geldt dat de score voor Zuid-Holland relatief minder hard is verslechterd dan landelijk gemiddeld. Voor het thema Wonen geldt het tegenovergestelde.

4 Resultaten per brede welvaartsthema

In dit hoofdstuk wordt een algemeen beeld van de huidige situatie in de provincie Zuid-Holland geschetst. We kijken hier, naar hoe de thema's en indicatoren scoren ten opzichte van vijf rapportagejaren geleden en ten opzichte van de norm. Er wordt hier niet vergeleken met elders in het land. Per thema geven we een toelichting op de definitie van het thema, de bijbehorende lange termijndoelen en de indicatoren die bij het thema horen. De taartdiagrammen geven per thema de gemeten indicatoren weer. Vervolgens tonen we aan de hand van een taartdiagram hoe de indicatoren binnen elk thema zich hebben ontwikkeld ten opzichte van vijf rapportagejaren geleden. De ontwikkeling van de indicatoren wordt weergegeven met pijlen: een pijl naar buiten geeft aan dat de indicator is verbeterd; een pijl naar binnen duidt op een verslechtering. De straal van de taartpunt, de mate waarin de taartpunt ook daadwerkelijk gevuld wordt, geeft vervolgens de feitelijk gemeten waarde aan. Hoe groter de straal, hoe beter de score. Of anders geformuleerd: hoe meer de taartpunt is gevuld hoe beter het resultaat. De verzameling van indicatoren bepaalt de score op het desbetreffende thema, zoals deze zijn toegelicht in hoofdstuk 3.

Naast de scores op provincieniveau laten we ook zien hoe de scores per thema uiteenlopen tussen de Zuid-Hollandse gemeenten. Op die manier wordt zichtbaar hoe de gemeenten onderling van elkaar verschillen op de verschillende thema's. Dit doen we met behulp van een kaart per thema. In de tekst gaan we kort in op de gemeentelijke verschillen. Het provinciale beeld laat als het ware een gewogen gemiddelde zien van de cijfers, maar zoomen we verder in, dan zien we binnen de provincie aanzienlijke verschillen. De verschillen op indicatorniveau voor alle indicatoren en alle gemeenten zijn terug te vinden in de bijlage met het kaartenboek. Ook binnen gemeenten zijn er verschillen zichtbaar, zoals terugkomt in hoofdstuk 6.

Figuur 6 Kaart van Zuid-Holland met gemeentegrenzen en -namen

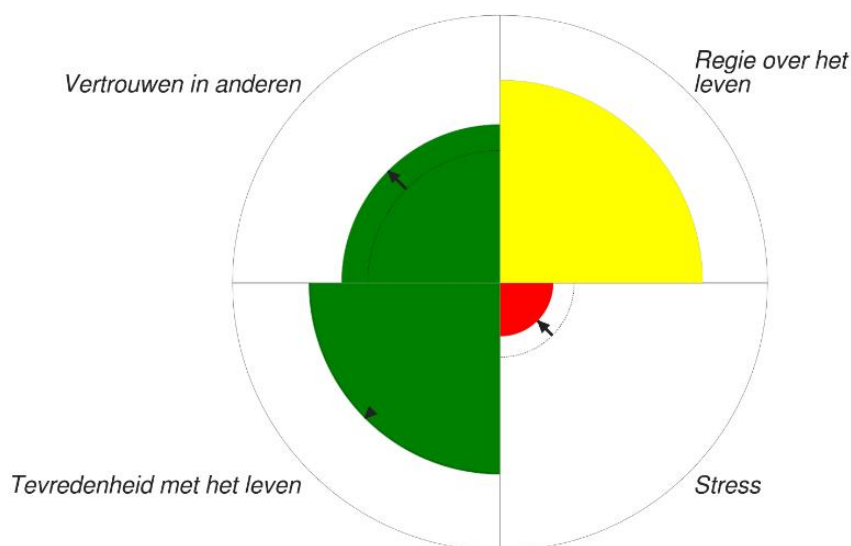
4.1 Welbevinden

Welbevinden gaat over de kwaliteit van leven van mensen en hoe zij dit beleven en waarderen: de tevredenheid van mensen met het leven in het algemeen. Het gaat over de mogelijkheden die je in het leven hebt en de manier waarop je deze waardeert. Deze informatie is persoonlijk van karakter. Het gaat om het leven als geheel, dat wordt beïnvloed door specifieke aspecten van het leven – zoals je financiële en maatschappelijke positie, je woonsituatie, de omgeving waarin je woont en sociale relaties die je hebt. Het gaat hierbij zowel om de objectieve omstandigheden als de beleving ervan. De mate van tevredenheid met het leven wordt ook sterk bepaald door de mate waarin mensen grip hebben op het leven en hoe gelukkig men zich voelt. Wat mensen van waarde vinden voor een goede kwaliteit van leven, kan gaan over een breed scala aan thema's. Het gaat om een combinatie van persoonlijke kenmerken en kenmerken van de plekken waar mensen wonen, werken en recreëren, zoals de toegang tot voorzieningen of groep. Binnen dit thema kijken we naar de mate van ervaren brede welvaart (tevredenheid met het leven, stress, regie over het leven) en algemeen vertrouwen.

Lange termijndoelen:

- Inwoners zijn gelukkig
- De burgers hebben in algemene zin vertrouwen in elkaar

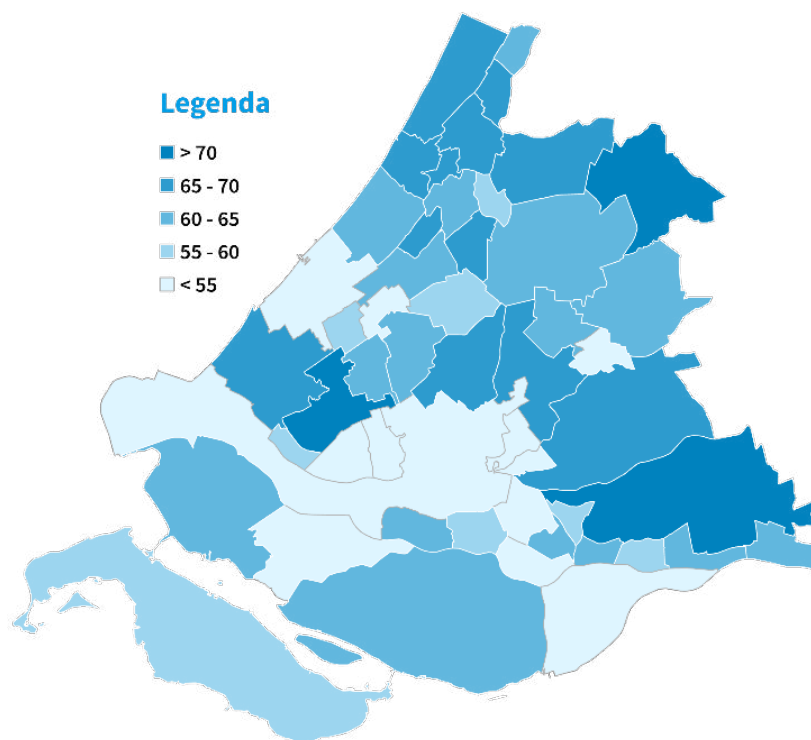
Figuur 7 Taartdiagram thema Welbevinden (2020 vs. 2025)

Het thema Welbevinden bestaat uit vier indicatoren, en deze indicatoren laten een wisselend beeld zien. Overwegend wordt er positief gescoord, met een uitzondering op de indicator stress. We zien dat deze indicator rood (zorgwekkend) scoort en in de afgelopen jaren ook licht verslechterd is. Meer mensen ervaren

stress, en ook relatief veel mensen in Zuid-Holland ervaren stress. Het vertrouwen in andere mensen is juist toegenomen, en scoort groen. Ook de tevredenheid met het leven (de algemene maat voor ervaren brede welvaart) is licht toegenomen en scoort goed – meer mensen zijn tevreden met hun leven. De indicator regie over het leven is stabiel, en scoort uitstekend (goud). Relatief veel mensen ervaren regie over het eigen leven.

Figuur 8 Themascoring (0-100) voor de Zuid-Hollandse gemeenten – thema Welbevinden, 2025

Het merendeel van de indicatoren voor de provincie binnen het thema Welbevinden scoort goed of zelfs uitstekend. De gemeenten binnen de provincie Zuid-Holland verschillen hierin. De gemeenten in het zuiden van de provincie, zoals Rotterdam, Dordrecht, Ridderkerk en Schiedam scoren lager op het thema Welbevinden dan gemeenten als Nieuwkoop, Kaag en Braassem en Noordwijk. In de grote Zuid-Hollandse steden en de omliggende gemeenten, zoals Dordrecht, Rotterdam, Vlaardingen, Leiden, 's-Gravenhage en Leiderdorp zijn over het algemeen minder mensen tevreden met hun leven. Ook kenmerken deze gemeenten zich door relatief meer inwoners met stress, minder vertrouwen in anderen (Leiden is hier een uitzondering op) en ook een lagere score op de indicator regie over het eigen leven (minder mensen ervaren regie over het eigen leven).

De wat meer landelijke gemeenten, zoals Hoeksche Waard, Nieuwkoop, Molenlanden en Goeree-Overflakkee kenmerken zich juist door relatief meer inwoners die tevreden zijn met het eigen leven. Ook zien we dat inwoners in de wat meer landelijke gemeenten van Zuid-Holland over het algemeen meer vertrouwen hebben in anderen, en dat op sommige plekken minder inwoners stress ervaren.

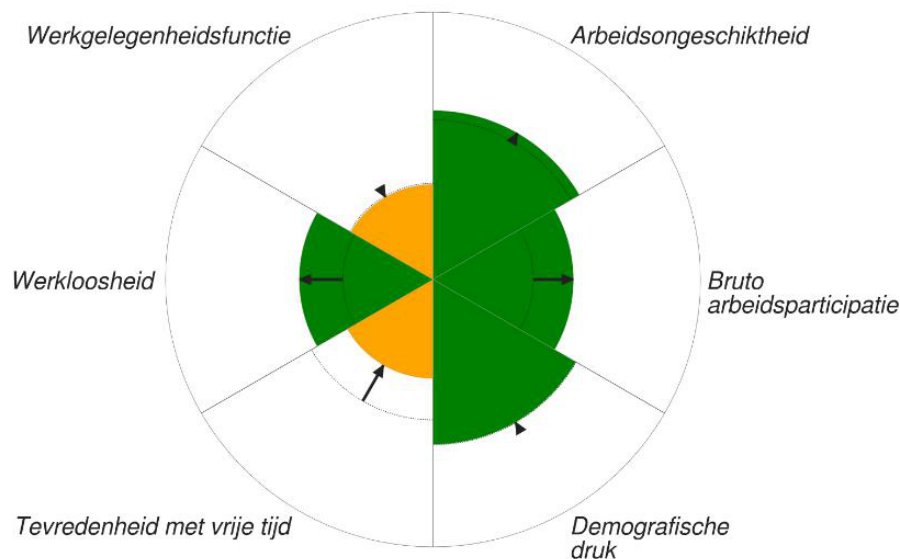
4.2 Arbeid & vrije tijd

Een goede kwalitatieve en kwantitatieve balans tussen arbeid (betaald en onbetaald) en vrije tijd is belangrijk voor de kwaliteit van leven. Door te werken vergaren mensen een inkomen (materiële welvaart) en nemen ze actief deel aan de samenleving. Passend werk zorgt voor zelfontplooiing en zingeving, en heeft daarmee zowel materiële, sociale, mentale als fysieke voordelen. Naast de individuele arbeidssituatie is een evenwichtige en goed functionerende arbeidsmarkt van belang voor een vitale economie. Binnen dit thema kijken we naar indicatoren rondom de verhouding tussen de vraag en het aanbod van werk, de verhouding tussen het aantal gewerkte uren en het aantal uren vrije tijd, maar ook naar de arbeidspotentie op langere termijn.

Lange termijn doelen:

- De vraag naar en het aanbod van arbeid zijn in evenwicht, kwalitatief en kwantitatief
- Het arbeidspotentieel van de totale potentiële beroepsbevolking wordt benut
- Werk is gezond: langdurig ziekteverzuim en uitstroom t.g.v. arbeidsongeschiktheid worden voorkomen
- De bevolking heeft een goede werk-privé balans

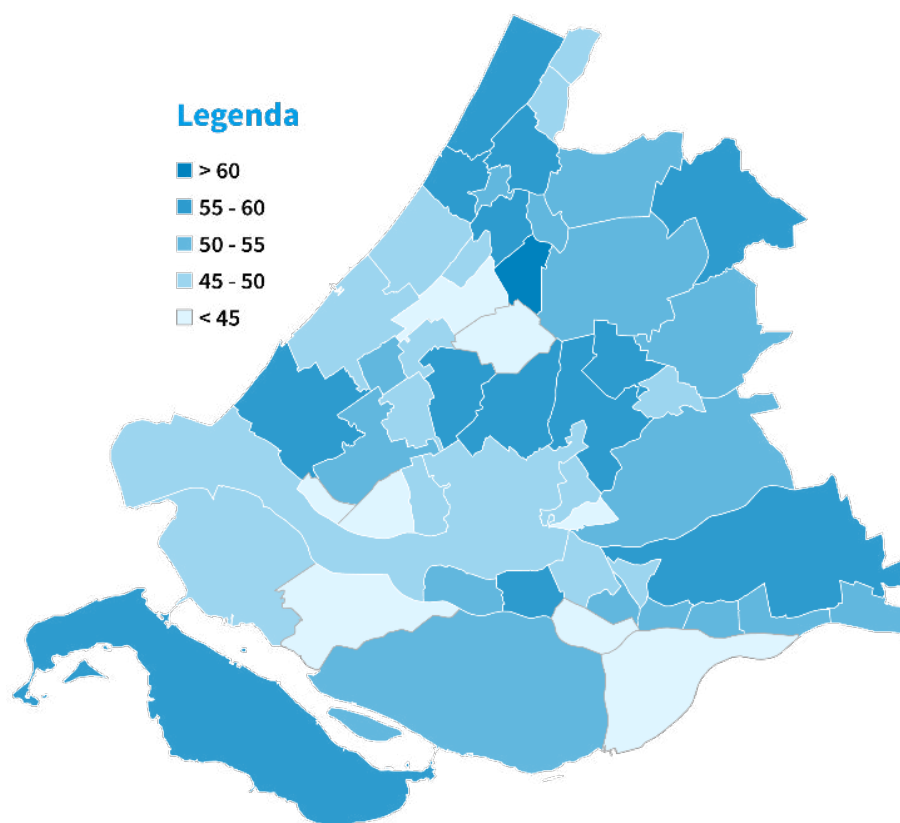
Figuur 9 Taartdiagram thema Arbeid & vrije tijd (2020 vs. 2025)

De zes indicatoren binnen het thema Arbeid & vrije tijd scoren overwegend positief. We zien positieve (groene) scores voor de indicatoren arbeidsongeschiktheid, bruto arbeidsparticipatie, werkloosheid en demografische druk. In de afgelopen jaren is het aandeel werkloze inwoners in de provincie afgenomen, en er is ook een

lichte afname in het aandeel arbeidsongeschikten. De demografische druk in de provincie scoort goed, maar is wel licht toegenomen: de verhouding tussen het aantal inwoners in de 'niet-productieve' leeftijdsgroepen en de 'productieve' leeftijdsgroep wordt schever. We zien een toename in de bruto arbeidsparticipatie, het aandeel van de beroepsbevolking in de totale bevolking (15 tot 75 jaar) neemt toe. De indicatoren werkgelegenheidsfunctie en tevredenheid met vrije tijd laten een matige score zien. De tevredenheid met de balans tussen werk of studie en vrije tijd is fors afgenomen, gemiddeld minder inwoners zijn hier tevreden mee. De werkgelegenheidsfunctie is de verhouding tussen het aantal banen en de beroepsbevolking in de provincie. In de provincie zijn er minder banen dan de beroepsbevolking groot is, veel inwoners 'pendelen' naar andere gebieden voor hun werk. Deze verhouding komt mede doordat de potentiële beroepsbevolking gedefinieerd is als 15 tot 75 jaar is en er derhalve een forse beroepsbevolking aanwezig is. In een eerdere periode werd de leeftijd 15-65 aangehouden.

Figuur 10 Themascoring (0-100) voor de Zuid-Hollandse gemeenten - thema Arbeid & vrije tijd, 2025

De themascores voor de Zuid-Hollandse gemeenten verschillen van elkaar. We zien de hoogste scores in het noorden van de provincie: Noordwijk, Teylingen, en Leiden scoren relatief hoog, maar ook Zoeterwoude, Westland en Lansingerland hebben goede scores op dit thema. Dordrecht en Zwijndrecht, maar ook Nissewaard, Zoetermeer, Maassluis en Vlaarding scoren op dit thema relatief een stuk minder goed. Onder andere Maassluis, Nissewaard en Vlaarding hebben een relatief lage score op de indicator werkgelegenheidsfunctie: in deze

gemeenten zijn minder banen dan mensen in de beroepsbevolking, maar dat is gelet op het regionale karakter van de arbeidsmarkt op zichzelf geen reden tot zorg. Het werkloosheidspercentage ligt in deze gemeenten lager.

Rotterdam, Zoeterwoude, Gorinchem en Sliedrecht scoren juist goed op werkgelegenheidsfunctie, hier zijn relatief veel banen ten opzichte van de beroepsbevolking aanwezig. In combinatie met de wisselende werkloosheidscijfers in deze gemeenten, geeft dit aan dat een relatief groot deel van de banen ingevuld wordt door inwoners van andere gemeenten. Het werkloosheidspercentage is het hoogst in Rotterdam, Delft, 's-Gravenhage en Leiden, en het laagst in Midden-Delfland, Nieuwkoop en Bodegraven-Reeuwijk en in deze gemeenten zijn ook relatief weinig arbeidsongeschikten terug te vinden. De grote steden (Leiden, Delft, Den Haag, Rotterdam, Dordrecht) zijn relatief het minst vergrijsd (met een gunstiger verhouding tussen het 'productieve' en het 'niet-productieve' deel van de bevolking), in Wassenaar, Krimpen aan den IJssel en Voorschoten is relatief juist meer vergrijzing terug te vinden.

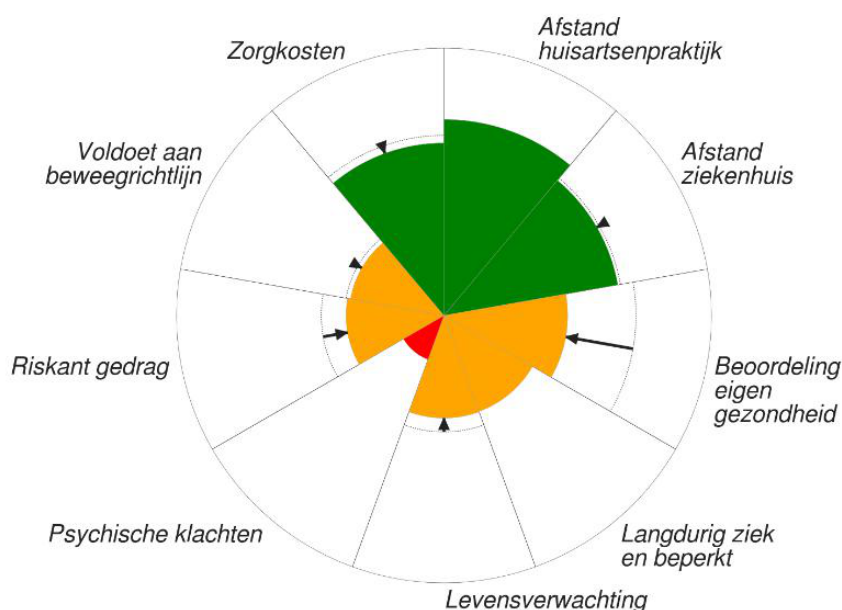
4.3 Gezondheid

Een goede (ervaren) lichamelijke en mentale gezondheid zorgt voor meer mogelijkheden om actief en volwaardig deel te nemen aan de samenleving. Ook gaat ze vaak samen met een hoger niveau van welbevinden. Mensen die zich gezond voelen, hebben over het algemeen een betere kwaliteit van leven. De gezondheid van mensen kan invloed hebben op hun werk, sociale leven, leefstijl en woonsituatie en andersom. Mensen die zich gezond voelen ervaren meer grip op het leven en doen minder vaak een beroep op de zorg. Een gezonde leefstijl en gezonde omgeving dragen bij aan een verminderde ziektelast. Daarmee is gezondheid zowel een individueel als een collectief goed. De verantwoordelijkheid voor een gezonde samenleving ligt zowel bij de individuele burgers, als bij de maatschappij en de overheid. Binnen dit thema kijken we zowel naar de ervaren lichamelijke en mentale gezondheid, als leefstijl en de afstand tot gezondheidsvoorzieningen. Ook staan we stil bij de hardere cijfers – zoals de levensverwachting.

Lange termijndoelen:

- De gezondheidszorg is van goede kwaliteit en toegankelijk en betaalbaar voor iedereen
- De bevolking is en voelt zich lichamelijk en geestelijk gezond
- De bevolking heeft een gezonde leefstijl

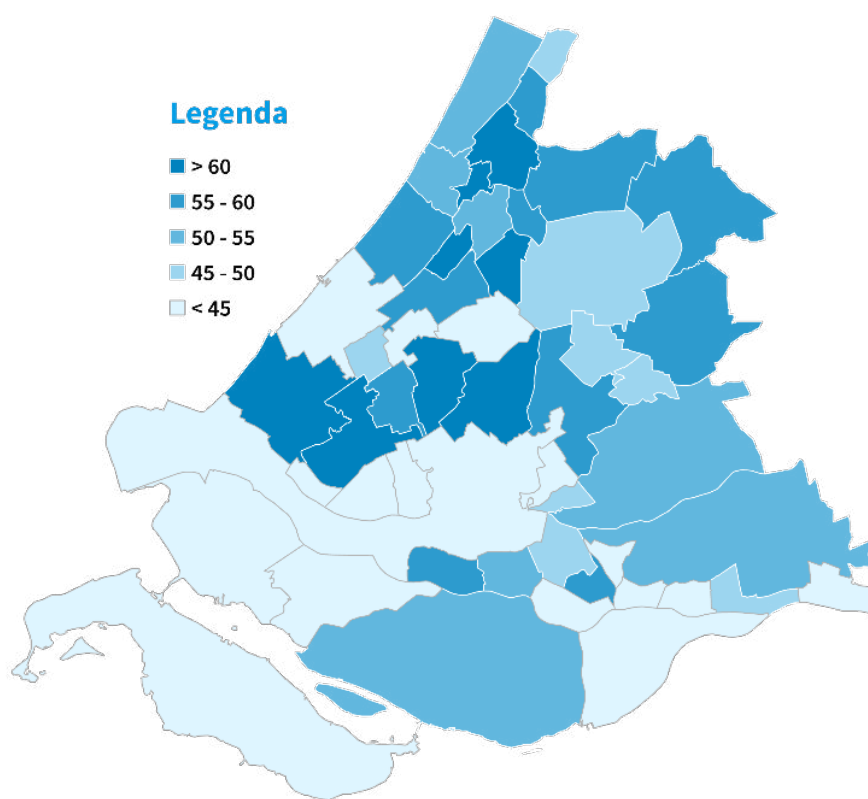
Figuur 11 Taartdiagram thema Gezondheid (2020 vs. 2025)

Het thema Gezondheid wordt gemeten met behulp van negen indicatoren. Voor Zuid-Holland schetsen deze indicatoren een wisselend, overwegend negatief beeld. Met name ten aanzien van de fysieke en geestelijke gezondheid. Qua

voorzieningen zien we daarentegen een rooskleuriger beeld ontstaan; de zorgvoorzieningen zijn over het algemeen voor de inwoners van Zuid-Holland goed te bereiken: zowel de afstand tot huisartsenpraktijk, als de afstand tot ziekenhuis scoren goed. Ook zien we een goede score op de zorgkosten: relatief weinig inwoners hebben bovengemiddelde zorgkosten. Wel zien we een lichte toename hierin terug. De beoordeling van de eigen gezondheid van de Zuid-Hollandse inwoners scoort matig en deze indicator is relatief sterk afgenomen: minder inwoners beoordelen de eigen gezondheid als goed. Ook zien we dat minder inwoners aan de beweegrichtlijn voldoen, en dat het riskant gedrag (overmatig alcohol gebruik, roken, ernstig overgewicht) is toegenomen. Er zijn ook relatief veel inwoners die langdurig ziek zijn en hier beperkingen van ervaren. De indicator psychische klachten vraagt absoluut aandacht. Het aantal inwoners dat hier klachten ervaart is zorgwekkend: er zijn relatief heel veel inwoners die psychische klachten ervaren. Ook zien we dat de levensverwachting matig scoort en daarnaast ook afneemt.

Figuur 12 Themascoring (0-100) voor de Zuid-Hollandse gemeenten - thema Gezondheid, 2025

De themascores voor het thema Gezondheid verschillen: de grote gemeenten als Dordrecht, Rotterdam en 's-Gravenhage scoren een stuk slechter dan bijvoorbeeld Lansingerland, Oegstgeest en Voorschoten. Ook de gemeenten rondom de grote steden, zoals Zwijndrecht, Sliedrecht, Voorne aan Zee en Schiedam scoren slechter op dit thema dan elders in de provincie. Dit komt voornamelijk door de slechte scores op indicatoren als beoordeling eigen gezondheid, levensverwachting, voldoet aan beweegrichtlijn en psychische klachten. De levensverwachting ligt in

deze gemeenten vaak iets lager, men beoordeelt de eigen gezondheid over het algemeen minder vaak als goed, minder mensen voldoen aan de beweegrichtlijn en meer mensen ervaren psychische klachten.

De gemeenten tussen Rotterdam en 's-Gravenhage in, zoals Westland en Midden-Delfland scoren juist weer iets beter op dit thema. Indicatoren als levensverwachting (deze ligt relatief hoger) en zorgkosten (relatief minder mensen hebben hogere zorgkosten dan gemiddeld) scoren hier goed. Ook scoren Delft en Leiden relatief goed op dit thema, net als omliggende gemeenten Oegstgeest, Katwijk en ook de gemeente Nieuwkoop scoort goed. In bijvoorbeeld de gemeente Nieuwkoop wordt er goed gescoord op de indicatoren zorgkosten en beoordeling eigen gezondheid. In Katwijk zien we dat op de meeste indicatoren binnen dit thema goed gescoord wordt, behalve op de indicatoren riskant gedrag en langdurig ziek en beperkt. In deze gemeente wonen relatief veel mensen die langdurig ziek zijn en hier beperkingen van ervaren, maar ook veel inwoners die riskant gedrag (roken, overmatig alcoholgebruik, overgewicht) vertonen.

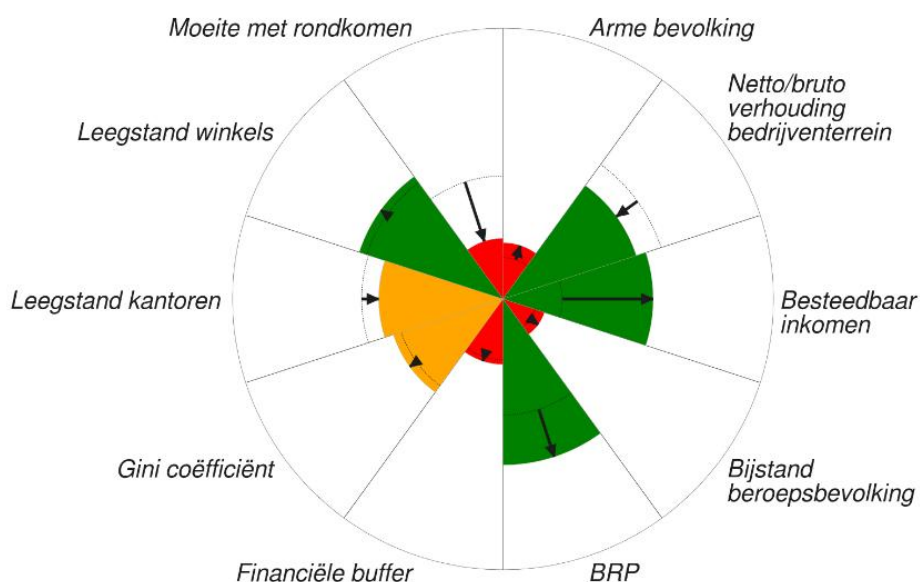
4.4 Materiële welvaart

Materiële welvaart kan zowel vanuit een individuele, als gemeenschappelijke blik worden beschouwd. Het hebben van passend inkomen is een belangrijke voorwaarde voor de bestaanszekerheid van mensen. Het maakt mogelijk om in basisbehoeften, zoals een huis en (gezonde) voeding te voorzien. Daarnaast biedt voldoende en een stabiel inkomen een bepaalde vorm van zekerheid en autonomie. Dit kan van invloed zijn op iemands leefstijl en keuzes op het gebied van gezondheid, veiligheid en milieu en klimaat. Vanuit een gemeenschappelijke blik is materiële welvaart een belangrijke randvoorwaarde voor het functioneren van de economie als geheel. Een vitale economie met goede vestigingsvoorwaarden in de regio is van belang voor het functioneren van de economie en het op peil houden van de regionale werkgelegenheid en koopkracht. Binnen dit thema staan we stil bij twee type indicatoren: persoonsgebonden indicatoren rondom inkomen en vermogen van huishoudens, en gebiedsgebonden indicatoren die iets zeggen over de regionale economie.

Lange termijn doelen:

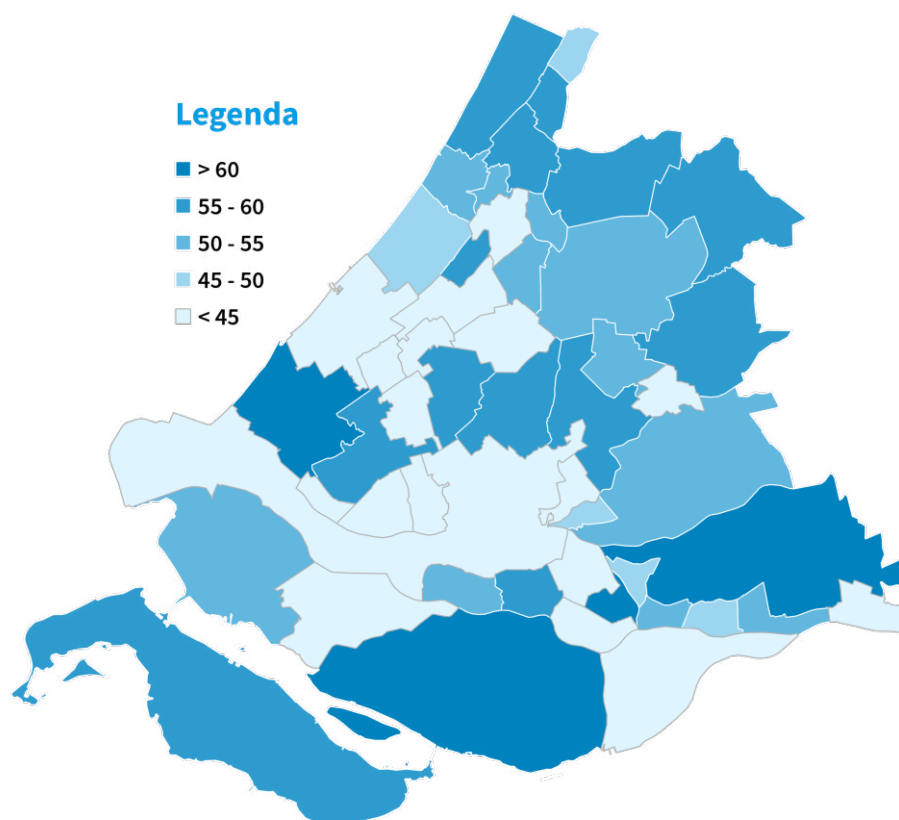
- Burgers zijn in staat om zich economisch staande te houden
- De beschikbare ruimte voor bedrijvigheid wordt optimaal beheerd
- De economie is concurrerend, zowel nationaal als internationaal
- Er is sprake van gelijkmatige inkomensverdeling

Figuur 13 Taartdiagram thema Materiële welvaart (2020 vs. 2025)

Het thema Materiële welvaart bestaat uit twee type indicatoren: meer persoonsgebonden indicatoren zoals het aantal mensen in de bijstand, en meer gebiedsgebonden indicatoren zoals het percentage leegstaande winkels. Kijken we naar de laatste groep indicatoren zien we o.a. in de afgelopen jaren een sterke toename in het bruto regionaal product. De totale waarde van alle goederen en diensten die binnen Zuid-Holland zijn geproduceerd is toegenomen. De leegstand van winkels neemt licht af, terwijl de leegstand van kantoren licht toeneemt; deze is relatief gezien ook wat groter. Daarnaast zien we een afname in de mate waarin bedrijventerreinen efficiënt gebruikt worden (netto/bruto verhouding). Kijken we naar de indicatoren die directer van toepassing zijn op de inwoners, dan zien we een paar ‘tegenstrijdige’ trends. Het gemiddelde besteedbaar inkomen van de inwoners is sterk toegenomen, het gemiddelde inkomen ligt hoger dan een aantal jaar terug. We zien dat er relatief minder huishoudens in de bijstand zitten en minder huishoudens langdurig in armoede leven – al liggen deze percentages nog wel zorgwekkend hoog. Ditzelfde geldt voor de indicator financiële buffer: relatief weinig huishoudens hebben voldoende financiële buffer achter de hand voor financiële ‘noodgevallen’, al neemt dit percentage licht toe. De inkomensongelijkheid (de Gini coëfficiënt) scoort matig, maar we zien vooral een sterke toename in het percentage inwoners dat aangeeft moeite te hebben om rond te komen. Financieel gezien gaat het dan beter, maar het gaat nog niet beter met iedereen – niet iedereen lijkt mee te kunnen profiteren van de stijging van het BRP en het gemiddelde besteedbaar inkomen. Het is goed te vermelden dat in deze cijfers de (niet-geregistreerde) arbeidsmigranten niet worden meegenomen, wat mogelijk van invloed is op de cijfers die onder andere in deze paragraaf zijn besproken.

Figuur 14 Themascoring (0-100) voor de Zuid-Hollandse gemeenten - thema
Materiële welvaart, 2025

De score op het thema Materiële welvaart is in Zuid-Holland het best voor de gemeente Molenlanden, gevolgd door gemeenten Hoeksche Waard, Hendrik-Ido-Ambacht, Westland en Lansingerland. Deze gemeenten hebben goede scores op de indicatoren arme bevolking (hier zijn er relatief weinig van), besteedbaar huishoudinkomen (dit ligt gemiddeld hoog) en er zijn relatief weinig huishoudens in de bijstand. De meer stedelijke gemeenten, zoals Dordrecht, Leiden, Delft, 's-Gravenhage en Rotterdam scoren lager op dit thema. Deze gemeenten kenmerken zich wat meer door relatief veel huishoudens in de bijstand, veel arme huishoudens en ook relatief weinig huishoudens die voldoende financiële buffer achter de hand hebben voor geval van nood. Ook geven relatief veel inwoners van deze gemeenten aan moeite te hebben met rondkomen, en wordt er relatief laag gescoord op het gemiddelde huishoudinkomen.

De leegstand van winkels scoort het laagst in Midden-Delfland, Rijswijk, Krimpen aan den IJssel, Vlaardingen en Schiedam. In deze gemeenten is het aantal leegstaande winkelpanden, ten opzichte van de totale voorraad, relatief groot. De leegstand van winkels is het minst hoog in de gemeenten Lansingerland, Barendrecht, Capelle aan den IJssel, Sliedrecht en Westland. Midden-Delfland, Zoeterwoude, Leidschendam-Voorburg, Oegstgeest en Schiedam kennen relatief de grootste leegstand van kantoren. Alphen aan den Rijn, Leiden, Westland en Nissewaard kennen relatief de minste leegstand van kantoorpanden.

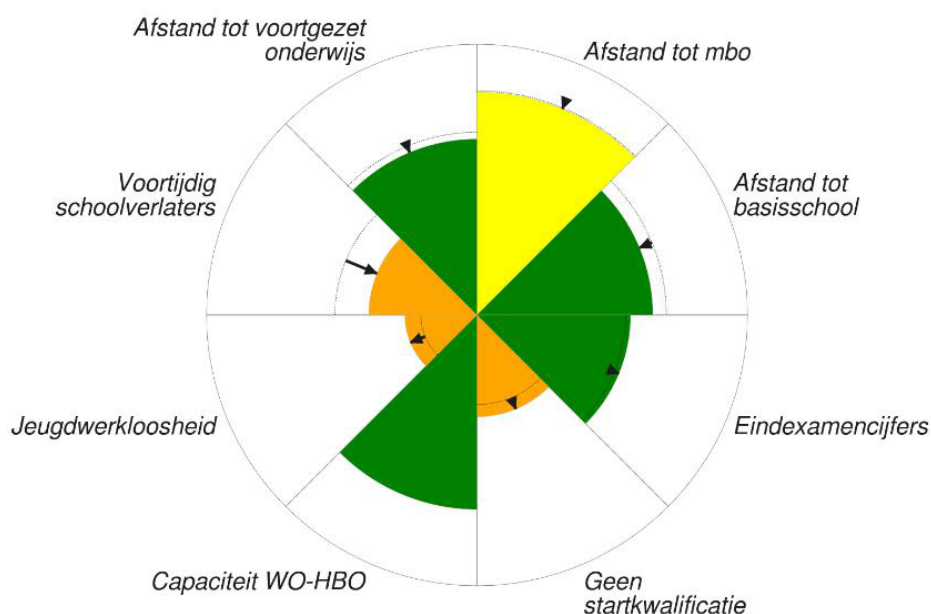
4.5 Onderwijs

Onderwijs bevordert gelijke kansen, zorgt voor ontplooiing en draagt bij aan het ontwikkelen van kennis en vaardigheden. Het creëert betere kansen op de arbeidsmarkt en bevordert daarmee bestaanszekerheid van mensen. Naast een educatieve taak, heeft onderwijs ook veel secundaire effecten. Denk aan een positieve bijdrage aan sociale interactie, het bevorderen van omgevingsbewustzijn. Deze aspecten dragen bij aan de kwaliteit van leven en samenleven. Om deze functies te kunnen vervullen, moet onderwijs breed toegankelijk zijn en aansluiten op maatschappelijke behoeften. De gemeten indicatoren zoomen in op de afstand tot onderwijsvoorzieningen, maar ook het opleidingsniveau van de bevolking.

Lange termijndoelen:

- Iedereen heeft toegang tot een vorm van onderwijs of scholing die past bij zijn of haar capaciteiten
- De kennisinfrastructuur is van een hoog niveau en ondersteunt de bedrijvigheid
- Het onderwijs is van hoge kwaliteit
- Iedereen heeft minimaal een startkwalificatie
- Er is een goede match tussen de regionale arbeidsmarkt en het onderwijs

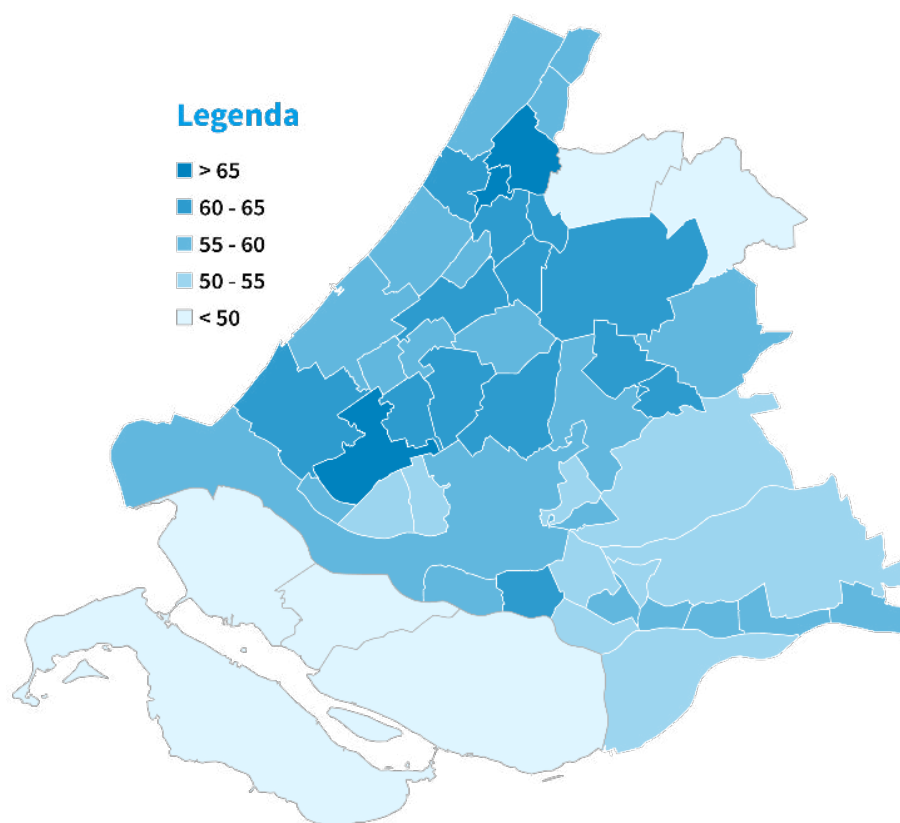
Figuur 15 Taartdiagram thema Onderwijs (2020 vs. 2025)

Het thema Onderwijs laat verschillende dingen zien. Het onderwijs (basisscholen, voortgezet onderwijs en mbo) is over het algemeen goed te bereiken - deze indicatoren scoren groen of goud. We zien hier wel een lichte afname in score, en dus een toename in afstand in bereikbaarheid. Dit heeft niet per se te maken met het sluiten van scholen, maar kan ook te maken hebben met het bouwen van nieuwe woonwijken: als bij nieuwe woningen in de buurt geen nieuwe school

wordt gebouwd, neemt de gemiddelde afstand voor alle inwoners in een gebied toe. Dit geldt voor alle veranderingen in scores op de 'afstand tot..' indicatoren, binnen alle thema's. De eindexamencijfers voor kernvakken (Nederlands, Engels en wiskunde) zijn in de afgelopen jaren gestegen en hier wordt ook goed op gescoord. Met een aantal grote studentensteden (Rotterdam, 's-Gravenhage, Delft, Leiden) is Zuid-Holland een echte studentenprovincie en dit is terug te zien in het aandeel wo-hbo studenten woonachtig in de provincie, met een goede score. Het aandeel voortijdig schoolverlaters neemt toe, en het aantal jeugdwerklozen neemt af. Mogelijk hebben in de afgelopen jaren meer jongeren het onderwijs verlaten zonder startkwalificatie en zijn zij aan het werk gegaan. Het aandeel inwoners in de gehele populatie zonder startkwalificatie is licht afgenomen, maar is nog steeds aan de zorgwekkend hoge kant.

Figuur 16 Themascoring (0-100) voor de Zuid-Hollandse gemeenten - thema Onderwijs, 2025

Goede scores op het thema Onderwijs zien we terug in studentensteden Delft en Leiden, maar ook in gemeenten als Oegstgeest, Midden-Delfland en Teylingen wordt goed gescoord. Voorne aan Zee, Nissewaard, Goeree-Overflakkee, Nieuwkoop en Kaag en Braassem kennen de laagste scores op dit thema. De lage scores voor deze gemeenten komt voornamelijk door slechte scores op de bereikbaarheid van onderwijsvoorzieningen. Zowel voortgezet onderwijs als mbo-onderwijs is in deze gemeenten relatief slecht te bereiken.

Delft en Leiden hebben hun hoge score mede te danken aan de grote studentenpopulatie in de gemeente, wat terugkomt in de indicator capaciteit hbo-wo. Ook Rotterdam scoort hoog op deze indicator. Rotterdam, maar ook Delft, Nissewaard, Dordrecht, Papendrecht, Zwijndrecht, Delft en Vlaardingen hebben relatief veel voortijdig schoolverlaters: in deze gemeenten verlaten relatief veel jongeren het onderwijs zonder startkwalificatie. Rotterdam, Dordrecht, Delft en Vlaardingen, maar ook Midden-Delfland, Schiedam en Capelle aan den IJssel kennen relatief veel jeugdwerkloosheid. Naast jongeren die zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten, kijken we ook naar het totale aantal inwoners zonder startkwalificatie. Dit aandeel ligt het laagst in Oegstgeest, Wassenaar, Leiden, Delft en Teylingen en het hoogst in Sliedrecht, Nissewaard, Vlaardingen en Ridderkerk.

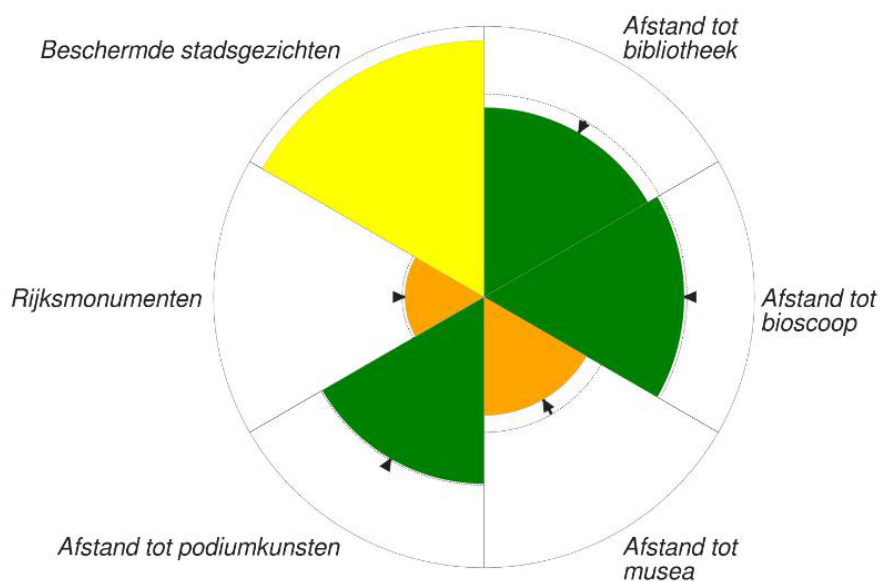
4.6 Cultuur

Cultuur refereert binnen brede welvaart naar het bezoeken, beoefenen en beleven van kunst en (cultureel) erfgoed. Hieronder vallen zowel professionele als niet-professionele uitingen, en zowel materieel als immaterieel erfgoed. Cultuur draagt positief bij aan het welbevinden en de gezondheid van mensen. Het samen beleven van cultuur nodigt uit tot gesprek, zorgt voor verhoogde maatschappelijke betrokkenheid en draagt daarmee bij aan sociale samenhang. Een omgeving met monumentale panden en architectuur, kan van invloed zijn op de beleving van de omgeving. Binnen het thema Cultuur staan we vanwege de beperkte databeschikbaarheid stil bij de afstand tot culturele voorzieningen, en bij de aanwezigheid van erfgoed.

Lange termijndoelen:

- Het culturele aanbod is voldoende groot, evenals de diversiteit
- Het cultureel erfgoed wordt beschermd en versterkt

Figuur 17 Taartdiagram thema Cultuur (2020 vs. 2025)

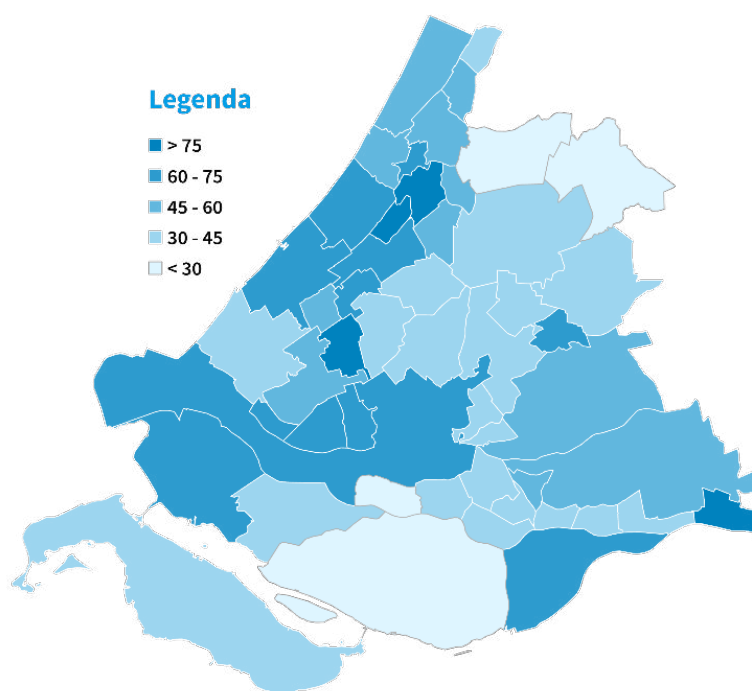

Het thema Cultuur bestaat uit twee type indicatoren: de afstanden tot culturele voorzieningen en de aanwezigheid van erfgoed. Er wordt uitstekend gescoord op de indicator beschermd stads- en dorpsgezichten: er zijn er relatief veel in de provincie. In totaal komt dit uit op 66 beschermd stads- en dorpsgezichten in de provincie. Het relatieve aantal rijksmonumenten neemt daarentegen licht af, en scoort daarnaast matig. Het aantal rijksmonumenten wordt berekend per 1.000 inwoners en de afname in score heeft te maken met het stijgende aantal inwoners

– er zijn in de afgelopen jaren geen rijksmonumenten in de provincie verdwenen. De provincie kent in 2024 9.037 rijksmonumenten.

De afstanden tot culturele voorzieningen scoort overwegend goed. We zien wel op alle vier de afstand-indicatoren een lichte afname in score, en dus een lichte toename in de gemiddelde afstand voor inwoners. De afstand tot podiumkunsten, bioscoop en bibliotheek scoren allemaal goed en zijn dus relatief goed te bereiken voor de Zuid-Hollandse inwoners. De afstand tot musea scoort hier iets slechter op, deze is relatief wat langer dan een aantal jaar geleden. Voor niet iedere inwoners van de provincie zijn musea even goed te bereiken. De verklaring voor de langere afstand tot voorzieningen kan tweeledig zijn, nieuwe woningen worden relatief verder van de voorzieningen afgebouwd en er komen geen nieuwe voorzieningen, of er verdwijnen voorzieningen.

Figuur 18 Themascoring (0-100) voor de Zuid-Hollandse gemeenten - thema Cultuur, 2025

De Zuid-Hollandse gemeenten die het best scoren op het thema Cultuur zijn Leiden, Delft, Gorinchem, Voorschoten en Dordrecht. Deze gemeenten kenmerken zich door goede scores op alle indicatoren: de culturele voorzieningen in deze gemeenten zijn voor de inwoners relatief gezien dichtbij en er zijn zowel rijksmonumenten als beschermde stadsgezichten te vinden.

De wat meer landelijke gemeenten, zoals Kaag en Braassem, Goeree-Overflakkee, Albrandswaard en Nissewaard kennen een langere afstand tot de bibliotheek. Ook musea en podiumkunsten zijn in een aantal van deze gemeenten relatief slechter te bereiken voor de inwoners. Zuid-Holland kent een grote groep gemeenten zonder beschermde stads- en dorpsgezichten, waar ook relatief weinig rijksmonumenten zijn. Dit zorgt in onder andere de gemeenten Barendrecht, Sliedrecht, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk en Leiderdorp voor een slechtere themascore voor Cultuur.

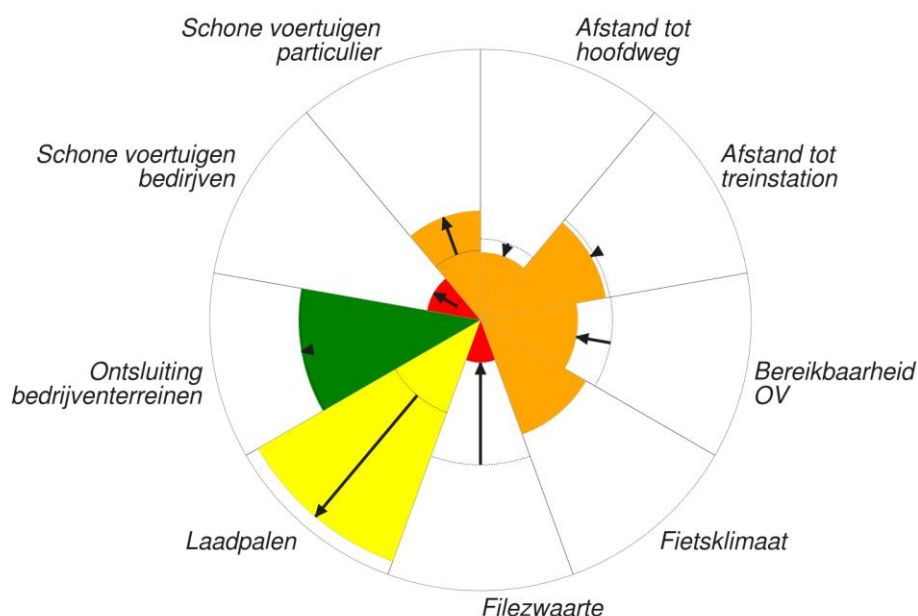
4.7 Mobiliteit

Mobiliteit, de mogelijkheid om jezelf te kunnen verplaatsen, is cruciaal voor een volwaardige deelname aan de maatschappij. Het biedt mensen de kans zich te ontplooiën en te ontspannen en daarnaast is het van belang voor het economisch functioneren van de samenleving. Mensen verplaatsen zich met uiteenlopende motieven als werk, sociale contacten, sport en ontspanning. Een goede infrastructuur draagt hier positief aan bij. Het gaat hierbij om de toegankelijkheid, onderhoud en betaalbaarheid van het openbaar vervoer en verkeer, waaronder de (spoor)wegen, wandel- en fietspaden. Met aandacht voor duurzaam gebruik. Bereikbaarheid dient te worden afgestemd op de vervoersbehoefte, waarbij verschillende vervoersmogelijkheden wenselijk zijn. Naast de mobiliteit van mensen is het (multimodaal) transport van goederen van groot economisch belang in Nederland. Binnen het thema Mobiliteit staan we stil bij de aanwezigheid van groene mobiliteit, de bereikbaarheid van openbaar vervoer en de filedruk in de regio.

Lange termijndoelen:

- Mensen hebben toegang tot betrouwbare en duurzame vervoersmogelijkheden
- Vervoer is toegankelijk en betaalbaar, zodat de bevolking zich efficiënt kan verplaatsen
- Bedrijven en economische centra zijn goed bereikbaar via de weg, het spoor en het water

Figuur 19 Taartdiagram thema Mobiliteit (2020 vs. 2025)

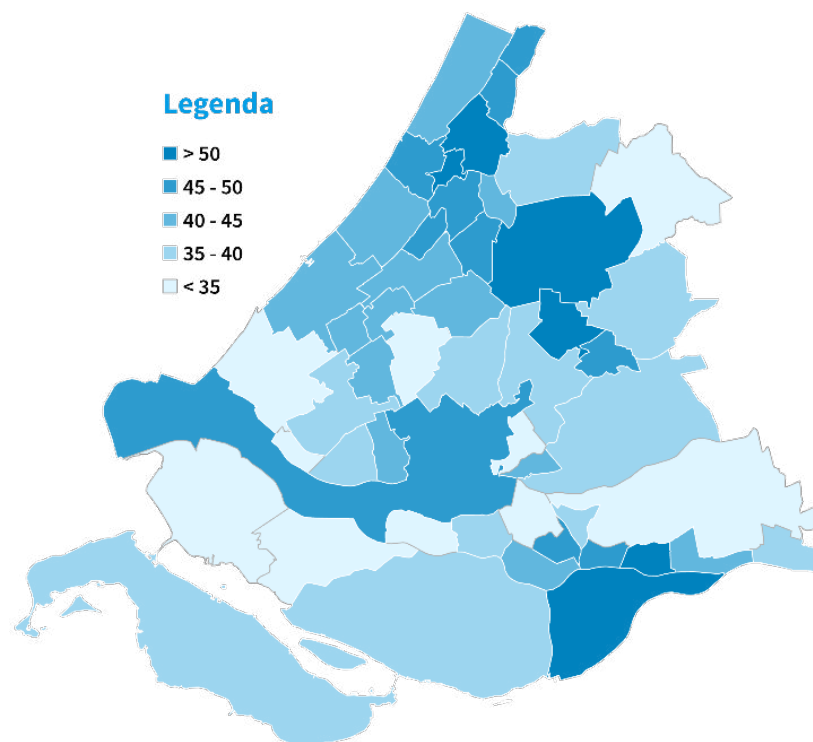
Het thema Mobiliteit laat voor Zuid-Holland een wisselend beeld zien. Een aantal indicatoren scoren goed, maar een aantal indicatoren verdienen aandacht. In algemene zin zien we enorm grote verschillen tussen de diverse gemeenten en regio's voor dit thema. In die zin kent de provincie Zuid-Holland meerdere gezichten ten aanzien van diverse indicatoren binnen dit thema. Zo is bijvoorbeeld de filezwaarte in de provincie erg hoog, en ook de afgelopen jaren sterk toegenomen, iets wat we landelijk ook terugzien sinds de corona-periode achter ons ligt.

De afstand tot de dichtstbijzijnde hoofdweg is voor de gemiddelde inwoner van de provincie relatief lang (scoort oranje) en neemt relatief gezien ook iets toe. Mogelijk heeft dit te maken met de bouw van nieuwe woonwijken, die relatief verder van de hoofdweg afliggen, waardoor de gemiddelde afstand over de weg voor alle inwoners gemiddeld gezien toeneemt. Daarnaast zijn er grote verschillen tussen gemeenten waarneembaar – inwoners van grote steden moeten vaak eerst “de stad uit” voordat ze een hoofdweg kunnen bereiken, maar kunnen daarna vlot hun weg vervolgen, mede dankzij opschaling van de infrastructuur (bijvoorbeeld middels de Corbulotunnel bij Leiden).

Daarnaast zien we dat de bereikbaarheid van OV wisselend scoort in de provincie, de grote steden scoren hier over het algemeen juist goed, met grote centrale stations en vele overstappunten, echter is aan de zuidkant van de provincie veelal een langere reistijd benodigd om een treinstation te bereiken. Voor de indicator bereikbaarheid OV zien we dat OV-punten in kleinere gemeenten vaak sterk gebundeld zijn rondom de (lint)bebouwing waardoor het aantal meters naar bijvoorbeeld een bushalte beperkt is. Dat laat onverlet dat in de provincie er op de belangrijke knooppunten vaak snel van A naar B kan worden gereisd. De provincie heeft hier ook fors in geïnvesteerd de afgelopen periode. Desalniettemin blijft de afstand tot het eerste OV-opstappunt daarnaast ook van belang, zeker gezien het feit dat deze gemiddelde afstand toegenomen is in de afgelopen periode. Qua OV-opstappunten kijken we naar bus, veerboot, metro, tram of trein opstappunten (binnen 700 meter – waar het vervoersmiddel minimaal twee keer per uur doordeweeks rijdt). Deze indicator zegt niets over de efficiëntie van de routeschema's van bussen of naar de reistijd van belangrijke knooppunten waar veel inwoners dagelijks gebruik van maken, maar kijkt enkel naar de afstand tot de dichtstbijzijnde bushalte, welke extra relevant is voor bijvoorbeeld ouderen in de provincie.

Op het gebied van duurzame mobiliteit zien we een sterke toename van het aantal laadpalen in de provincie, dit is positief te noemen. Ook het aantal schone voertuigen stijgt, we zien een toename voor zowel bedrijven als huishoudens. De aantallen zijn wel nog aan de lagere kant ten opzichte van de doelstelling.

Figuur 20 Themascoring (0-100) voor de Zuid-Hollandse gemeenten - thema Mobiliteit, 2025

Kijken we naar de verschillen binnen de provincie op het thema Mobiliteit, dan zien we dat de meer landelijk gelegen gemeenten relatief slechter scoren op dit thema, dan de grote steden en de omliggende gemeenten. Molenlanden, Voorne aan Zee, Maassluis, Albrandswaard en Hoeksche Waard scoren relatief slechter op dit thema. Dit geldt ook voor Nissewaard, Pijnacker-Nootdorp en Ridderkerk. In deze gemeenten is veelal de bereikbaarheid met het openbaar vervoer, en de gemiddelde afstand tot de dichtstbijzijnde hoofdweg de oorzaak van de lagere score. Op duurzame mobiliteit wordt vaak juist weer wat beter gescoord, in deze gemeenten zijn overwegend relatief veel laadpalen en een relatief hoog aantal particulieren heeft een elektrische auto.

Door de goede bereikbaarheid met het openbaar vervoer scoren gemeenten als Sliedrecht, Dordrecht, Rotterdam en Leiden goed op dit thema. Ook zijn er relatief veel laadpalen in deze gemeenten en zijn particulieren relatief vaker in bezit van een elektrische auto dan bedrijven.

De filezwaarte is een probleem in de gehele provincie. In de regio Gouda, Alphen aan den Rijn, Krimpenerwaard, Bodegraven-Reeuwijk, Waddinxveen en Nieuwkoop wordt hier beter op gescoord – je staat in deze regio over het algemeen minder in de file dan op de (snel)wegen rondom Dordrecht, Sliedrecht, Papendrecht en Gorinchem. Ook in de regio Rotterdam, Ridderkerk, Barendrecht moet men over het algemeen rekening houden met een langere reistijd door files.

Het fietsklimaat scoort daarentegen op veel plekken wel wat beter. Het is het minst aangenaam fietsen in de gemeenten Rotterdam, Molenlanden, 's-Gravenhage, Maassluis, Westland en Gouda en het prettigst om te fietsen door Hendrik-Ido-Ambacht, Barendrecht, Midden-Delfland, Zoetermeer en Zoeterwoude.

Zuid-Holland is niet alleen dichtbevolkt maar speelt tegelijkertijd een zeer belangrijke rol als nationaal en internationaal knooppunt voor logistieke stromen. De provincie Zuid-Holland timmert daarbij, samen met haar partners (zoals de MRDH), voortdurend aan de weg om de bereikbaarheid op peil te houden en te verbeteren voor alle gebruikers. Daarbij rekening houdend met veranderende behoeften van onze inwoners en bedrijven. De in deze foto gebruikte indicatoren sluiten dan ook niet optimaal aan bij de beweging die door de provincie Zuid-Holland, maar ook bij het rijk en gemeenten is ingezet.

Dat is een beweging van mobiliteitsplanning naar bereikbaarheidsplanning, waarin veel gericht gekeken wordt naar het effect van onze infrastructuurnetwerken op de bereikbaarheid van werk (banen), woningen, voorzieningen (zoals bijvoorbeeld onderwijs en zorg) en recreatie. Aansluitend op een bredewelvaartsperspectief gaat het daarbij steeds meer gericht om specifieke doelgroepen en gebieden. In deze /foto is de bereikbaarheid van voorzieningen ondergebracht onder de diverse brede welvaart thema's. Dat kan bijvoorbeeld gaan om praktisch geschoolden en verschillende inzet in het stedelijke gebied en in het landelijke gebied (oog hebben voor de bereikbaarheid van voorzieningen en daarmee de vitaliteit van kleinere kernen). In haar toekomstverkenning naar brede welvaart als kompas en de bijbehorende storymap heeft de provincie Zuid-Holland onder andere in beeld gebracht hoe bereikbaarheid in samenhang met andere thema's tot nieuwe verbindende perspectieven voor gebieden en doelgroepen kan leiden.

De provincie Zuid-Holland bekijkt welke mogelijkheden de toekomstige aanpak van het rijk biedt, zoals door het huidige kabinet is geformuleerd met 'Bereikbaarheid op peil'. De hier getoonde foto helpt ons als benchmark, maar agendeert tegelijkertijd dat er nieuwe indicatoren nodig zijn. Om een benchmark te kunnen doen moeten alle indicatoren landelijk beschikbaar zijn. Het vervolg is dan ook om in lijn met 'Bereikbaarheid op peil' bestaande indicatoren uit verschillende monitors te bundelen.

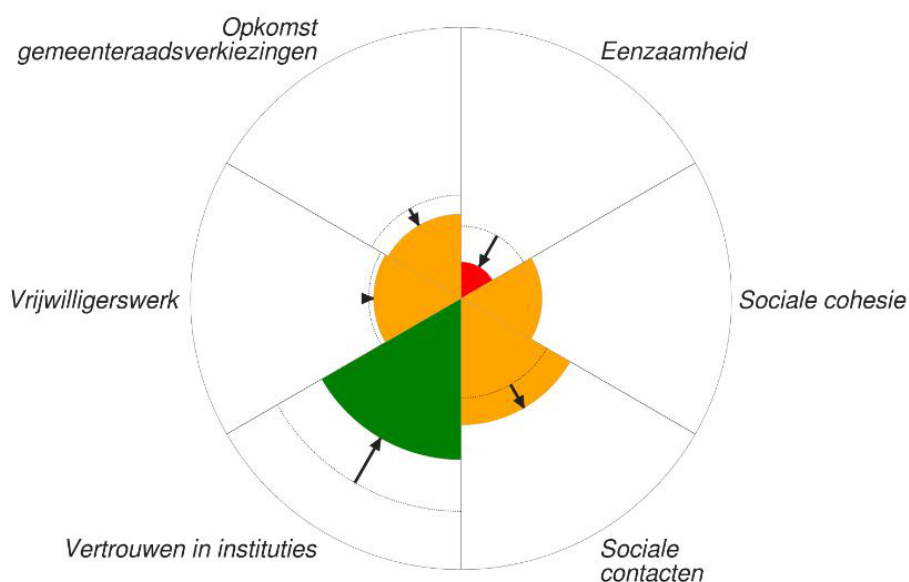
4.8 Sociale samenhang

Sociale samenhang gaat over de mate waarin mensen zich verbonden voelen met elkaar en met de omgeving. Actief onderdeel zijn van de samenleving heeft voor veel mensen een positief effect op de kwaliteit van leven, bijvoorbeeld door het doen van vrijwilligerswerk of lid te zijn van een vereniging. Het participeren in sociale netwerken draagt bij aan persoonlijke ontwikkeling en geeft mensen toegang tot een vangnet. Binnen dit thema wordt gekeken naar het samenleven: de relaties en sociale contacten die mensen met elkaar hebben. Ook de relaties met maatschappelijke instellingen, zoals de gemeente, politie en (lokale) politiek, zijn van belang. Vertrouwen en (buurt)verbondenheid spelen hierin een grote rol. Wanneer mensen naar elkaar omzien, voor en met elkaar activiteiten kunnen ondernemen in de buurt, neemt ook het vertrouwen in elkaar en verbondenheid met de buurt toe. Dit thema focust op vertrouwen in instituties, zoals de overheid, maar ook de sociale cohesie en de betrokkenheid van inwoners bij de samenleving – bijvoorbeeld door het doen van vrijwilligerswerk.

Lange termijndoelen:

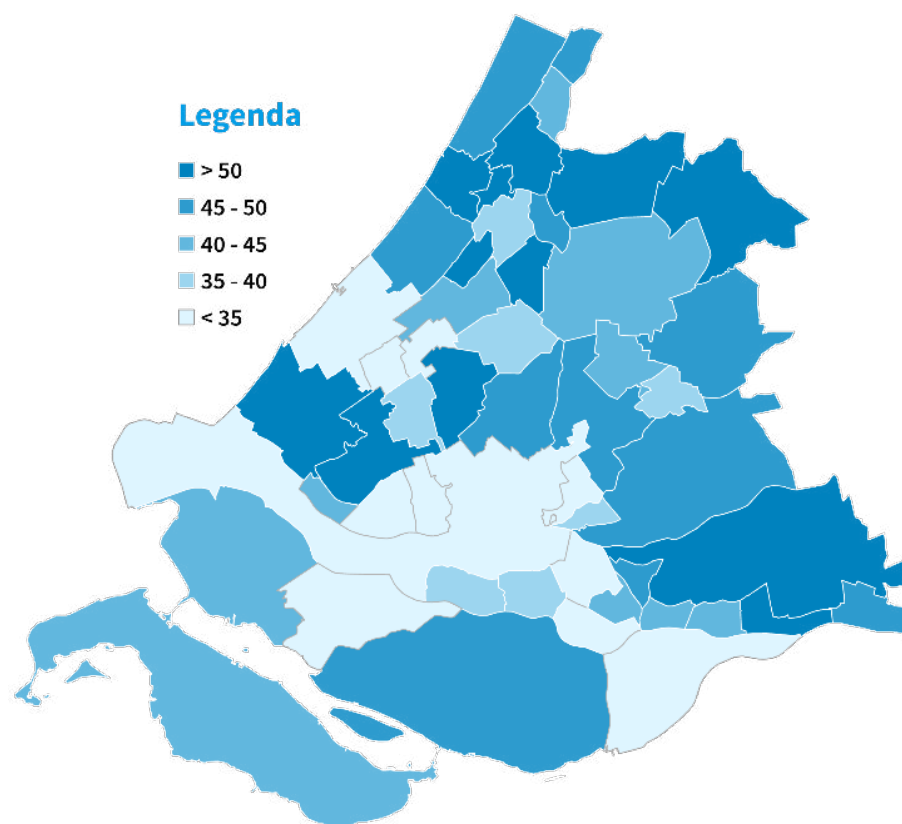
- Elke burger heeft zeggenschap in politieke besluitvorming die hem of haar en de samenleving en haar toekomst aangaat en maakt daar ook gebruik van
- De burger heeft vertrouwen in instituties
- Burgers zijn betrokken bij de samenleving

Figuur 21 Taartdiagram thema Sociale samenhang (2020 vs. 2025)

Het thema Sociale samenhang bestaat uit zes meetbare indicatoren. Van deze indicatoren scoort het vertrouwen in instituties het hoogst, maar tegelijkertijd zien we een sterke daling op deze indicator in de afgelopen jaren. Het vertrouwen in de Tweede Kamer, politie en rechters is in de afgelopen jaren afgenomen. Een dalend vertrouwen in instituties gaat gepaard met een lagere opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen. Ook is een groot deel van de inwoners zich eenzaam gaan voelen – deze indicator scoort zorgwekkend laag. Wel neemt daarentegen het aantal sociale contacten van de inwoners van Zuid-Holland toe, al blijft de indicator matig scoren. Datzelfde geldt voor de indicator sociale cohesie.

Figuur 22 Themascoring (0-100) voor de Zuid-Hollandse gemeenten – thema Sociale samenhang, 2025

Binnen de provincie is te zien dat gemeenten in het oosten beter scoren dan de gemeenten in de buurt van de grote steden als 's-Gravenhage, Rotterdam en Dordrecht. De grote steden kenmerken zich door een lager aandeel vrijwilligers, meer eenzaamheid en minder sociale contacten. In de kleinere gemeenten, zoals Molenlanden, Hardinxveld-Giessendam en Kaag en Braassem zien we juist het tegenovergestelde: deze gemeenten kenmerken zich juist door veel vrijwilligers, relatief minder eenzaamheid en meer sociale contacten en een goede score op sociale cohesie. Mogelijk speelt het dorpse karakter van deze gemeenten en diens kernen hierin een rol.

De gemeente Nissewaard scoort opvallend het zwakst binnen dit thema, terwijl buurgemeenten relatief beter scoren. Inwoners van Nissewaard vertrouwen de Tweede kamer, politie en rechters het minst en voelen zich erg eenzaam. Ook was de opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen relatief laag. De opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen was in de gemeente Molenlanden het hoogst bij de laatste verkiezingen, gevolgd door Midden-Delfland, Goeree-Overflakkee en Krimpen aan den IJssel. Niet al deze gemeenten scoren even goed op het vertrouwen in instituties – in Goeree-Overflakkee heeft dit een relatief slechte score. In de gemeente 's-Gravenhage scoort het vertrouwen in instituties juist relatief hoog, maar dit vertaalt zich niet uit in een hoge opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen.

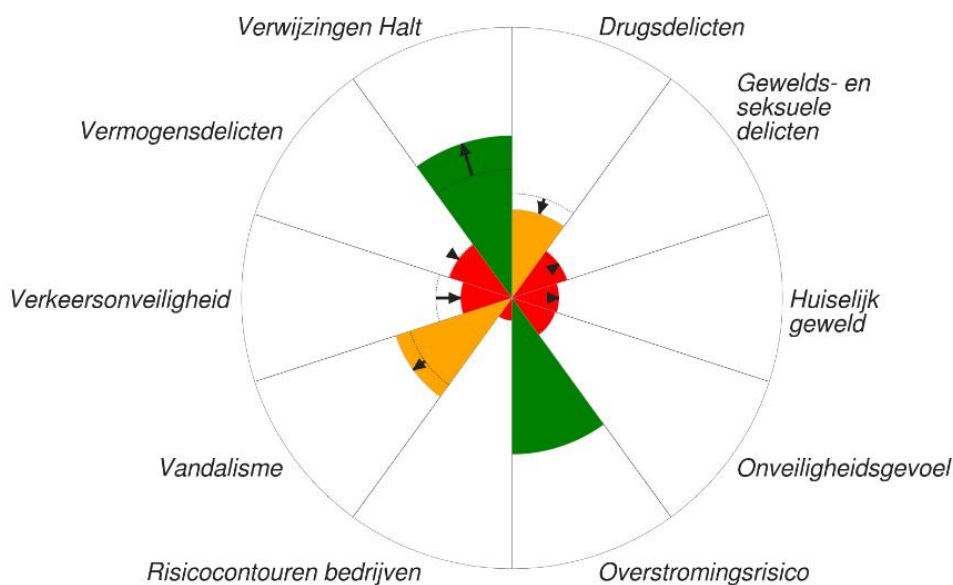
4.9 Veiligheid

Het is belangrijk dat iedereen veilig is en zich ook veilig voelt: oftewel dat de criminaliteit laag is, en de veiligheidsgevoelens hoog zijn. Het risico om slachtoffer te worden van geweld, criminaliteit, ongelukken is bepalend om prettig te kunnen wonen en recreëren. Slachtofferschap kan naast lichamelijk letsel ook gepaard gaan met financiële of emotionele schade, met een negatieve impact op de kwaliteit van leven als gevolg. Mensen die zich onveilig voelen ervaren minder grip op het leven en voelen zich minder betrokken bij hun buurt. Gevoelens van onveiligheid kunnen van invloed zijn op het werk, de sociale contacten en de gezondheid van mensen. Veiligheid kent vele dimensies, met meer voor de hand liggende aspecten als misdrijven en verkeersongevallen, maar ook overstromingen of de nabijheid van risicovolle bedrijven hebben een impact op de daadwerkelijke veiligheid en het veiligheidsgevoel van mensen. Indicatoren binnen dit thema richten zich op het aantal geregistreerde delicten, gevoelens van (on)veiligheid, verkeersveiligheid en de aanwezigheid van risicovolle bedrijven.

Lange termijndoelen:

- De kans om slachtoffer te worden van geweld, misdaad, ongelukken en rampen is verwaarloosbaar
- Iedereen voelt zich veilig

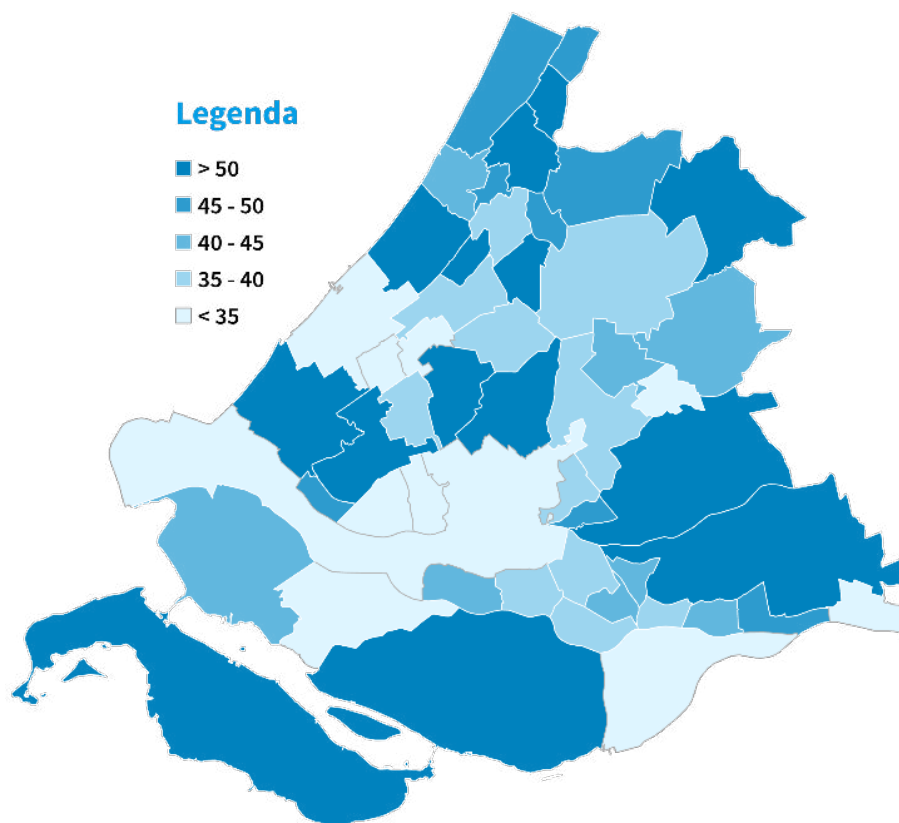
Figuur 23 Taartdiagram thema Veiligheid (2020 vs. 2025)

Figuur 23 laat de tien indicatoren die worden gemeten binnen het thema Veiligheid zien. Veel van deze indicatoren scoren ondermaats. Opvallend is dat er relatief minder Halt verwijzingen hebben plaatsgevonden ten opzichte van een aantal jaar terug, maar bijvoorbeeld het aantal vermogensdelicten (scoort rood) en het aantal drugsdelicten (scoort oranje) stijgt. Wel zien we een lichte afname in het aantal meldingen van vandalisme, gewelds- en seksuele delicten en huiselijk geweld – al liggen deze aantallen nog steeds relatief hoog en scoren verschillende indicatoren ook zorgwekkend laag. Ook neemt de verkeersonveiligheid in de afgelopen jaren toe: er vinden meer verkeersongevallen in de provincie plaats dan een aantal jaar geleden. De relatief vele delicten en verkeersongevallen, resulteren ook in een sterk onveiligheidsgevoel van de inwoners.

Hoewel de provincie aan de kust ligt en uitlopers van de Maas en Waal uitmonden bij de provincie, is het overstromingsrisico in de provincie laag. De indicator risicocontouren bedrijven scoort relatief slecht. De provincie Zuid-Holland kent met onder andere Chemours in de Drechtsteden en de Haven van Rotterdam een aantal grote bedrijven waar gewerkt wordt met gevaarlijke stoffen.

Figuur 24 Themascoring (0-100) voor de Zuid-Hollandse gemeenten - thema Veiligheid, 2025

Zoals te zien in bovenstaande figuur scoren de gemeenten Rotterdam, Gouda, Dordrecht, Nissewaard en 's-Gravenhage zorgwekkend op dit thema. Het onveiligheidsgevoel in deze gemeenten is hoog (relatief veel inwoners geven aan zich niet veilig te voelen in de eigen buurt) en er zijn veel relatief veel meldingen

van huiselijk geweld. In deze gemeenten wordt ook wat lager gescoord op het aantal verwijzingen naar Halt, het aantal gewelds- en seksuele delicten en op Nissewaard na ook het aantal verkeersongevallen. In de steden vinden ook relatief meer vermogensdelicten (zoals inbraken) plaats.

Voor de gemeenten aan de randen van de provinciegrenzen scoren hoger, en dus beter op dit thema doordat hier relatief minder verkeersongelukken plaatsvinden, en er minder risicovolle bedrijfsactiviteiten plaatsvinden. Zo vinden relatief de meeste verkeersongelukken plaats in Rotterdam, 's-Gravenhage, Delft, Rijswijk en Leiden en de minste verkeersongevallen in Goeree-Overflakkee, Molenlanden, Hoeksche Waard en Nieuwkoop. Risicovolle bedrijfsactiviteiten vinden voornamelijk plaats in Sliedrecht, Hardinxveld-Giessendam, Papendrecht en Zwijndrecht, terwijl gemeenten als Lisse, Wassenaar, Nieuwkoop en Zoetermeer juist goed scoren op deze indicator. De gemeenten met het hoogste overstromingsrisico zijn Krimpen aan den IJssel, Gorinchem en Molenlanden en er is nauwelijks overstromingsrisico in Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk en Delft.

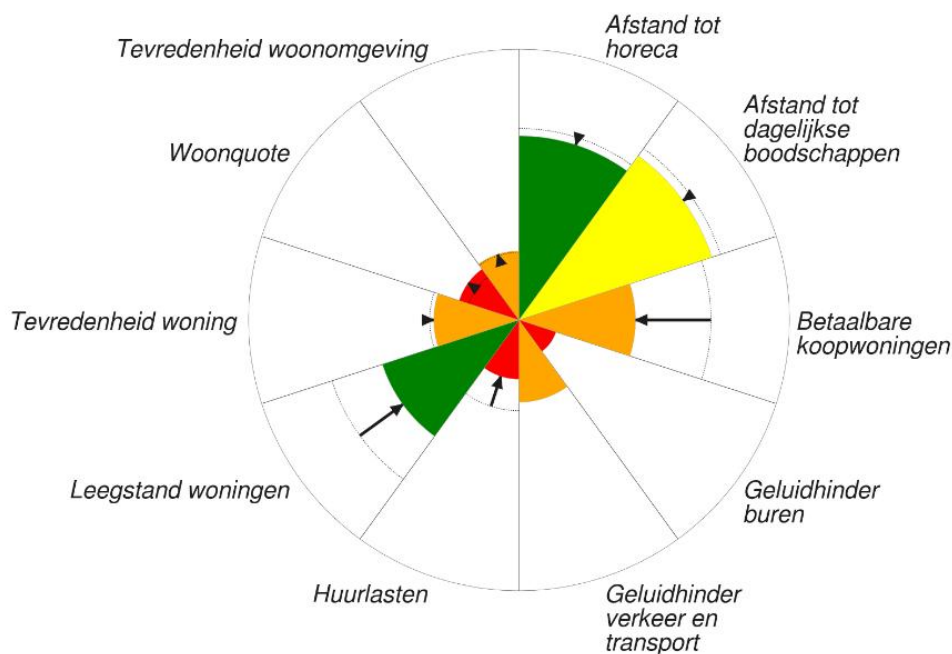
4.10 Wonen

Wonen gaat in belangrijke mate over het hebben van kwalitatief goede, betaalbare en passende huisvesting. Niet alleen de kwaliteit van een woning is van belang, ook de omgeving waar deze woning staat speelt een belangrijke rol. Veiligheid, bereikbaarheid en toegankelijkheid van voorzieningen, groen in de omgeving en het onderhoud van de openbare ruimte zijn aspecten die de kwaliteit van de woonomgeving bepalen. Ook sociale samenhang, de manier waarop mensen met elkaar in de buurt met elkaar omgaan en (buurt)verbondenheid zijn hierbij van belang. Daarnaast heeft de leefomgeving waarin mensen wonen, werken en recreëren ook invloed op hun gezondheid. De mate van overlast van geluid en geur heeft bijvoorbeeld invloed op de luchtkwaliteit en woonbeleving. Binnen dit thema focussen de indicatoren zich enerzijds op de betaalbaarheid van wonen, en anderzijds op de woonomgeving (afstand tot voorzieningen, geluidhinder, tevredenheid met de woonomgeving).

Lange termijn doelen:

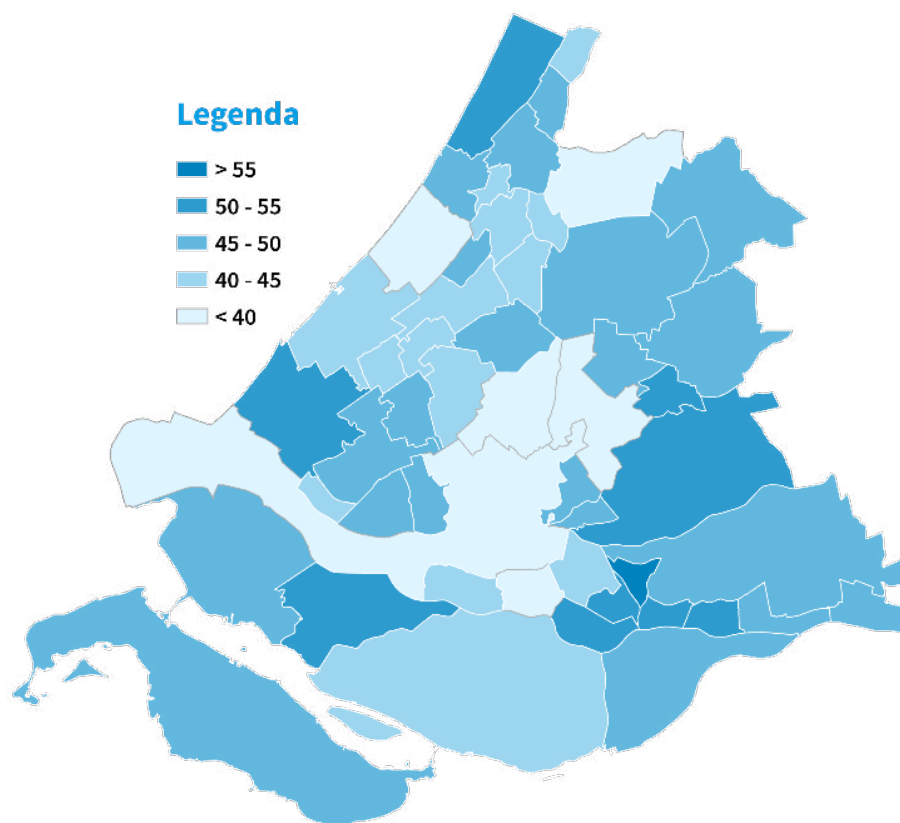
- Iedereen is tevreden met de woning waarin hij of zij woont: veilig en aangenaam
- Iedereen is tevreden met de woonomgeving waar hij of zij woont: veilig, aangenaam en gezond
- Iedereen heeft toegang tot een betaalbare woning van goede kwaliteit
- Publieke en dagelijkse voorzieningen zijn bereikbaar en toegankelijk voor iedereen

Figuur 25 Taartdiagram thema Wonen (2020 vs. 2025)

Het thema Wonen bestaat uit een tiental indicatoren die in score behoorlijk verschillen van elkaar, zoals te zien in figuur 25. De scores op de tevredenheid – zowel met de woonomgeving als de woning – zijn matig te noemen. De tevredenheid met de woning neemt licht af, met de woonomgeving licht toe. Kijken we naar de betaalbaarheid van woningen, dan zien we in lijn met landelijke trends, dat het aandeel betaalbare koopwoningen is gedaald en de gemiddelde huurlasten zijn gestegen. Het wordt moeilijker om de woningmarkt binnen te treden, en dit zal, kijkend naar de bevolkingsprognoses, de komende jaren steeds moeilijker gaan worden. Ondanks de plannen die vastgesteld zijn voor de bouw van vele woningen, zal er mogelijk een tekort aan woningen in de provincie blijven bestaan. De indicator woonquote kijkt naar het percentage van het inkomen dat huishoudens kwijt zijn aan woonlasten. Deze score is licht verbeterd, de woonquote is lager maar scoort nog steeds zorgwekkend slecht. Dit is in lijn met het beeld wat ook terugkomt binnen het thema Materiële welvaart: de gemiddelde inkomens stijgen, en een grote groep inwoners heeft voldoende financiële buffer voor noodgevallen, maar geeft tegelijkertijd nog steeds aan moeite te hebben met rondkomen. Een opvallende tendens is een stijging in het aandeel leegstaande woningen. De afstanden naar de supermarkt en horecagelegenheden zijn gemiddeld genomen relatief kort, waardoor de provincie goed tot zeer goed scoort op deze indicatoren. Ook binnen de thema's Gezondheid, Onderwijs, Cultuur en Mobiliteit komen de afstanden tot verschillende voorzieningen terug – een factor die voor mensen meespeelt in de tevredenheid met de woonomgeving.

Figuur 26 Themascoring (0-100) voor de Zuid-Hollandse gemeenten – thema Wonen, 2025

Figuur 26 laat zien dat gemeente Wassenaar, Lansingerland, Barendrecht, Zuidplas, Rotterdam en Kaag en Braassem een stuk minder scoren dan bijvoorbeeld gemeenten Alblasserdam, Hendrik-Ido-Ambacht en Westland. We zien dat in Alblasserdam en Rotterdam er redelijk goed gescoord wordt op de indicator betaalbare koopwoningen, dit is in de andere genoemde gemeenten niet het geval. Idealiter is de woningvoorraad in alle gemeenten in balans, en is er een goede mix van (sociale) huurwoningen en (betaalbare) koopwoningen. In Alblasserdam liggen de gemiddelde huurlasten relatief laag, zien we weinig leegstand en is men over het algemeen ook wat tevredener met de woning en woonomgeving dan elders. De inwoners van Wassenaar zijn kritischer op de eigen woning en woonomgeving, en de woningen in deze gemeente zijn duur. Dit zien we zowel terug in de indicator betaalbare koopwoning, als in de huurlasten en de woonquote.

De geluidhinder van wegverkeer en transport scoort het best in de kleinere, meer dorpse gemeenten zoals Pijnacker-Nootdorp, Molenlanden, Alblasserdam, Hendrik-Ido-Ambacht en Noordwijk. Inwoners van deze gemeenten ervaren over het algemeen ook minder geluidhinder van de burens, met Alblasserdam als uitzondering. Daarentegen ervaren inwoners van gemeenten als Nieuwkoop, Oegstgeest, Kaag en Braassem en Teylingen juist wel veel geluidsoverlast van het wegverkeer en transport (mogelijk ook door vliegverkeer). Geluidhinder van burens wordt het meest ervaren in de grote gemeenten, zoals Leiden, Rotterdam en 's-Gravenhage, maar ook inwoners van Hillegom, Lisse, Schiedam en Alphen aan den Rijn geven aan veel geluidhinder van de burens te ervaren.

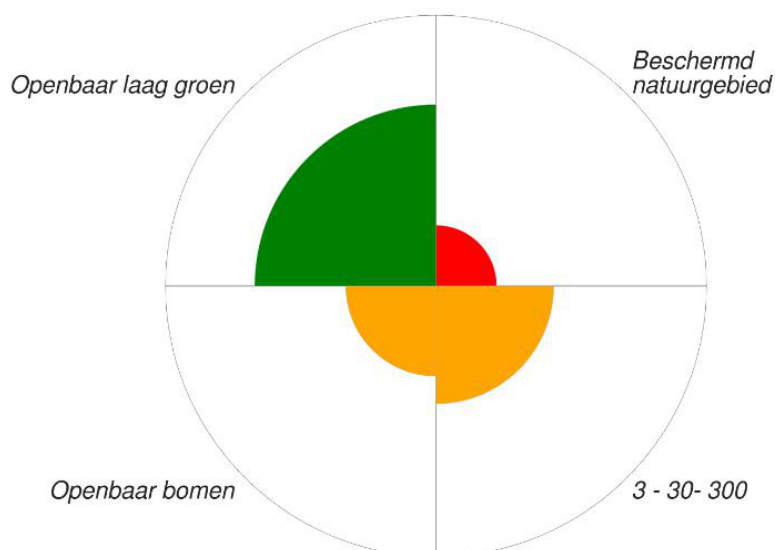
4.11 Ecosystemen & biodiversiteit

Gezonde ecosystemen zijn voordelig voor de kwaliteit van leven van mensen en de natuur. Van (drink)waterkwaliteit tot het bestuiven van gewassen; gezonde ecosystemen leveren diensten waarvan wij afhankelijk zijn. Een divers palet aan soorten, ofwel biodiversiteit, draagt bij aan de gezondheid en het behoud van ecosystemen. Alle soorten planten en dieren werken samen in een ecosysteem en vormen een evenwicht in de natuur. Soorten zijn onderling van elkaar afhankelijk en hoe meer divers een gebied, hoe beter het bestand is tegen veranderingen. Een schone, aantrekkelijke en groene woonomgeving bevordert de kwaliteit van leven van mensen. Het nodigt uit tot een gezondere leefstijl met meer mogelijkheden tot beweging in de natuur. Binnen het thema Ecosystemen & biodiversiteit meten we - vanwege de beperkte beschikbaarheid van databronnen die voldoen aan de door Het PON & Telos gestelde eisen - voornamelijk de aanwezigheid van groen in de omgeving. Biodiversiteit zelf komt hierbij meer indirect aan bod. Er wordt voornamelijk gekeken naar de menselijke beleving van het thema. De gepresenteerde score voor dit thema laat daardoor niet het volledige beeld van dit thema zien.

Lange termijn doelen:

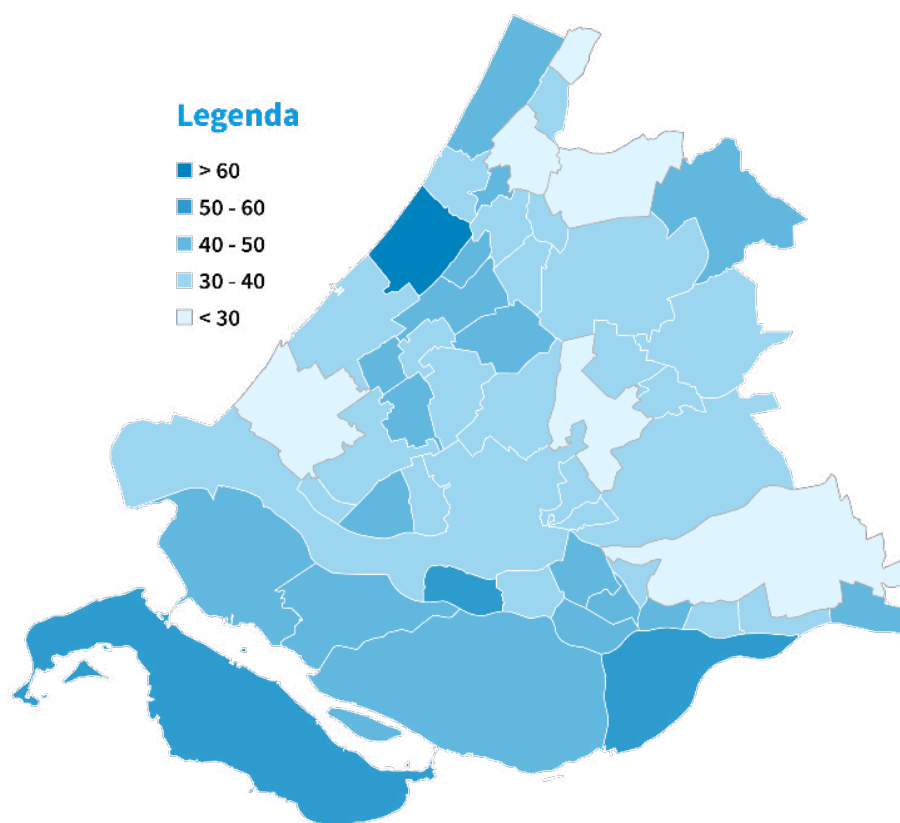
- De natuur moet zoveel mogelijk in stand worden gehouden en zo mogelijk versterkt
- De natuurlijke biodiversiteit moet worden behouden

Figuur 27 Taartdiagram thema Ecosystemen & biodiversiteit (2020 vs. 2025)

Het thema Ecosystemen & biodiversiteit bestaat uit vier indicatoren. Het is niet mogelijk om een vergelijking in de tijd te maken met deze indicatoren, omdat er voor deze indicatoren geen data over meerdere jaren beschikbaar is. Binnen de provinciegrenzen bevinden zich zestien Natura 2000-gebieden, variërend van duingebieden zoals Voornes Duin tot karakteristieke laagveengebieden zoals De Wilck, met daarnaast als belangrijk en omvangrijk natuurgebied De Biesbosch. Het Natuurnetwerk Nederland overlapt vaak met de Natura-2000 gebieden (Natura 2000-gebieden maken onderdeel uit van Natuurnetwerk Nederland) of ligt versnipperd over de provincie. Deze natuurbeleidskaders worden in de Monitor Leefomgeving op een andere manier ingevuld dan bij deze monitor: daar ligt de nadruk op de kwaliteit van deze gebieden. Voor deze monitor wordt de totale oppervlakte van beschermd natuurgebied, waaronder Natura-2000, Natuurnetwerk Nederland en Nationale Parken, afgezet tegen de oppervlakte van een gemeente of provincie. De provincie scoort hierbij ondermaats, zeker vergeleken met de provincies Gelderland, Drenthe of Noord-Brabant. Het valt op dat de indicator openbaar laag groen hoger scoort dan openbaar bomen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er in veenweidegebieden meer lage vegetatie groeit dan bomen. Ook de duinen worden gekenmerkt door voornamelijk lage vegetatie. De indicator 3-30-300 is een maatstaf om te sturen op vergroening. Het gaat over 3 zichtbare bomen vanuit huis, 30% broomkroonbedekking in de buurt en het wonen op 300 meter afstand van een groen park of groene ruimte. Wanneer er goed gescoord wordt op de indicatoren openbaar laag groen en openbaar bomen, zien we ook veelal een goede score op deze indicatoren terug.

Figuur 28 Themascoring (0-100) voor de Zuid-Hollandse gemeenten - thema Ecosystemen & biodiversiteit, 2025

Gemeenten in de provincie Zuid-Holland scoren op het thema Ecosystemen & biodiversiteit, zoals te zien in figuur 28, verschillend. Wassenaar, als recreatieve gemeente, scoort het hoogste vanwege een hoog percentage aan beschermd natuurgebied, gevolgd door Albrandswaard, Dordrecht en Goeree-Overflakkee. We zien dat gemeenten met veel grasland, zoals Hoeksche Waard, Midden-Delfland en Goeree-Overflakkee relatief hoog scoren op de indicator openbaar laag groen. Wassenaar scoort het hoogst op de indicator openbaar bomen, en wordt gevolgd door meer stedelijke gemeenten zoals Rijswijk, Vlaardingen en Delft. De kustgemeenten en gemeenten Nieuwkoop, Alphen aan den Rijn en Bodegraven-Reeuwijk kennen Natura-2000 gebieden, en daar scoort de indicator beschermd natuurgebied derhalve relatief goed. In vergelijking met de grote gemeenten scoort Dordrecht hoog op dit thema vanwege de aanwezigheid van de Biesbosch. Gemeenten Westland, Zuidplas en Kaag en Braassem scoren juist ondermaats: hier is relatief weinig openbaar en/of beschermd groen aanwezig.

De hier beschreven indicatoren hebben een nadruk op de oppervlakte van aangewezen natuur en het aanwezige groen (begrensd in de omgevingsverordening Zuid-Holland of in het omgevingsplan van gemeenten) en de aanwezigheid van bomen. Op zichzelf bieden deze indicatoren maar in beperkte mate een overzicht van de staat van ecosystemen en biodiversiteit. Veel natuur bestaat niet of juist niet uit bomen, zoals het open polder landschap van de veenweiden en jongere duingebieden. En belangrijke natuurwaarden bevinden zich niet alleen binnen begrensde gebieden, maar ook in het boerenland en de bebouwde omgeving. Deze indicatoren leggen sterk de nadruk op kwantiteit, maar voor brede welvaart is juist het behoud van biodiversiteit (kwaliteit) ook een belangrijke randvoorwaarde voor bestendig behoud van ons natuurlijk kapitaal. Want ecosystemen met een lagere biodiversiteit zijn minder goed in staat om duurzaam ecosysteemdiensten te leveren en zijn kwetsbaarder voor invloeden als klimaatverandering.

Daarnaast kan bekeken worden hoe de in deze rapportage gebruikte indicatoren de bestaande monitor leefomgeving kunnen verrijken. Zeker op het vlak van stedelijk gebied biedt het onderdeel natuur op dit moment geen voldoende dekkende indicator.

Het PON & Telos is momenteel in gesprek met de Nationale Databank Flora & Fauna (NDFF) om te komen tot een set aanvullende indicatoren die de huidige lacune in de dataverzameling kan vullen.

Indicatoren die betrekking hebben op lucht-, bodem- en waterkwaliteit zijn terug te vinden in het navolgende thema: Milieu & Klimaat. Deze indicatoren hebben tevens invloed op de ecosystemen en biodiversiteit in de provincie Zuid-Holland.

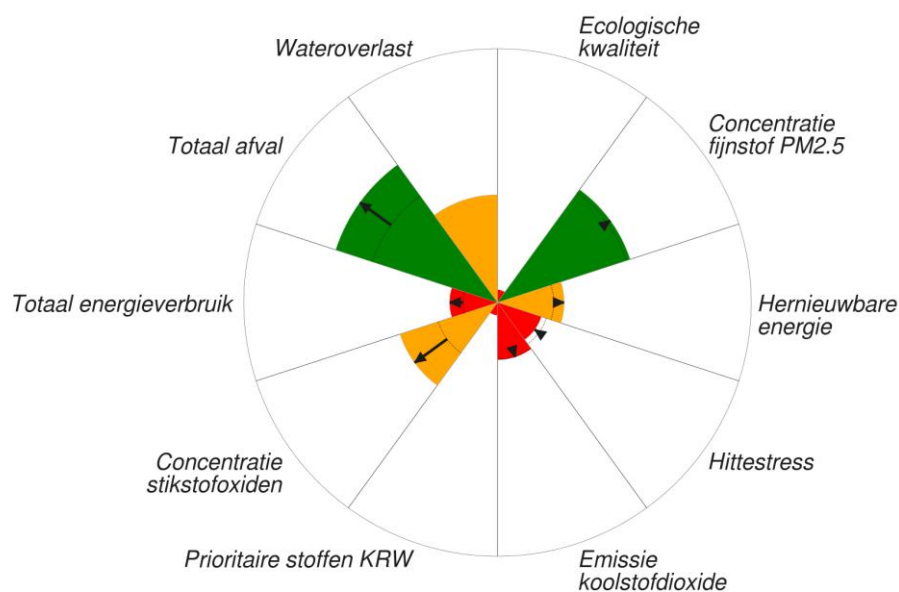
4.12 Milieu & klimaat

Een klimaat adaptieve samenleving en een goede milieukwaliteit zijn voorwaarden voor een goede kwaliteit van leven van mensen en voor natuur. Dat doen we door te voorkomen dat we hulpbronnen uitputten en binnen de grenzen van de planeet te blijven. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om lucht-, water en bodemkwaliteit, maar ook het (duurzaam) gebruik van energie en schadelijke effecten van geluid, geur en licht. Om met klimaatverandering om te gaan zijn klimaatadaptieve strategieën nodig. De druk op het milieu en het veranderende klimaat heeft een negatief effect op het thema ecosystemen en biodiversiteit. De indicatoren binnen het thema Milieu & klimaat zijn in een aantal categorieën op te splitsen: afval, luchtkwaliteit, aanwezigheid van water en waterkwaliteit, opwek en gebruik van (groene) energie en hittestress.

Lange termijndoelen:

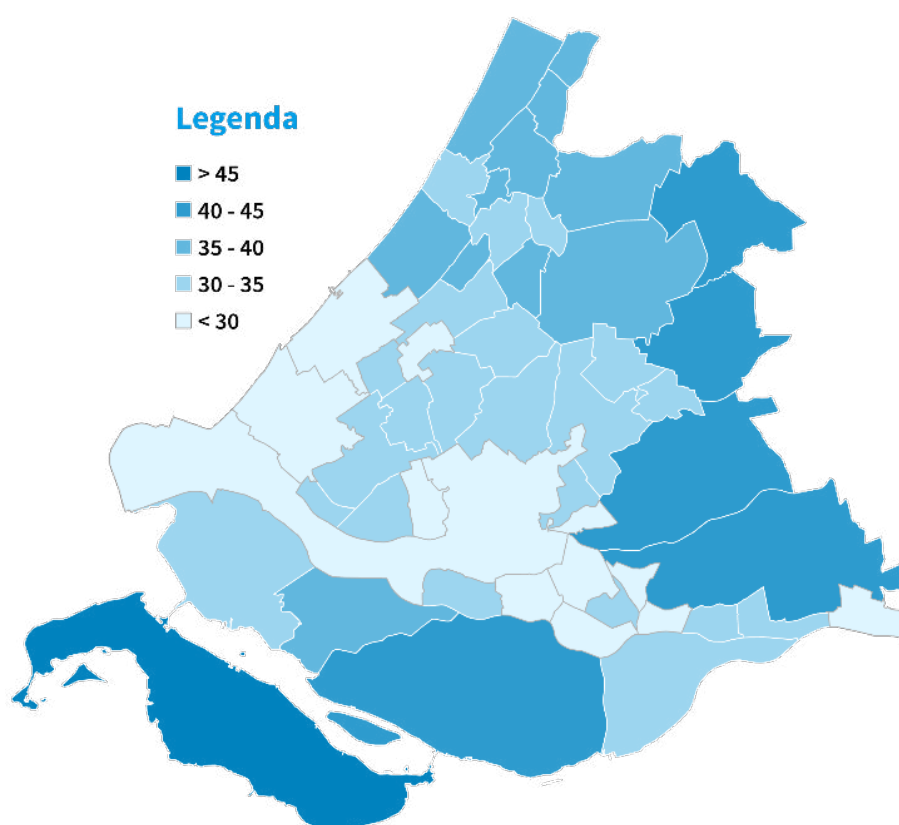
- Het vrijkomen van afval wordt zoveel mogelijk beperkt en het afval dat vrijkomt, wordt zo veel mogelijk gescheiden ingezameld zodat het verwerkt en gerecycled kan worden
- Er is geen overlast van hitte
- De lucht is schoon
- Er is geen overlast door overmatige regenval
- Het oppervlaktewater is schoon
- Huishoudens en bedrijven gebruiken zo min mogelijk energie
- Alle geconsumeerde energie is afkomstig uit hernieuwbare bronnen en voor zover mogelijk afkomstig uit de eigen regio

Figuur 29 Taartdiagram thema Milieu & klimaat (2020 vs. 2025)

Het thema Milieu & klimaat wordt door een tiental indicatoren gemeten. Deze indicatoren kunnen worden gegroepeerd op basis van luchtkwaliteit, energie en grondstoffen, water. Luchtkwaliteitsindicatoren (Emissie koolstofdioxide en concentratie stikstofoxiden en fijn stof PM2.5) tonen een verbetering in score in vergelijking met 2020. Zo scoort de provincie goed op de concentratie fijnstof – hoewel er veel industrie en veel verkeer is in de provincie is en is de concentratie stikstofoxiden in de lucht gedaald, wat een hogere score oplevert. Deze indicatoren hebben een duidelijke relatie met onze gezondheid. Een verhoging van deze stoffen kan bijvoorbeeld leiden tot een verhoging van onder andere een beroerte, longkanker of een hartinfarct. Het gemiddeld aantal kilo's huishoudelijk afval per inwoner daalt, waardoor de score toeneemt. In vergelijking met andere provincies scoort Zuid-Holland erg hoog op het thema Milieu & klimaat. Het totaal energieverbruik laat echter een ander beeld zien, de provincie scoort het minst goed, al is een lichte verbetering zichtbaar. De chemische en ecologische kwaliteit van het water in de provincie voldoen niet aan de KRW-richtlijnen en toont een vergelijkbaar beeld met de rest van Nederland. De indicator hittestress is als enige gedaald ten opzichte van de andere indicatoren over de tijd. De provincie scoort hierbij ook zorgwekkend laag.

Figuur 30 Themascoring (0-100) voor de Zuid-Hollandse gemeenten - thema Milieu & klimaat, 2025

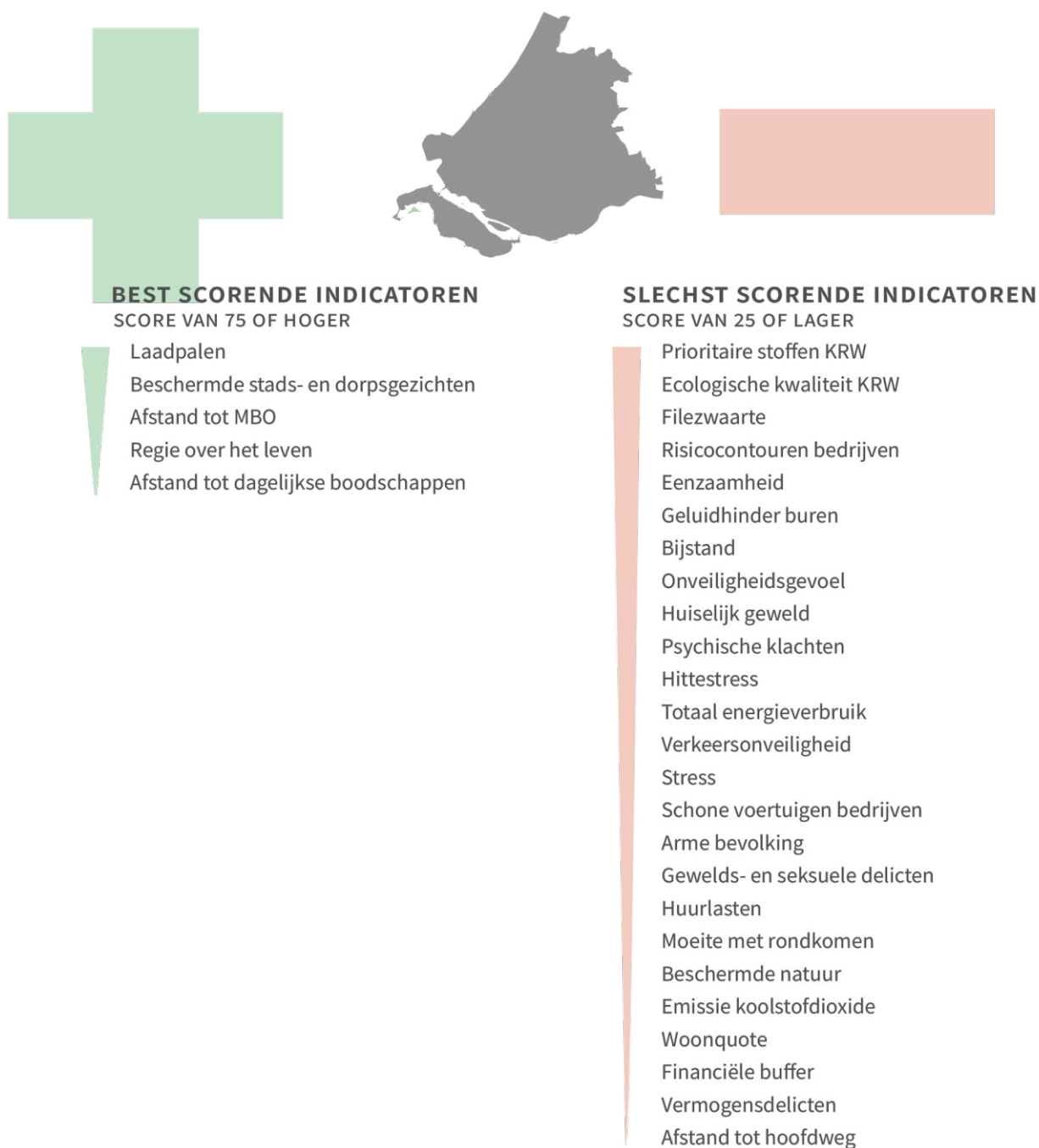

De verschillen op indicatorniveau tussen de Zuid-Hollandse gemeenten zijn soms groot – zo ook bij de indicator hittestress. Bijna de helft van de gemeenten, zoals Westland, 's-Gravenhage en Capelle aan den IJssel scoren hierop onvoldoende (hier is dus relatief veel hittestress) terwijl gemeenten Goeree-Overflakkee, Molenlanden en Hoeksche Waard hoog en dus goed scoren (hier is weinig hittestress). In figuur 30 scoren deze gemeenten ook in het algemeen beter op themaniveau. Rotterdam, Gorinchem, Zwijndrecht en Westland zijn de slechtst scorende gemeenten op dit thema. Dit zijn gemeenten waar veel energie wordt verbruikt. Dit houdt onder andere verband met de industrie in de gemeenten. Zo heeft Rotterdam natuurlijk de Haven en de gemeente Westland heeft met haar grote tuinbouwsector ook een groot verbruiker van energie.

Delft, Zoeterwoude en Leiden scoren sterk op de indicator totaal huishoudelijk afval terwijl Gorinchem en Voorne aan Zee hierop achterblijven. Op themaniveau scoort de kern van Zuid-Holland – Rotterdam, 's-Gravenhage, Leiden en Delft minder dan gemeenten aan de randen van de provincie zoals Krimpenerwaard en Molenlanden. Hier wordt weliswaar (nog) relatief weinig hernieuwbare energie opgewekt, maar er is relatief weinig hittestress, weinig energieverbruik en ook de luchtkwaliteit-indicatoren scoren hier goed.

4.13 Best en slechtst scorende indicatoren – provincieniveau

Figuur 31 Best en slechtst scorende indicatoren op provincieniveau (2025)

Figuur 31 geeft de best en slechtst scorende indicatoren op basis van de normeringen weer. Een indicator wordt als sterk getypeerd als de indicatorscore 75 of hoger is, en als zwak getypeerd als de indicatorscore 25 of lager is. De zwak getypeerde indicatoren vallen veelal binnen het thema Milieu & klimaat (prioritaire stoffen KRW; ecologische kwaliteit KRW; hittestress; totaal energieverbruik; emissie koolstofdioxide) en Veiligheid (risicocontouren bedrijven; onveiligheidsgevoel; huiselijk geweld; verkeersveiligheid; gewelds- en seksuele delicten; vermogensdelicten). Het thema Mobiliteit bevat zowel de best scorende indicator (laadpalen), als een aantal van de zwak scorende indicatoren (filezwaarte, schone voertuigen bedrijven, afstand tot hoofdweg). Bijstand, arme bevolking en financiële buffer zijn drie indicatoren die getypeerd worden als zwak en vallen onder het thema Materiële welvaart. Deze indicatoren zeggen direct iets over de financiële positie van de inwoners van de provincie, en wijzen op een kwetsbaarheid binnen de bevolking. Dit is een aandachtspunt.

5 Zuid-Holland in regionaal perspectief

In dit hoofdstuk staan we stil bij de verschillende regio's in Zuid-Holland. De provincie kan namelijk worden opgedeeld in vijf regio's: Veenweiden, Rotterdamse regio, Leidse regio en Duin- en Bollenstreek, Haagse regio en Delta. Deze vijf regio's verschillen van elkaar op diverse vlakken – elke regio kent een eigen bevolkingssamenstelling, een ander sociaaleconomisch profiel en specifieke bodemkenmerken. Deze verschillen zijn van invloed op de opgaven waar de regio's voor staan, van woningbouw en economische ontwikkeling, tot leefbaarheid en klimaatadaptatie. Per regio staan we stil bij de belangrijkste verschillen ten opzichte van het provinciale gemiddelde, maar ook bij de verschillen binnen de regio op themaniveau. In dit hoofdstuk passen we dezelfde methodiek toe als in de voorgaande hoofdstukken en bespreken we de verschillen in scores op thema- en indicatorniveau.

Figuur 32 Kaart van Zuid-Holland met regio-indeling naar de vijf regio's

5.1 Veenweiden

Veenweiden is de regio aan de oostkant van de provincie, grenzend aan de provincie Utrecht. De regio bestaat uit de gemeenten Nieuwkoop, Bodegraven-Reeuwijk, Alphen aan den Rijn, Kaag en Braassem, Waddinxveen, Zuidplas, Gouda en Krimpenerwaard. Met landelijke gemeenten zoals Krimpenerwaard en Kaag en Braassem, maar ook grotere, stedelijkere gemeenten als Alphen aan den Rijn zien we, naast overeenkomsten, ook verschillen. De acht gemeenten zijn alle acht typische groeigemeenten: het inwoneraantal in de regio is in de afgelopen tien jaar sterk gestegen. Alphen aan den Rijn, Gouda en Krimpenerwaard hebben allemaal een centrale ligging.

Het landelijke karakter van de regio zien we terug in de scores op de ecologische indicatoren: er wordt goed gescoord op de indicatoren openbaar laag groen (grasland valt hier niet onder), Nieuwkoop, Bodegraven-Reeuwijk en Krimpenerwaard kennen beschermd natuurgebied wat ook gepaard gaat met minder hittestress. De luchtkwaliteit-indicatoren scoren over het algemeen goed in deze regio, mede door het landelijke karakter van de regio. Krimpenerwaard en Kaag en Braassem kennen verschillende boerderijen, die zo ook hun impact op de luchtkwaliteit hebben, al lijkt dat binnen deze cijfers in relatief beperkte mate te zijn.

Kijken we naar het sociaaleconomische karakter van de regio, dan zien we dat op het gebied van inkomen en vermogen Gouda een ander beeld laat zien dan de rest van de regio: hier wonen relatief veel meer huishoudens in armoede, veel minder huishoudens met een financiële buffer en het gemiddelde besteedbaar inkomen voor de gemeente ligt relatief een stuk lager dan elders in de regio. Ook geven hier relatief de meeste inwoners aan moeite te hebben om rond te komen. Krimpenerwaard en Waddinxveen zijn de gemeenten met relatief de meeste inwoners zonder startkwalificatie. Gouda is de gemeente waar binnen de regio het hoogst (best) gescoord wordt op de indicatoren betaalbare koopwoningen en huurlasten, maar het laagst (slechtst) op de indicator woonquote. Gouda kent dus relatief de meeste betaalbare koopwoningen en de laagste gemiddelde huurlasten, maar inwoners zijn hier relatief een groter deel van het inkomen kwijt aan woonlasten. Over het algemeen scoren de gemeenten, met uitzondering van Gouda, boven het provinciale gemiddelde op de thema's Welbevinden, Arbeid & vrije tijd en Materiële welvaart. Dit verschil hangt mogelijk samen met het meer stedelijke karakter van de gemeente Gouda: vermoedelijk zijn de sociale en economische uitdagingen en verschillen groter dan elders in de regio. Zo scoort men in de rest van de regio relatief hoger op de indicator tevredenheid met het leven, maar is er ook minder eenzaamheid, meer sociale cohesie en ervaart men een hoger gevoel van veiligheid.

5.2 Rotterdamse regio

De Rotterdamse regio kent twaalf gemeenten rondom de gemeente Rotterdam. De regio bestaat uit Barendrecht, Capelle aan den IJssel, Maassluis, Ridderkerk, Rotterdam, Krimpen aan den IJssel, Schiedam, Albrandswaard, Vlaardingen, Lansingerland, Nissewaard en Voorne aan Zee. Naast Rotterdam als metropool, bevinden zich in de regio ook een aantal middelgrote gemeenten, zoals Lansingerland, Capelle aan den IJssel en Vlaardingen. Opvallend is dat er vijf typische woongemeenten zijn (gemeenten waar minder banen dan inwoners zijn) en twee werkgemeenten zijn (gemeenten waar meer banen dan inwoners zijn). De woon- en werkgemeenten van de provincie Zuid-Holland worden verder toegelicht in bijlage A.

De gemeente Rotterdam vormt als het ware het centrum van de regio, met Schiedam en Vlaardingen om de gemeente heen. De drie gemeenten hebben een sterke haven- en industrieachtergrond. Dit zien we niet alleen terug binnen het thema Milieu & klimaat, maar ook binnen het thema Materiële welvaart. Deze drie gemeenten kennen minder goede scores op de indicatoren besteedbaar inkomen, financiële buffer en arme bevolking. In deze drie gemeenten wonen binnen de regio de meeste huishoudens in armoede en zonder financiële buffer en het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen ligt hier relatief het laagst. In vergelijking met het provinciaal gemiddelde op het thema Materiële welvaart, scoren zij hier dan ook relatief ver onder. Ook Krimpen aan den IJssel, Ridderkerk, Nissewaard, Capelle aan den IJssel en Maassluis scoren onder het provinciale gemiddelde, maar niet zo ver als Rotterdam, Vlaardingen en Schiedam.

De gemeente Lansingerland lijkt in vele opzichten niet op de andere gemeenten binnen de regio. Het is de gemeente die op de meeste thema's beter scoort dan het provinciale gemiddelde. Zo zien we een groot verschil op het thema Sociale samenhang tussen de gemeente Lansingerland en de rest van de regio: Lansingerland scoort hier relatief een stuk beter op dan gemiddeld, maar alle andere gemeenten zitten ook relatief ver onder het provinciale gemiddelde. Een mogelijke oorzaak hiervoor is het andere sociaaleconomische profiel van de gemeente: zo zien we in deze gemeente minder mensen die riskant gedrag vertonen, minder mensen die hoge zorgkosten hebben en meer mensen die hun gezondheid als goed beoordelen, maar ook een gemiddeld hoger besteedbaar inkomen, minder huishoudens in de bijstand en relatief weinig mensen zonder startkwalificatie. Niet alleen het sociaaleconomisch profiel is van invloed op de goede scores van deze gemeenten, ook de gunstige ligging (nabij steden), en aantrekkelijkere woonomgeving zijn hierop van invloed.

De industriële impact op de regio is op veel vlakken zichtbaar, zo ook binnen het thema Milieu & klimaat. Het energieverbruik in de gemeente Rotterdam ligt relatief een stuk hoger dan elders in de regio. Ook wordt er relatief slecht gescoord op de indicator emissie koolstofdioxide, wat vermoedelijk ook direct verband houdt met de havenactiviteiten en het woon-werkverkeer naar de haven. Met de gemeente Voorne aan Zee kent de regio ook een kustgemeente, en zowel Voorne aan Zee als Albrandswaard hebben een goede score op de indicator beschermd natuurgebied.

5.3 Leidse regio en Duin- en Bollenstreek

De Leidse regio en Duin- en Bollenstreek bestaat uit tien gemeenten: Noordwijk, Lisse, Teylingen, Hillegom, Voorschoten, Zoeterwoude, Oegstgeest, Katwijk, Leiderdorp en Leiden. Leiden is de grootste gemeente in de regio qua inwoneraantal, die verder (op Katwijk na) bestaat uit (zeer) kleine gemeenten. De regio is in de afgelopen jaren wel sterk gegroeid: in zeven van de tien gemeenten is de populatie in de afgelopen tien jaar met 5% of meer gegroeid. Zoeterwoude is een typische agrarische gemeente en Leiden functioneert binnen deze regio als centrum. De gemeenten in de regio scoren goed op het thema Onderwijs, met Leiden als echte studentenstad met een grote studentenpopulatie. Voorschoten en Hillegom scoren licht onder het provinciale gemiddelde, de andere gemeenten zitten erboven. Dit komt voornamelijk door het lage percentage inwoners zonder startkwalificatie – alleen de gemeente Katwijk scoort hier relatief slecht op. Oegstgeest, Leiden en Teylingen kenmerken zich door een relatief kleine groep inwoners zonder startkwalificatie.

Ook het thema Materiële welvaart scoort over het algemeen goed in de regio – met uitzondering van de gemeente Leiden. De grote studentenpopulatie in de enige stedelijke gemeente in de regio zorgt er vermoedelijk voor dat er relatief meer lage inkomens in de gemeente zijn, en ook dat er daar minder huishoudens met een financiële buffer woonachtig zijn. De gemeente kent een meer gemengd sociaal profiel dan de andere gemeenten in de regio. Noordwijk, Katwijk, Teylingen en Voorschoten scoren boven het provinciale gemiddelde op het thema wonen – de overige gemeenten scoren onder het provinciale gemiddelde. Betaalbaarheid van woningen is niet alleen een landelijk en provinciaal, maar ook een regionaal probleem: geen andere Zuid-Hollandse regio kent zoveel lage scores op de aanwezigheid van betaalbare koopwoningen en de indicator huurlasten.

De regio kenmerkt zich ook door het landschap: Katwijk en Noordwijk liggen aan de kust en Hillegom, Lisse en ook Noordwijk hebben grote bloembollenvelden op zandgrond. Voor de gemeenten in deze regio zien we dat de waterkwaliteit onder druk staat, er wordt niet voldaan aan de KRW-doelstellingen ten aanzien van de chemische en biologische kwaliteit. Kijken we verder naar de twee ecologische thema's, dan zien we dat Noordwijk het qua aanwezigheid van natuurgebieden, groen en bomen beter doet dan het provinciale gemiddelde, en zowel Lisse als Noordwijk boven het provinciale gemiddelde op het thema Milieu & klimaat scoren.

5.4 Haagse regio

De Haagse regio bestaat uit negen gemeenten, die gemiddeld een hoge mate van stedelijkheid kennen. De regio kent een aantal grotere gemeenten ('s-Gravenhage, Delft, Westland en Zoetermeer), maar ook kleinere gemeenten als Wassenaar en Midden-Delfland. De regio heeft dus een grootstedelijk, bebouwd gebied maar kenmerkt zich ook door de grote hoeveelheid aan kassen in de gemeente Westland. Zeven van de negen gemeenten zijn groeigemeenten: de regio is qua

inwoneraantal sterk gegroeid. De regio kent grote sociaaleconomische verschillen: gemeenten als Wassenaar en Leidschendam-Voorburg kennen relatief veel minder armoede dan gemeenten als 's-Gravenhage en Zoetermeer. Dit is ook terug te zien in het thema Materiële welvaart. Het gemiddelde besteedbaar inkomen ligt relatief het hoogst in de gemeente Wassenaar, en het laagst in de gemeenten Delft en 's-Gravenhage. Mogelijke verklaring voor dit laatste is de diverse bevolkingssamenstelling in beide gemeenten: er wonen zowel veel studenten en hoogopgeleide inwoners, als inwoners met uitkeringen en lagere inkomens. In Wassenaar zien we forse inkomensverschillen: de indicator Gini-coëfficiënt laat een slechte score zien, wat betekent dat er relatief veel inkomensongelijkheid is. Dat wil overigens niet zeggen dat de inwoners met een relatief laag inkomen in Wassenaar moeite hebben met rondkomen.

Delft, Pijnacker-Nootdorp, Leidschendam-Voorburg, Wassenaar, Rijswijk en 's-Gravenhage scoren onder het provinciale gemiddelde in het thema Wonen. Westland, Midden-Delfland en Zoetermeer scoren boven het provinciale gemiddelde: men is hier over het algemeen tevredener over de woonomgeving dan elders, maar ook wordt er in Midden-Delfland en Zoeterwoude goed gescoord op de indicator woonquote. Dat betekent dat relatief weinig mensen een relatief groot deel van het inkomen kwijt zijn aan woonlasten. Delft, Rijswijk en 's-Gravenhage scoren het best op de indicator betaalbare koopwoningen van de regio, Wassenaar, Oegstgeest en Zoeterwoude het slechtst. Er is een grote verscheidenheid van indicatoren in dit thema wat ervoor zorgt dat gemeenten elk een eigen verhaal hebben omtrent deze scores.

Kijken we naar de bodem in de regio, dan zien we dat Wassenaar en 's-Gravenhage veel duingebied kennen en zien we in Midden-Delfland en Westland juist een groot poldergebied. Wassenaar is de regiogemeente met de minste hittestress, Westland is de gemeente met veruit de meeste hittestress (mede door het grote kassenlandschap), maar ook 's-Gravenhage, Delft en Rijswijk scoren hier relatief slecht op. Landschap speelt hierin een grote rol: Wassenaar kent veel groen. Dit zien we ook terug binnen het thema Ecosystemen & biodiversiteit – Wassenaar scoort hier relatief een stuk hoger dan het provinciale gemiddelde, met relatief veel bomen in de openbare ruimte maar ook veel beschermde natuur. In de gemeente Westland spelen de kassen en bebouwing een grote rol. De intensieve tuinbouw en kassen zorgen ervoor dat er zowel veel warmte wordt vastgehouden, maar ook dat er minder (openbaar) groen is ter verkoeling. De waterkwaliteit voor de gehele provincie voldoet niet volgens de KRW-normen. Specifiek voor Westland geldt dat de glastuinbouw vermoedelijk invloed heeft op de waterkwaliteit door de gebruikte meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen om groei te stimuleren. De glastuinbouw is op het riool aangesloten in de periode 2016-2021. Er zijn plannen om de emissie te deduceren met een emissieloze kassen te maken in 2027 (aanvullende maatregelen 2022 tot en met 2027)⁶. In 's-Gravenhage, Delft en Rijswijk speelt de hoge stedelijke dichtheid een grote rol in de oorzaak van hittestress.

⁶ Zie de [kaart in het Waterkwaliteitsportaal van Informatiehuis Water](#).

5.5 Delta

Regio Delta bestaat uit elf gemeenten, met Dordrecht als grootste gemeente en Hardinxveld-Giessendam als kleinste gemeente qua inwoneraantal. Naast Dordrecht als grote gemeente, kent de regio met Alblasserdam, Hardinxveld-Giessendam, Hendrik-Ido-Ambacht, Papendrecht en Sliedrecht ook een aantal gemeenten met een industrieel verleden. De gemeenten in de regio zijn aan het groeien: zowel Goeree-Overflakkee, als Gorinchem, Hardinxveld-Giessendam, Hendrik-Ido-Ambacht, Hoeksche waard als Sliedrecht zijn in de afgelopen jaren sterk in inwoneraantal gestegen.

De regio is overwegend landelijk van karakter, met Dordrecht en haar stedelijkheid als uitzondering hierop. Dit is ook terug te zien in het sociaaleconomisch profiel van de gemeente, met lagere scores dan het provinciale gemiddelde voor onder andere de thema's Welbevinden, Gezondheid, Materiële welvaart, Sociale samenhang, Veiligheid en Arbeid & vrije tijd. Dordrecht kent binnen de regio het hoogste percentage arme bevolking, het laagste percentage huishoudens met voldoende financiële buffer en het hoogste percentage huishoudens met een bijstandsuitkering. Ook kent de gemeente relatief veel inwoners met een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Gemeente Molenlanden scoort hier juist tegenovergesteld op: in deze gemeente ligt ook het gemiddelde besteedbaar inkomen het hoogst. Molenlanden, Hardinxveld-Giessendam, Hoeksche Waard, Gorinchem, Alblasserdam en Sliedrecht scoren allemaal boven het provinciale gemiddelde op het thema Sociale samenhang. Deze gemeenten scoren, net als Goeree-Overflakkee, relatief goed op de indicator vrijwilligerswerk in vergelijking met de rest van de regio. Ook is er veel sociale cohesie in deze gemeenten, wat ook voor Hendrik-Ido-Ambacht geldt, en is er relatief meer vertrouwen in instituties en minder eenzaamheid. Mogelijk speelt de kleinschaligheid en overzichtelijkheid van deze gemeenten hierin een rol. Ook is het mogelijk dat in deze gemeenten een sterker gemeenschapsgevoel heerst, bijvoorbeeld door het religieuze karakter van deze gemeenten – wat we terugzien is een gemiddeld hogere score op het thema Sociale samenhang.

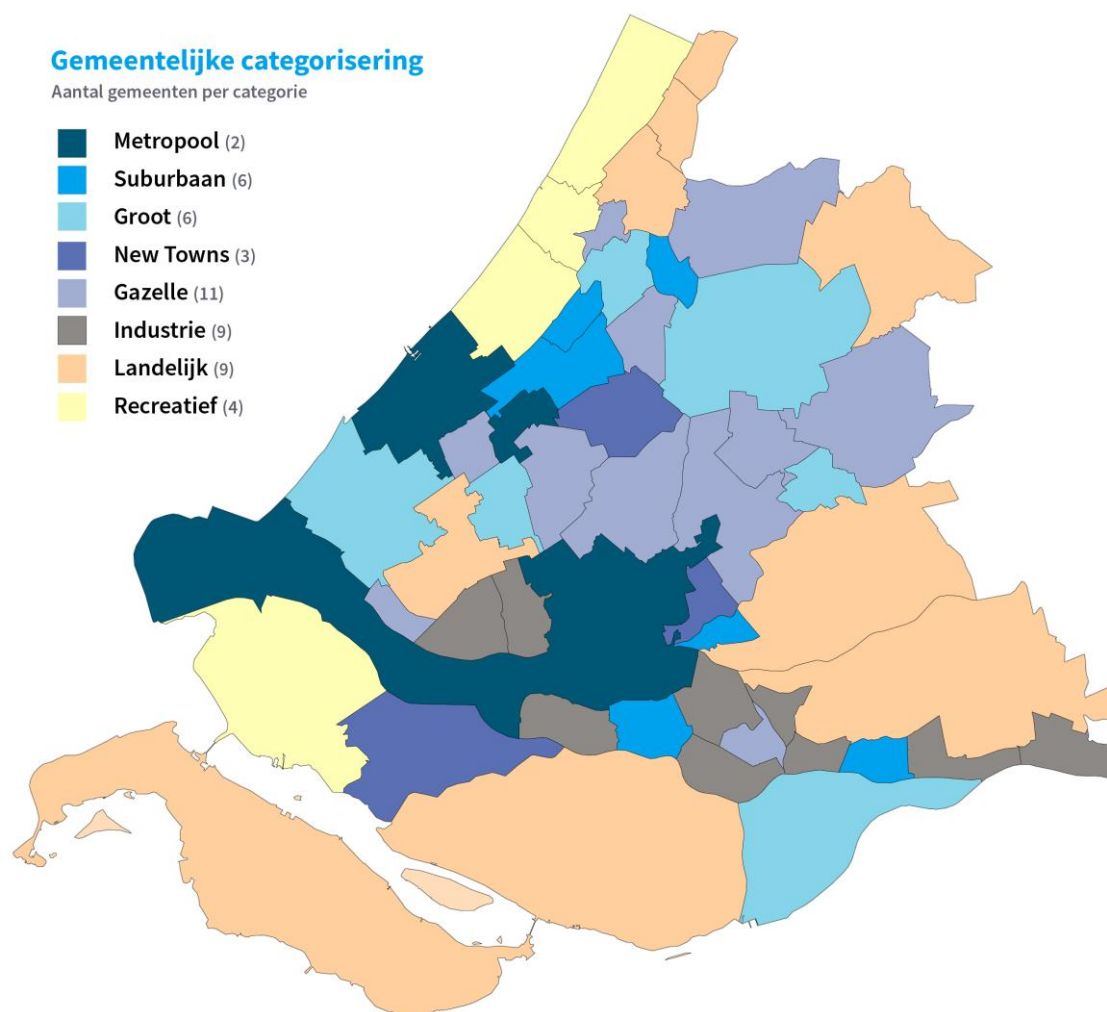
Waar de gemeente Dordrecht op de sociaaleconomische indicatoren en thema's overwegend een minder rooskleurig beeld laat zien, mede door het stedelijke karakter van de gemeente – is het tegelijkertijd ook de best scorende gemeente van de regio op het thema Ecosystemen & biodiversiteit. De aanwezigheid van de Biesbosch, wat een beschermd natuurgebied is, zorgt ervoor dat er bijvoorbeeld positief gescoord wordt op de indicator beschermd natuurgebied. Ook Goeree-Overflakkee scoort goed op dit thema: deze gemeente kenmerkt zich door een rijke diversiteit aan natuur, inclusief kust- en duingebied.

6 Zuid Hollandse gemeenten vergeleken

Nadat we in de vorige hoofdstukken stil hebben gestaan bij de provincie Zuid-Holland in totaal, de onderlinge verschillen tussen de Zuid-Hollandse gemeenten en de verschillende regio's in de provincie, vergelijken we in dit hoofdstuk de Zuid-Hollandse gemeenten op basis van gemeenschappelijke kenmerken. We onderscheiden in dit hoofdstuk op basis van verschillende kenmerken de volgende categorieën van gemeenten: metropoolsteden, grote gemeenten, gazellegemeenten (zeer snel groeiend), New Towns, industriegemeenten, landelijke gemeenten, recreatieve gemeenten en suburbane gemeenten. Iedere gemeente komt in één categorie voor. In de paragraaf van de metropoolsteden staan de gemeenten Rotterdam en 's-Gravenhage centraal, waarin we ook dieper ingaan op de verschillen tussen de buurten van deze gemeenten (in een speciaal ontwikkeld dashboard is nog meer informatie terug te vinden over de resultaten op buurt- en wijk niveau). In dit hoofdstuk passen we dezelfde methodiek toe als in de voorgaande hoofdstukken en bespreken we de verschillen in scores op thema- en indicatorniveau.

Bijlage A van deze rapportage laat de vergelijking van de Zuid-Hollandse gemeenten op basis van de door Het PON & Telos ontwikkelde typologie zien.

Figuur 33 Kaart van Zuid-Holland met indeling naar de acht categorieën

6.1 Metropoolsteden

Met Rotterdam en 's-Gravenhage kent de provincie Zuid-Holland twee grote steden, die beide onderdeel maken van de zogenoemde G5-gemeenten. Dit zijn Amsterdam, 's-Gravenhage, Rotterdam, Utrecht en Eindhoven. Beide Zuid-Hollandse gemeenten centreren zich qua score in het midden van de provincie, en hebben kenmerken van een grote stad. Met een grote bevolkingsomvang en een hoge bevolkingsdichtheid, sociaaleconomische verschillen binnen de gemeente, een hoog voorzieningenniveau en ook een internationale functie (met de Rotterdamse Haven, en het Internationaal Strafhof) laten beide gemeenten veel kenmerken van een grote stad zien en kunnen dus een metropool worden genoemd.

In vergelijking met het provinciale gemiddelde, zien we dat beide gemeenten alleen beter scoren op het thema Cultuur – dit komt door de goede bereikbaarheid van de verschillende culturele voorzieningen, zoals musea en bioscopen, binnen

de gemeente. Op de andere thema's scoren beide gemeenten onder het provinciale gemiddelde. Hierbij zien we de grootste verschillen ten opzichte van de provincie op de thema's Welbevinden, Materiële welvaart, Sociale samenhang en Veiligheid – en waar Rotterdam over het algemeen genomen relatief lager scoort dan 's-Gravenhage. Beide gemeenten kennen relatief meer delicten, een hoger ervaren onveiligheidsgevoel, meer huishoudens in armoede en relatief minder huishoudens met voldoende financiële buffer, minder sociale cohesie en minder vrijwilligers, en een lagere tevredenheid met het leven in het algemeen. Ook wanneer we de vergelijking maken met de andere G5-steden, zien we dit terug. Van de G5-gemeenten scoort de gemeente Utrecht over het algemeen iets beter op de verschillende thema's, maar Eindhoven en Amsterdam laten een vergelijkbaar beeld zien met Rotterdam en 's-Gravenhage. De gemeente Rotterdam scoort op de meeste thema's relatief slechter dan de andere G5-gemeenten, waar de grootste verschillen zichtbaar zijn op de thema's Sociale samenhang, Welbevinden, Veiligheid en Gezondheid. Van de G5-gemeenten scoort gemeente Amsterdam relatief gezien het slechtst op het thema Wonen, wat voornamelijk komt door de hoge prijzen op de woningmarkt. Dit zijn allemaal patronen die kenmerkend zijn voor grootstedelijke gebieden, waar de verschillen groot zijn. Dichtbevolkte wijken, uiteenlopende inkomensgroepen en diversiteit in bewonerssamenstelling op allerlei fronten zijn voor velen aantrekkelijke kenmerken, maar kunnen ook leiden tot een opeenstapeling van uitdagingen voor sommige wijken. In grote steden zoals Rotterdam en 's-Gravenhage ontstaan vaak uiteenlopende ervaringen op het gebied van sociaaleconomische positie, veiligheid, welbevinden en sociale verbondenheid waarbij sommige buurten juist profiteren van een prettige groene woonomgeving, terwijl in andere wijken de leefkwaliteit onder druk staat.

Er is veel literatuur te vinden over verschillen binnen grote gemeenten, vandaar dat er in dit onderzoek voor is gekozen om dieper in te gaan op de verschillen die we op het gebied van de brede welvaartthema's zien binnen deze twee grote gemeenten. Zoals het CBS ook schrijft, zijn verschillen tussen buurten en wijken vaak groot en kan het analyseren van gegevens op dit lagere schaalniveau waardevolle inzichten bieden voor bijvoorbeeld beleid.⁷ In stedelijke gebieden, zoals Rotterdam en 's-Gravenhage, is dit zeker het geval. Sociaaleconomische verschillen zijn hier vaak groter dan in de kleinere gemeenten.

Zoomen we dieper in op de verschillen binnen de gemeente, dan zien we ook in zowel Rotterdam, als 's-Gravenhage dat er binnen de steden grote verschillen zijn in scores. De scores van de buurten zijn niet één op één te vergelijken met de scores op gemeenteniveau. Dit heeft te maken met de beperkte beschikbare data op buurniveau. Niet alle indicatoren die op gemeenteniveau in beeld worden gebracht zijn relevant op een lager schaalniveau, maar ook niet alles is beschikbaar. Om die reden dienen voorzichtig conclusies te worden getrokken uit het kaartmateriaal van de buurten alleen. Naast het verschil in beschikbaarheid van indicatoren op buurniveau, worden sommige indicatoren ook anders berekend op buurniveau en zijn er van sommige indicatoren op buurniveau

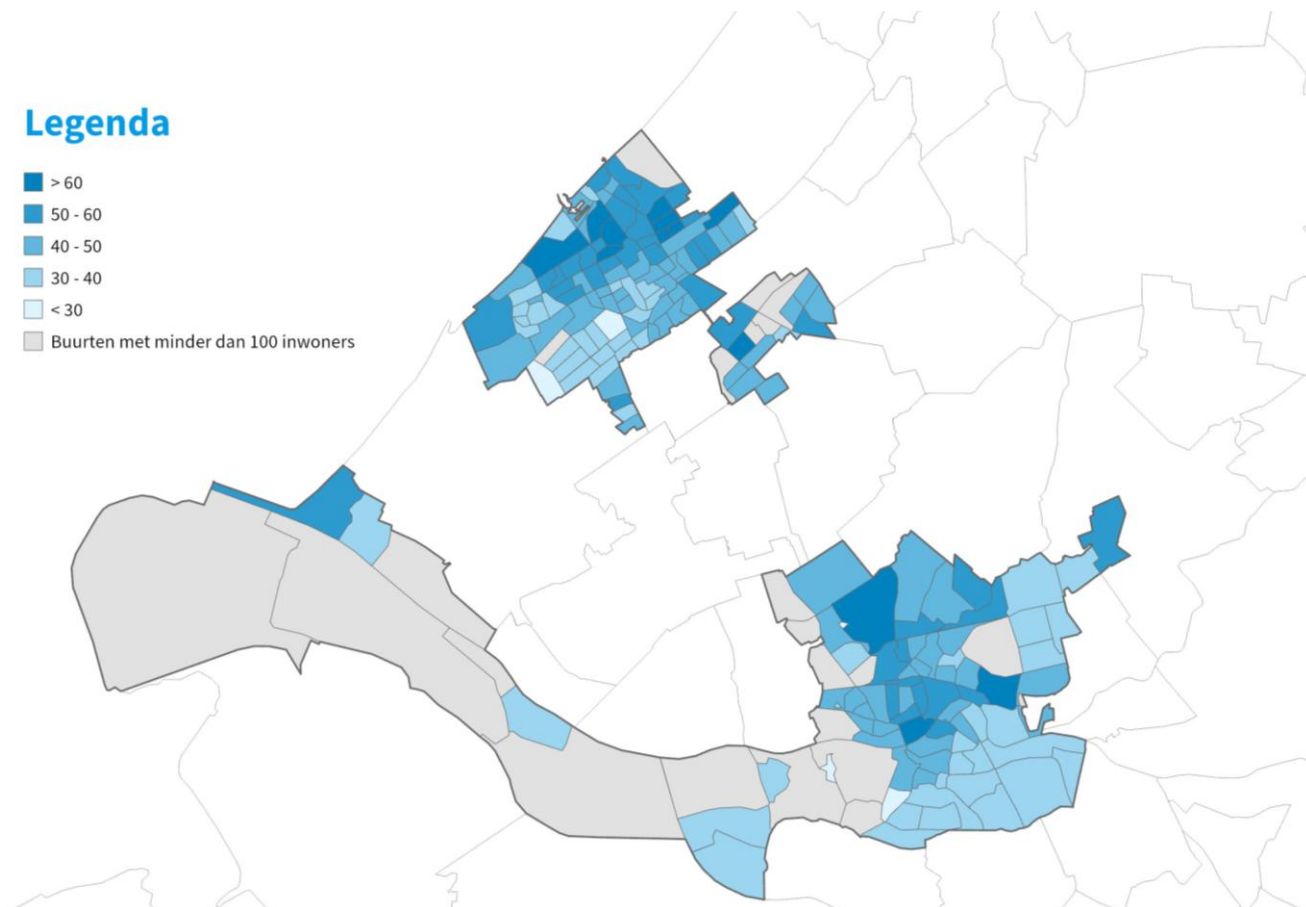
⁷ <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/nederland-regionaal/laagregionale-statistiek>

andere jaren beschikbaar dan op gemeente- of provincieniveau. De volledige onderzoeksverantwoording voor de berekeningen op buurtniveau is te vinden in bijlage B.

6.1.1 Verschillen binnen de metropoolsteden

In deze subparagraaf staan we stil bij een aantal thema's waar de verschillen binnen de gemeenten Rotterdam en 's-Gravenhage goed zichtbaar zijn. De kaarten voor alle twaalf de brede welvaartthema's zijn terug te vinden in bijlage C.

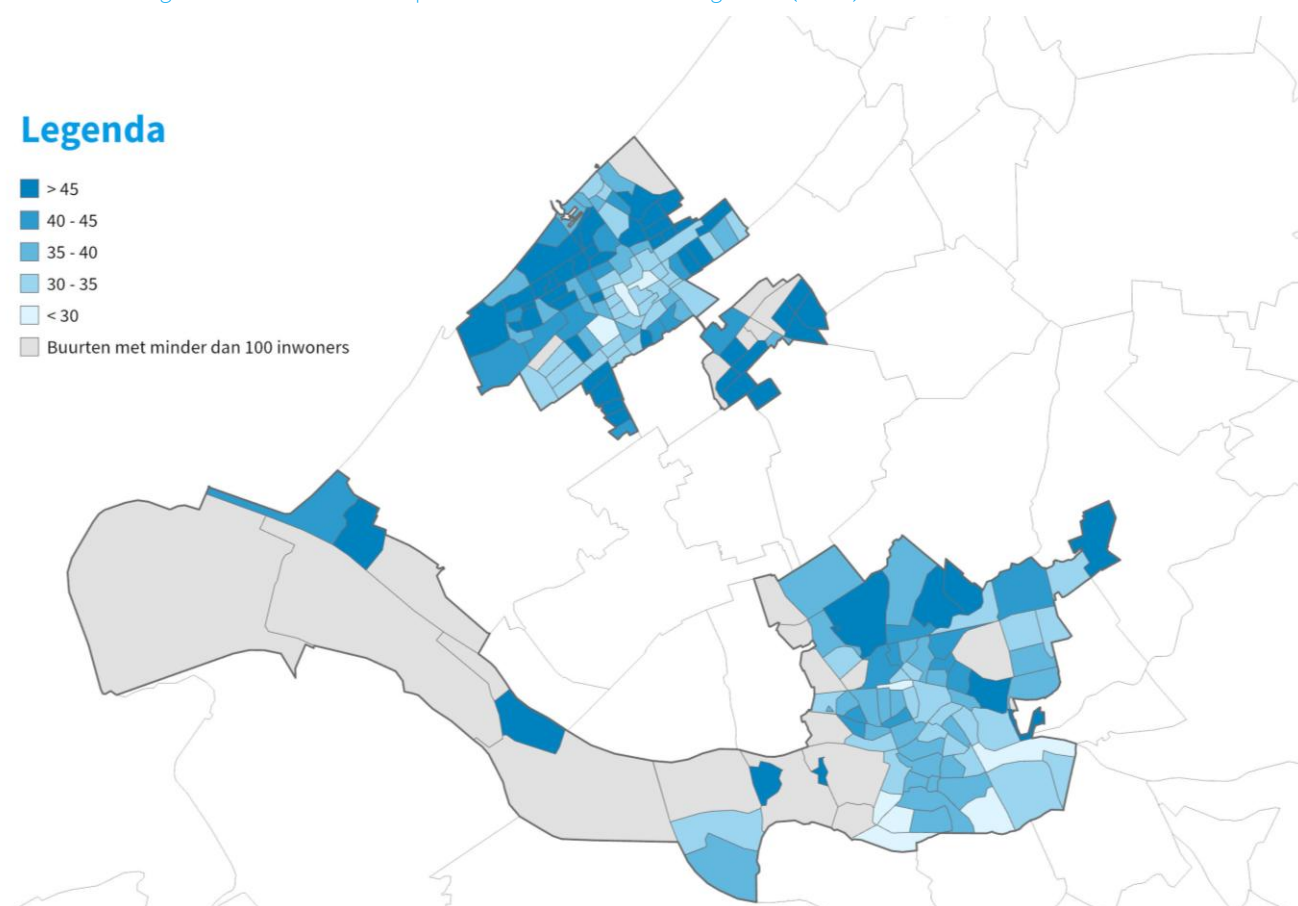
Figuur 34 Themascoring per buurt - thema Gezondheid (2025)

Kijken we naar de buurten in beide gemeenten vanuit het thema Gezondheid, dan zien we in de top 15 van laagst scorende buurten een aantal buurten uit de Rotterdamse stadsdelen Charlois (Heijplaat, Wielewaal, Charlois Zuidrand) en Feijenoord (Feijenoord, Afrikaanderwijk) terug. Dit zijn buurten die we ook veelal terugzien bij de lagere scores op de thema's Arbeid & vrije tijd, Veiligheid en Sociale samenhang. Voor de gemeente 's-Gravenhage geldt dit voor buurten in wijken in het Centrum (Schildersbuurt-Noord, Schildersbuurt-Oost) en Escamp (Moerwijk-West, Moerwijk-Oost, Zuiderpark). Ook dit zijn buurten die over het algemeen lager scoren op het thema Arbeid & vrije tijd, maar ook Materiële welvaart en Veiligheid. De buurten die relatief lager scoren op de verschillende brede welvaartthema's, maar met name thema's als Gezondheid en Arbeid & vrije tijd, zijn veelal ook

onderdeel van het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid van het Rijk. Dit is een landelijk programma, waar Rotterdam-Zuid en 's-Gravenhage-Zuidwest onderdeel van zijn, waar ingezet wordt op het verbeteren van de leefbaarheid en veiligheid in de buurten. Kijken we naar de onderliggende indicatoren die worden gebruikt om de brede welvaart in deze buurten onder de loep te nemen, dan zien we dat men in deze buurten over het algemeen de gezondheid minder vaak als goed beoordeelt, het gemiddelde besteedbaar inkomen er relatief laag ligt, de arbeidsparticipatie lager scoort en men minder vaak een startkwalificatie heeft. Doordat de woningen in deze buurten vaak betaalbaarder zijn dan elders in de gemeente, scoren deze plekken vanuit het betaalbaarheidsperspectief gezien beter op het thema Wonen. De combinatie van kansen en uitdagingen in deze buurten maakt duidelijk dat de brede welvaart hier niet enkel een sociaaleconomisch vraagstuk is, maar ook sterk samenhangt met de (ruimtelijke) kwaliteit van de leefomgeving. Ook op indicatoren als openbaar groen wordt hier niet altijd even goed gescoord: de buurten zijn ook niet in alle gevallen even aantrekkelijk om te wonen.

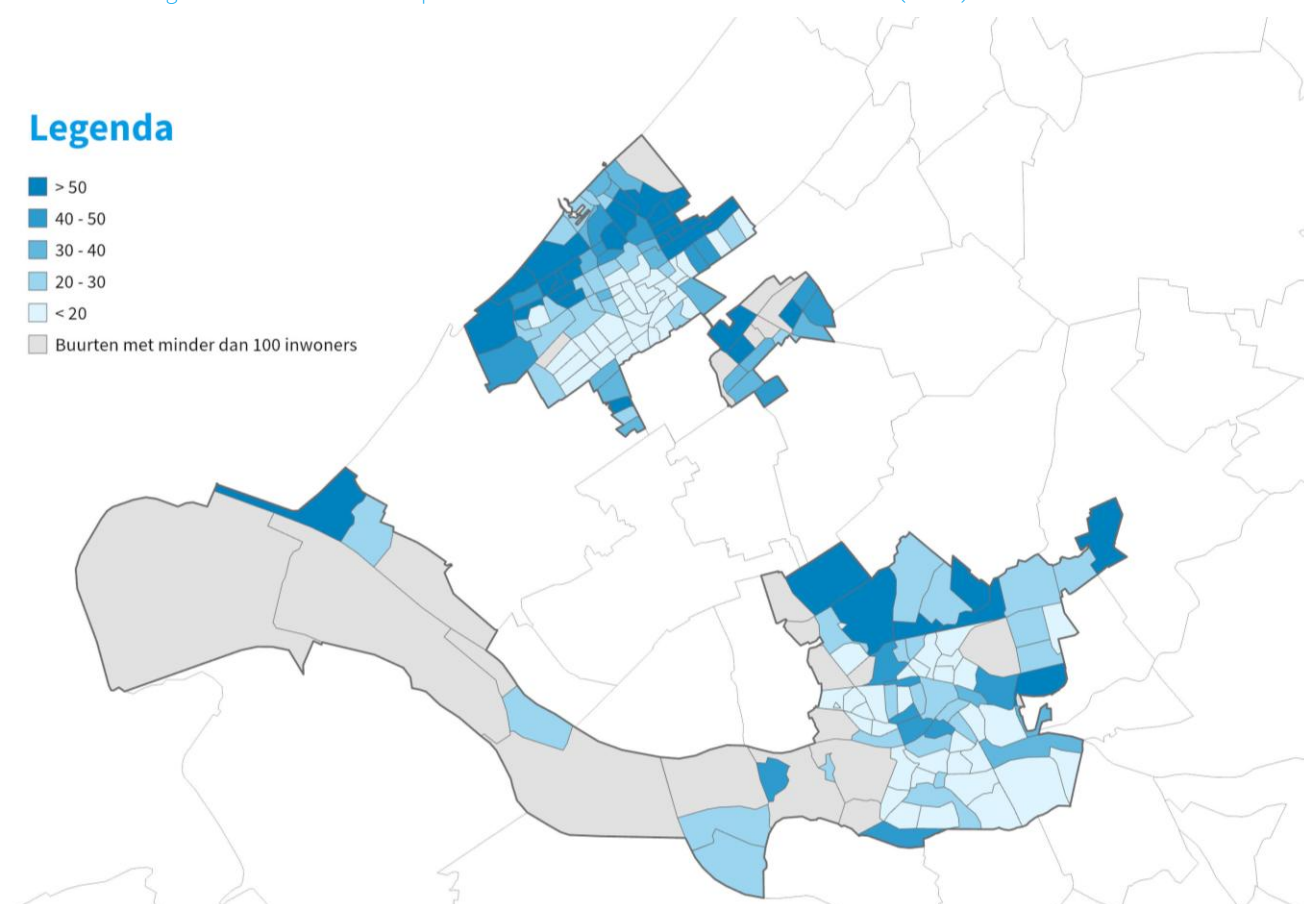
Figuur 35 Themascoring per buurt - thema Veiligheid (2025)

Dat er in deze gemeenten op het gebied van brede welvaart een contrast zichtbaar is, zien we niet alleen op gemeenteniveau, maar ook op het niveau van de verschillende stadsdelen. Waar in Rotterdam-Zuid buurten als Feijenoord op veel

thema's relatief slecht scoren, is dat voor andere buurten in het zuiden van de gemeente, zoals Katendrecht en Kop van Zuid anders. Ook buurten als Blijdorp en Hillegersberg Zuid scoren goed. In deze buurten zien we goede scores op de thema's, zoals Arbeid & vrije tijd (relatief hoge arbeidsparticipatie, weinig inwoners met een arbeidsongeschiktheidsuitkering), Gezondheid (goede beoordeling van de eigen gezondheid, relatief minder riskant gedrag) en Welbevinden (veel regie over het eigen leven). In 's-Gravenhage geldt dit voor buurten in stadsdeel Ypenburg, en de buurt Statenkwartier in Scheveningen. In deze buurten zien we dat meer mensen beschikken over een startkwalificatie, de woningen duurder zijn (wat een negatieve impact heeft op de brede welvaartscore van het thema Wonen) en het qua leefomgeving aantrekkelijke buurten zijn om te wonen, vanwege het rustige en groene karakter.

Figuur 36 Themascoring per buurt - thema Materiële welvaart (2025)

Samengevat laat deze analyse zien dat er binnen zowel Rotterdam, als 's-Gravenhage aanzienlijke verschillen bestaan op het gebied van brede welvaart tussen de verschillende buurten. Waar sommige buurten een cumulatieve van uitdagingen op het gebied van veiligheid, arbeid en gezondheid ervaren, halen andere buurten juist goede scores dankzij een prettige, veilige en gezonde leefomgeving. De verschillen benadrukken het belang van een gebiedsgerichte en integrale aanpak binnen beleid, waarbij interventies afgestemd worden op de verschillende kenmerken en behoeften van iedere buurt.

6.2 Grote gemeenten

De provincie Zuid-Holland kent zes grote gemeenten. Het gaat hier om Alphen aan den Rijn, Dordrecht, Gouda, Westland, Delft en Leiden – waarvan de twee laatstgenoemde gemeenten ook historische universiteitssteden zijn. Deze zes gemeenten liggen verspreid over de provincie, en grenzen veelal aan de randen van de grote steden Rotterdam en 's-Gravenhage. De gemeenten vervullen als het ware een spilfunctie tussen de grote steden en de kleinere gemeenten in de provincie Zuid-Holland. De grote gemeenten zijn over het algemeen gemeenten die goed te bereiken zijn. Dit zien we veelal ook terugkomen in het thema Mobiliteit: met uitzondering van de gemeente Westland scoren de gemeenten hier beter op dan provinciaal gemiddeld. De gemiddelde afstand tot een treinstation is over het algemeen kort, de bedrijventerreinen zijn veelal goed te bereiken en ook is de afstand tot de dichtstbijzijnde hoofdweg relatief kort. De gemeente Westland vormt hier met lagere scores op bijvoorbeeld bereikbaarheid openbaar vervoer een uitzondering op. Hoewel de gemeente niet grenst aan een spoorweg, vervult Westland dankzij de economische kracht van de lokale glastuinbouwsector en de ligging ten opzichte van de Rotterdamse haven toch een economische centrumfunctie. Voor alle Zuid-Hollandse grote gemeenten geldt dat er relatief veel files in de omgeving zijn.

Een grote gemeente trekt vaak inwoners uit de omgeving naar verschillende voorzieningen, zoals bijvoorbeeld culturele voorzieningen. Dit zien we ook hier terug in de goede scores op het thema Cultuur. Westland en Alphen aan den Rijn vormen hierop als meerkernige gemeenten de uitzondering, maar voor de andere vier gemeenten geldt dat de culturele voorzieningen zoals bioscoop en musea relatief goed te bereiken zijn voor de inwoners van de gemeente, en dat er sprake is van een relatief groot aandeel beschermde stadsgezichten en rijksmonumenten. De twee laatstgenoemde indicatoren scoren voornamelijk goed in de gemeenten Leiden en Delft.

Naast het historische centrum, staan deze twee gemeenten natuurlijk ook bekend om hun kennis- en onderwijsfunctie. Dit is ook duidelijk terug te zien in de goede scores, veelal beter dan provinciaal gemiddeld, op indicatoren als capaciteit hbo en wo, aandeel inwoners zonder startkwalificatie en de afstand tot onderwijsvoorzieningen. De hoge studentenpopulatie in deze gemeenten kent ook een keerzijde: we zien hier ook relatief meer jeugdwerkloosheid dan in een gemeente als bijvoorbeeld Dordrecht, maar ook relatief minder huishoudens met voldoende financiële buffer voor noodgevallen en een lager gemiddeld besteedbaar inkomen. Ook valt op, in vergelijking met de Zuid-Hollandse grote gemeenten dat inwoners van Delft en Leiden minder tevreden zijn met de verhouding tussen werk of studie en vrije tijd. Ook zien we dat er relatief slechter gescoord wordt op indicatoren als stress, psychische klachten en eenzaamheid. Landelijk onderzoek van onder andere het RIVM laat ook zien dat dit vaker voorkomt onder jongeren.⁸

⁸ <https://www.rivm.nl/gezondheidsonderzoek-covid-19/kwartaalonderzoek-jongeren/mentale-gezondheid>

Vergelijken we Leiden en Delft op dit gebied met andere (historische) studentensteden, zoals Groningen, Nijmegen, Maastricht, Eindhoven, Tilburg en Enschede, dan vallen vergelijkbare zaken op. Ook daar wordt relatief slecht gescoord op indicatoren als stress, financiële buffer, eenzaamheid en besteedbaar inkomen. Naast grootstedelijke problematiek die hier mogelijk een rol speelt, zoals ook aan bod komt in paragraaf 6.1, speelt de jonge studentenpopulatie hierin ook een rol.

Dordrecht is binnen de grote gemeenten de gemeente met de meest grootstedelijke problematiek, met wel grote verschillen binnen de stad. De gemeente Dordrecht kent een hoge bevolkingsdichtheid in sommige delen van de stad en deze delen kennen vaak ook meer sociaaleconomische problematiek. Dit zien we bijvoorbeeld in de buurten in het westen van de gemeenten, in de wijken Crabbehof en Krispijn – ook onderdeel van het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV). Zij laten op sommige punten het tegenovergestelde zien van de buurten in de wijk Dubbeldam. Kijken we naar de gemeente in totaal, dan valt op dat Dordrecht onder andere lager scoort dan de andere grote gemeenten op indicatoren als vertrouwen in anderen, zorgkosten, beoordeling eigen gezondheid, levensverwachting, bijstand, moeite met rondkomen en geen startkwalificatie. Deze grootstedelijke problematiek speelt in meer steden, bijvoorbeeld in Delft-west, wat ook één van de wijken is die onderdeel uitmaakt het van het NPLV-programma.

6.3 Gazellegemeenten

Met gazellegemeenten bedoelen we gemeenten die in de afgelopen jaren sterk gegroeid zijn in inwoneraantal: ze zijn allemaal met 10% of meer gestegen. In Zuid-Holland zijn dat Bodegraven-Reeuwijk, Hendrik-Ido-Ambacht, Kaag en Braassem, Lansingerland, Maassluis, Oegstgeest, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk, Waddinxveen, Zoeterwoude en Zuidplas. Al deze gemeenten classificeren we als gazellegemeenten. Dit zijn veelal gemeenten die gunstig gelegen zijn ten opzichte van grote steden (vaak omwille van de werkgelegenheid) en daardoor aantrekkelijk zijn voor diverse groepen, zoals forenzen en (nieuwe) jonge gezinnen op zoek naar meer ruimte. De groei in inwoneraantal gaat vrijwel altijd gepaard met omvangrijke woningbouwprojecten, herstructurering van bestaande woonwijken en een instroom van nieuwe inwoners vanuit omliggende stedelijke regio's. Goede bereikbaarheid van banen middels auto/OV wordt gecombineerd met een relatief groene leefomgeving, waardoor zij een goed alternatief vormen voor de meer dichtbebouwde stedelijke centra, ook betaalbaarheid speelt daarbij vaak een rol. Deze sterke ontwikkeling in inwoneraantal komt vaak ook met uitdagingen. Er ontstaat meer druk op de woningmarkt en het verkeer, en het vraagt om extra voorzieningen op het gebied van zorg en onderwijs. Tegelijkertijd biedt het natuurlijk ook kansen: een groeiend inwoneraantal kan ook bijdragen aan een sterker voorzieningenniveau en maakt het mogelijk om meer en betere publieke voorzieningen in stand te houden of verder uit te breiden.

Kijken we naar de verschillende brede welvaartthema's en hoe de Zuid-Hollandse gazellegemeenten zich verhouden tot het provinciale gemiddelde, dan vallen de thema's Cultuur en Mobiliteit op. In de gazellegemeenten zijn vrijwel geen rijksmonumenten of beschermde stads- en dorpsgezichten te vinden, met uitzondering van Maassluis en Oegstgeest. Op het gebied van de culturele voorzieningen valt op dat de afstand tot de verschillende voorzieningen, met name musea relatief lang is, zoals terug te zien is in de lagere scores binnen dit thema voor deze gemeenten. Kaag en Braassem en ook Bodegraven-Reeuwijk kennen ook een relatief lange afstand tot de bibliotheek, iets wat in Hendrik-Ido-Ambacht, Lansingerland en Oegstgeest minder aan de orde is. Ook de andere 'afstand tot..' - indicatoren laten een wisselend beeld zien, maar niet alle voorzieningen zijn even goed te bereiken, sommige gemeenten zijn sterk afhankelijk van de auto, terwijl andere gemeenten meer leunen op OV. Al met al zien we dat de afstand tot het dichtstbijzijnde treinstation vaak relatief lang is voor inwoners van Maassluis, Kaag en Braassem en Lansingerland (hoewel daar in het geval van Maassluis en Lansingerland tegenover staat dat er metrohaltes zijn) en voor inwoners van Hendrik-Ido-Ambacht, Pijnacker-Nootdorp, Maassluis en Zuidplas is de gemiddelde afstand tot de dichtstbijzijnde hoofdweg relatief lang. Dagelijkse boodschappen zijn over het algemeen wat dichterbij huis te doen, met uitzondering van Kaag en Braassem – waar ook het voortgezet onderwijs en het mbo relatief verder weg ligt. Dit wijst op een wisselend, overwegend matig voorzieningenniveau in de gazellegemeenten. De gemeenten vormen daarmee geen uitgesproken achterblijvers wat betreft het voorzieningenniveau, maar ook geen koplopers. Het aanbod en de bereikbaarheid bewegen zich overwegend rond of net onder het gemiddelde, met enkele uitschieters naar beneden.

In snelgroeiende gemeenten is de sociale samenhang ook een thema wat over het algemeen minder scoort. Snelle bevolkingsgroei gaat vaak gepaard met een hoge instroom van nieuwe inwoners, waar nieuwe sociale structuren tijd nodig hebben om te groeien. Dit kan leiden tot een lage betrokkenheid bij de buurt en minder participatie. Kijken we naar de Zuid-Hollandse gemeenten in vergelijking met het provinciale gemiddelde, dan zien we dat met uitzondering van Waddinxveen, Hendrik-Ido-Ambacht, Maassluis en Rijswijk er boven het provinciale gemiddelde wordt gescoord. De gemeente Kaag en Braassem scoort van deze gemeenten het hoogst op dit thema, op de verschillende indicatoren scoren zij goed: de gemeente kent een relatief grote groep vrijwilligers, men heeft over het algemeen voldoende sociale contacten en er is vertrouwen in de instituties zoals de politiek. In bijvoorbeeld Hendrik-Ido-Ambacht, en ook Zuidplas is dit in mindere mate het geval. Het vertrouwen in instituties, het aandeel vrijwilligers en ook de opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen liggen hier relatief lager. De gemeente Rijswijk kent van de gazellegemeenten de laagste score op de indicator eenzaamheid. Sociale samenhang scoort in de Zuid-Hollandse gazellegemeenten wisselend en is dus geen vanzelfsprekendheid. In snelgroeiende gemeenten kan dit gaan om: investeren in ontmoetingsplekken, (bereikbaarheid van) voorzieningen en het opzetten van initiatieven die participatie en vertrouwen versterken kan helpen om sociale structuren, en ook het voorzieningenniveau, mee te laten groeien met de

bevolking. Deze trends en bewegingen zien we ook terug in andere gazellegemeenten in Nederland, als Diemen, Almere en Wageningen.

De gazellegemeenten kenmerken zich niet direct door een hele groene woon- en leefomgeving. Er is zo goed als geen beschermde natuur, Lansingerland, Zuidplas, Kaag en Braassem en Bodegraven-Reeuwijk hebben relatief weinig bomen in de openbare ruimte en Oegstgeest en Zoeterwoude hebben relatief weinig laag groen. Met uitzondering van Bodegraven-Reeuwijk is hittestress ook een indicator waar relatief slecht op wordt gescoord door de gemeenten. Voor een toekomstbestendige leefomgeving is het bij verdere groei in deze al snelgroeiende gemeenten belangrijk te investeren in meer groen en klimaatadaptieve maatregelen.

6.4 New Towns

New Towns worden ook wel voormalige groeikernen genoemd, en zijn gemeenten die in de jaren zeventig en tachtig expliciet door het Rijk zijn aangewezen als groeikernen. Dit om de woningnood in de grotere steden op te vangen. In zeer korte tijd heeft er grootschalige woningbouw plaatsgevonden volgens specifieke inrichting. De gemeenten onderscheiden zich daardoor van organisch gegroeide gemeenten. Het is van invloed op het voorzieningenniveau, de sociale samenhang in het gebied en de fysieke veroudering van de woningen. Na verloop van tijd kunnen hier ook verhoudingsgewijs meer kwetsbaarheden ontstaan. De New Town Alliantie benadrukt dat de gemeenten toentertijd aantrekkelijk waren voor jonge gezinnen en vaker betaalbare woningen hebben, maar ook sneller te maken krijgen met uitdagingen als veroudering van de woningvoorraad. Zuid-Holland kent drie New Towns: Capelle aan den IJssel, Nissewaard en Zoetermeer: drie gemeenten die grenzen aan de grote Zuid-Hollandse steden Rotterdam en 's-Gravenhage. Andere gemeenten die bij de New Town Alliantie zijn aangesloten zijn Almere, Helmond, Nieuwegein en Purmerend.⁹

De drie Zuid-Hollandse New Town-gemeenten scoren verschillend op de twaalf brede welvaart thema's. Op het thema Wonen wordt over het algemeen wat lager gescoord dan het provinciale gemiddelde. De woonlasten liggen in Zoetermeer relatief gezien hoger: er zijn minder betaalbare koopwoningen, maar ook liggen de gemiddelde huurlasten hier relatief hoog. Men is over het algemeen in de drie Zuid-Hollandse New Town-gemeenten minder tevreden met de eigen woning, en ook met de woonomgeving. Ook wordt in alle drie de gemeenten relatief veel geluidhinder van de burens ervaren: een mogelijke verklaring hiervoor is de mindere woningkwaliteit, waar de New Towns bekend om staan. In vergelijking met de andere New Town gemeenten zien we eenzelfde beeld: Nieuwegein, Almere en Helmond scoren beter dan de Zuid-Hollandse New Towns, Purmerend scoort hier relatief iets lager op. De woningprijzen liggen in Purmerend relatief hoger, en geluidhinder is hier minder een thema dan in de andere New Towns.

⁹ <https://newtownalliantie.nl/>

Sociale samenhang is een thema dat over het algemeen wat minder scoort in Capelle aan den IJssel en Nissewaard – Zoetermeer doet het op dit thema relatief gezien iets beter. De gemeenten kenmerken zich door een groter aandeel eenzame inwoners, een relatief lage sociale cohesie en een lager aandeel vrijwilligers. Het vertrouwen in instituties, zoals de Tweede Kamer, is in Zoetermeer relatief hoger, wat de score op het thema ook hoger maakt. Kijken we naar het thema Gezondheid, dan zien we dat ook hier de drie New Town-gemeenten lager scoren dan provinciaal gemiddeld. In de New Town gemeenten ligt de gemiddelde levensverwachting lager, wordt er meer riskant gedrag vertoond, zoals overmatig alcoholgebruik, en de eigen gezondheid wordt door relatief weinig inwoners als goed beoordeeld. De gemeenten kenmerken zich ook door een relatief hoog aandeel arme huishoudens, weinig huishoudens met voldoende financiële buffer voor noodgevallen en veel inwoners die aangeven moeite te hebben met rondkomen. De combinatie van deze factoren geeft aan dat een groot deel van de inwoners van deze gemeenten kwetsbaar is, en dit vergroot de kans op een stapeling van problemen op verschillende gebieden. Dezelfde trends zijn zichtbaar in Purmerend, Almere, Helmond en Nieuwegein – al scoort de gemeente Nieuwegein over het algemeen iets beter op het thema Gezondheid. De levensverwachting ligt hier relatief hoger, minder inwoners vertonen riskant gedrag en de eigen gezondheid wordt hier beter beoordeeld.

Op het gebied van grond en ecologie kenmerken de gemeenten zich door relatief veel verstedelijking. Door de ligging, rondom de grote steden en ook de Haven van Rotterdam, is de luchtkwaliteit in de gemeenten niet optimaal en ook komt de vele bebouwing met uitdagingen op het gebied van hitte. Er is zo goed als geen beschermde natuur, er zijn weinig bomen in de openbare ruimte en de drie gemeenten hebben te maken met relatief veel hittestress.

6.5 Suburbane gemeenten

In deze categorie kent Zuid-Holland een aantal zogenoemde suburbane gemeenten. Het gaat hier om de gemeenten Sliedrecht, Barendrecht, Leiderdorp, Voorschoten, Krimpen aan den IJssel en Leidschendam-Voorburg. De gemeenten grenzen aan de verschillende stedelijke agglomeraties zoals Rotterdam, Dordrecht, 's-Gravenhage en Leiden en hebben een overwegend woonkarakter. Het zijn daarnaast ook echte forensengemeenten: veel inwoners werken buiten de eigen gemeente, terwijl voorzieningen zoals scholen en winkels goed ontwikkeld zijn. Historisch gezien hebben dit soort gemeenten zich vaak ontwikkeld vanuit dorpskernen of kleine steden, maar zijn in de afgelopen eeuw sterk gegroeid. Vergeleken met de gazellegemeenten scoren de suburbane gemeenten beter op Cultuur doordat de afstand tot musea korter is en meer beschermde stadsgezichten. Gazellegemeenten presteren daarentegen beter op het thema Arbeid en vrije tijd. Men is minder tevreden met hun vrije tijd, er is een hogere demografische druk en de indicator bruto arbeidsparticipatie scoort minder. Gazellegemeenten hebben een snelgroeiende populatie en daardoor ook een

grotere beroepsbevolking dan de suburbane gemeenten. Kijken we naar andere suburbane gemeenten in Nederland, kunnen we bijvoorbeeld de vergelijking maken met Houten, als gemeente grenzend aan Utrecht en Veldhoven bij Eindhoven.

Typend voor suburbane gemeenten lijkt te zijn, dat het allemaal verschillende gemeenten zijn. Een volledige landelijke vergelijking is dan ook lastig te maken. Gaan we bijvoorbeeld dieper in op het groene karakter van de Zuid-Hollandse suburbane gemeenten, zien we dat Leidschendam-Voorburg het beste scoort op de indicator openbaar bomen, en dat gemeenten Barendrecht en Sliedrecht hier het laagste op scoren. Voor de indicator openbaar laag groen geldt dat Barendrecht hier het beste op scoort van deze categorie gemeenten, en Voorschoten juist het minst. Net als het wisselende groene karakter van deze gemeenten, wordt er ook wisselend gescoord op de tevredenheid met de woonomgeving. Inwoners van Krimpen aan den IJssel en Barendrecht zijn hier minder tevreden mee, inwoners van Voorschoten en Leiderdorp beoordelen dit relatief beter, maar ook in deze gemeenten scoort dit matig. In gemeenten waar relatief lager wordt gescoord op tevredenheid met woonomgeving, scoren zij dit ook op de sociale cohesie en andersom. Het vertrouwen in anderen ligt hier ook lager, maar de tevredenheid met het leven niet direct. Van de suburbane gemeenten scoort Leiderdorp hier het laagst op, Voorschoten, gevolgd door Barendrecht het hoogst.

De gemeenten kenmerken zich niet als echte werkgemeenten: er wordt relatief laag gescoord, vooral in Voorschoten, Leidschendam-Voorburg en Krimpen aan den IJssel op de indicator werkgelegenheidsfunctie. Er zijn dus relatief weinig banen in deze gemeenten te vinden, waar er juist wel goed gescoord wordt op het werkloosheidspercentage (deze ligt in de gemeenten relatief laag). Veel inwoners forenzen dus dagelijks naar hun werk, wat voor veel inwoners goed te doen moet zijn wat betreft de ligging van de gemeenten ten opzichte van treinstation (met uitzondering van Krimpen aan den IJssel) en de ligging ten opzichte van een hoofdweg voor sommige gemeenten. Dit resulteert daarentegen wel in een hoge filezwaarte in de regio's. Met een relatief hoge demografische druk, in Krimpen aan den IJssel en Voorschoten – wat ook tot uiting komt in een lagere score op bruto arbeidsparticipatie, kennen de gemeenten ook grote groepen inwoners die mogelijk in de gemeente wonen en niet (meer) werken. Mogelijk heeft dit ook gevolgen voor de sociale cohesie en betrokkenheid in de buurt: als bewoners minder tijd in de gemeente doorbrengen, omdat ze (lang) onderweg zijn naar werk, hechten ze zich ook minder aan de plek.

6.6 Industriegemeenten

De gemeenten Alblasserdam, Albrandswaard, Schiedam, Gorinchem, Hardinxveld-Giessendam, Papendrecht, Ridderkerk, Vlaardingen en Zwijndrecht typeren we als industriegemeenten. Deze gemeenten liggen allen in het zuidelijke deel van de provincie, langs belangrijke vaarwegen als de Merwede en de Nieuwe Maas en snelwegen. Samen met de Drechtsteden en het Rotterdamse havengebied, vormen deze gemeenten een belangrijk economisch netwerk met een lange industriële geschiedenis. Dit maakt de gemeenten aantrekkelijk voor industrie en logistiek, met veel bedrijventerreinen en werkgelegenheid in scheepsbouw, transport en metaalbewerking. Dit zorgt tegelijkertijd ook voor uitdagingen op het gebied van leefbaarheid, verkeer en verduurzaming. De gemeenten vervullen een sleutelrol in de regionale economie, maar er moet balans gevonden worden tussen ruimte voor bedrijvigheid, woningbouw en verbetering van de leefomgeving.

Op het thema Arbeid & vrije tijd en Materiële welvaart scoren Albrandswaard, Hardinxveld-Giessendam en Papendrecht boven het provinciale gemiddelde, de overige gemeenten scoren hieronder. We zien dat in deze gemeenten, in vergelijking met Gorinchem, Zwijndrecht, Schiedam, Vlaardingen en Ridderkerk, er minder huishoudens in de bijstand zitten, het gemiddelde besteedbaar inkomen relatief gezien hoger ligt en relatief minder mensen aangeven moeite te hebben met rondkomen. In deze gemeenten wonen ook relatief meer inwoners zonder startkwalificatie dan bijvoorbeeld in Albrandswaard – de gemeente die met Gorinchem ook relatief het grootste aantal hbo- en wo-studenten kent. Albrandswaard scoort ook relatief gezien het hoogst op het thema Gezondheid, waar Zwijndrecht, Schiedam en Alblasserdam relatief een stuk lager scoren. Ondanks dat de cijfers rondom Materiële welvaart en Arbeid & vrije tijd overwegend boven het provinciale gemiddelde scoren, laten de cijfers op de thema's Onderwijs en Gezondheid kwetsbaarheden binnen deze gemeenten zien. Binnen de gemeenten zien we ook grote verschillen: zo kennen de gemeenten Zwijndrecht (Noord), Vlaardingen (Zuidbuurt, Maasboulevard) en Gorinchem (Gildenwijk, Haarwijk) wijken waar relatief meer sociaaleconomische problematiek speelt dan elders in de gemeenten. Investeren in scholings- en opleidingsmogelijkheden, preventieve en gezondheidsbevorderende maatregelen en de juiste voorzieningen komt de brede welvaart van de inwoners in deze gemeenten ten goede.

Milieu & klimaat, speelt samen met Veiligheid – vooral op het gebied van de bedrijvigheid – in deze gemeenten ook een belangrijke rol. Op het thema Milieu & klimaat wordt door alle gemeenten binnen deze categorie onder het provinciale gemiddelde gescoord. Kijken we naar de verschillende indicatoren binnen dit thema, dan zien we dat met uitzondering van Hardinxveld-Giessendam er overwegend negatief gescoord wordt op het energieverbruik van bedrijven en huishoudens in de verschillende gemeenten. Ook is er weinig sprake van opwek van hernieuwbare energie, we zien dat er relatief veel hittestress voor komt en zien dat de gemeenten te maken hebben met een relatief slechtere luchtkwaliteit. In Schiedam wordt deze milieudruk versterkt door de nabijheid van de A4, A20 en spoorcorridors en de concentratie van industriële activiteiten, wat leidt tot

verhoogde uitstoot van stikstofoxiden, geluidsoverlast en hittestress in de stedelijke gebieden. De concentraties stikstofoxiden zijn in deze gemeenten erg hoog. Ook scoren alle gemeenten ondermaats op de indicator risicocontouren bedrijven: inwoners lopen relatief veel risico doordat er in de omgeving gewerkt wordt met gevaarlijke stoffen. Grote bedrijven in deze gemeenten, zoals de verschillende scheepswerven en staalbedrijven, dragen bij aan de economische dynamiek en werkgelegenheid in de provincie, maar beïnvloeden ook duidelijk het milieu, de veiligheid en de leefomgeving. Inzetten op energiebesparing, gebruik en opwerk van duurzame energie en goede veiligheidsmaatregelen zorgen ervoor dat de bedrijvigheid en de leefbaarheid in deze gemeenten beter in balans zijn. Dit zien we ook terug in andere Nederlandse industriegemeenten, zoals IJmuiden met de aanwezigheid van Tata Steel en in Zuid-Limburg met o.a. Chemelot.

6.7 Landelijke gemeenten

Naast de grote stedelijke gemeenten, kent de provincie Zuid-Holland ook diverse landelijke gemeenten. De gemeenten Goeree-Overflakkee, Hillegom, Hoeksche Waard, Krimpenerwaard, Lisse, Midden-Delfland, Molenlanden, Nieuwkoop en Teylingen classificeren we hier als landelijke gemeenten. Deze gemeenten kenmerken zich door een overwegend landelijk karakter, met veel open ruimte, agrarische activiteiten en kleinschalige kernen die vaak een belangrijke rol spelen. De bebouwingsdichtheid ligt er relatief lager en het landschap wordt gekenmerkt door polders, akkerbouw- en tuinbouwgebieden (zoals de bollenteelt in Hillegom, Lisse en Teylingen) en waardevolle recreatiegebieden. De leefomgeving is er vaak groener en rustiger dan in de grote gemeenten, maar over het algemeen is in landelijke gemeenten het voorzieningenniveau minder uitgebreid. De sociale samenhang is in de kleinere kernen vaak relatief sterk, maar men is ook sterker afhankelijk van de omliggende (stedelijke) gemeenten voor werk en voorzieningen.

Op het thema Sociale samenhang scoren de verschillende Zuid-Hollandse landelijke gemeenten, in vergelijking met het provinciale gemiddelde, ook verschillend. Goeree-Overflakkee en Lisse scoren onder het provinciale gemiddelde, de overige gemeenten erboven met de hoogste score voor de gemeente Molenlanden. Een groot deel van de inwoners van de gemeente Molenlanden toont politieke betrokkenheid door te gaan stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen en ook kent deze gemeente een relatief groot aandeel vrijwilligers – het één na hoogste percentage van de provincie. Ook wordt er goed gescoord op het aantal sociale contacten dat men heeft, en de sociale cohesie. Het vertrouwen in instituties ligt in de gemeente Goeree-Overflakkee relatief laag, maar dit is niet direct terug te zien aan de indicator opkomst gemeenteraadsverkiezingen: deze indicator scoort relatief goed. Lisse kent een matige score voor de indicator sociale contacten en ook ervaren in deze gemeente relatief veel inwoners eenzaamheid, wat ook van invloed is op de lagere score hier. Op het thema Welbevinden wordt door de landelijke gemeenten goed gescoord, met de hoogste score voor de gemeente Nieuwkoop. Over het algemeen is men tevreden met het leven in deze gemeente, is er vertrouwen in anderen en ervaart

men regie over hen eigen leven. Maken we de vergelijkingen met andere landelijke gemeenten in Nederland, zoals Vijfheerenlanden en West-Betuwe in het midden van het land – vallen dezelfde zaken op: we zien daar goede scores op sociale cohesie, tevredenheid met het leven en een relatief groot aandeel vrijwilligers.

Binnen het thema Materiële welvaart zien we inderdaad terug dat een groot deel van de inwoners van deze gemeenten afhankelijk is van de werkgelegenheid in de regio: op de indicator werkgelegenheidsfunctie wordt door alle gemeenten relatief laag gescoord, maar de werkloosheid scoort wel goed. Een groot deel van de werkende inwoners forenst dus naar elders in de regio of het land om te gaan werken. Vergelijken we de verschillende ‘afstand tot ..’ indicatoren over de thema’s heen, zien we dat er gemengd op gescoord wordt door de gemeenten. Voor veel van de landelijke gemeenten, zoals Hillegom en Teylingen, zijn voorzieningen als de bibliotheek en het mbo nog relatief goed te bereiken, maar voor veel van de gemeenten ook niet. Kijken we naar de gemeente Hoeksche Waard bijvoorbeeld, zien we dat op het merendeel van de voorzieningen ondermaats wordt gescoord.

6.8 Recreatieve gemeenten

De vier Zuid-Hollandse recreatieve gemeenten zijn Noordwijk, Katwijk, Voorne aan Zee en Wassenaar. Dit zijn alle vier kustgemeenten, met een focus op recreatie en toerisme. Ze liggen direct aan of vlak bij de Noordzeekust, hebben een sterke toeristische functie met strand, duinen en verschillende recreatiemogelijkheden. Ook kennen alle vier de gemeenten natuurgebieden, zoals de Hollandse Duinen bij Noordwijk en Katwijk. Welbevinden is een thema waar in deze gemeenten over het algemeen goed op wordt gescoord: inwoners zijn over het algemeen tevreden met hun eigen leven, men ervaart relatief veel regie over het eigen leven en het vertrouwen in anderen scoort ook goed. In gemeente Wassenaar wordt er ook goed gescoord op het thema Gezondheid. We zien dat hier de levensverwachting gemiddeld hoger ligt, maar ook dat er relatief minder riskant gedrag wordt vertoond dan in de andere drie recreatieve gemeenten, maar ook in Zuid-Holland gemiddeld.

Het thema Onderwijs scoort in de vier recreatieve Zuid-Hollandse gemeenten over het algemeen ook goed, met uitzondering van de gemeente Voorne aan Zee. Voor zowel Voorne aan Zee als Katwijk geldt dat het aandeel inwoners zonder startkwalificatie hier relatief hoog ligt (en dus laag scoort), tegenovergesteld aan het beeld wat we zien in Noordwijk en Wassenaar. De afstanden tot onderwijsvoorzieningen zijn in Katwijk relatief korter, in Voorne aan Zee zijn deze afstanden langer. Wassenaar heeft van de vier gemeenten de hoogste gemiddelde eindexamencijfers, deze indicator scoort ook beter dan het provinciale gemiddelde.

Kijken we naar de thema’s Milieu & klimaat en Ecosystemen & biodiversiteit (zoals eerder vermeld momenteel bekeken vanuit aanwezigheid van natuur en groen), dan zien we dat Katwijk het laagst scoort van de vier gemeenten. Wassenaar scoort

het hoogst op Ecosystemen & biodiversiteit en Noordwijk op Milieu & klimaat – al liggen de scores op dit thema relatief dicht bij elkaar. Noordwijk en Wassenaar scoren goed op de indicator beschermd natuurgebied: met het gebied Meijndel en Berkheide in Wassenaar als Natura 2000-gebieden en de Coepelduynen in Noordwijk kennen beide gemeenten meerdere beschermde natuurgebieden. In veel recreatieve gemeenten zien we ook meer beschermde natuurgebieden zoals bijvoorbeeld in Zandvoort of gemeenten op de Waddeneilanden.

Het recreatieve, groene karakter van de vier gemeenten vertaalt zich niet direct uit in hoge scores op het openbaar groen: in Katwijk wordt hier relatief lager op gescoord, en ditzelfde geldt ook voor Noordwijk. Wassenaar komt hier als beste naar voren. Binnen het thema Milieu & klimaat zien we dat de luchtkwaliteit, zowel de emissies als de concentraties die we meenemen, het beste scoren in de gemeente Katwijk. Het minste afval per inwoner wordt ook in Katwijk geproduceerd, het meest in Voorne aan Zee. Voorne aan Zee ligt relatief dicht bij de Rotterdamse havens, wat natuurlijk ook van invloed is op de scores binnen dit thema. De vele natuur in de gemeenten draagt enorm bij aan de leefkwaliteit in de gemeenten, maar komt dus ook met uitdagingen – mede door de ligging van de gemeenten, maar ook door de mogelijke druk van toerisme en de activiteiten die daarbij komen kijken.

7 Conclusie

In deze rapportage heeft Het PON & Telos een brede welvaartsfoto van de provincie Zuid-Holland gemaakt. Deze 'foto' staat niet op zichzelf, maar moet worden gezien in de context van een provincie met grote onderlinge verschillen tussen regio's, gemeenten, wijken en buurten.

In vergelijking met het landelijke beeld, presteert Zuid-Holland op sommige thema's beter, terwijl op andere thema's juist relatief zwakker wordt gescoord. Zo scoort het thema Cultuur bijvoorbeeld beter dan landelijk gemiddeld het geval is, voornamelijk dankzij de goede bereikbaarheid van de culturele voorzieningen zoals bibliotheken en musea. Ook het thema Onderwijs laat een hogere score zien dan landelijk gemiddeld, mede door de aanwezigheid van een veelheid aan onderwijsinstellingen en een groot aantal mbo-, hbo- en WO-studenten in de provincie. Met universiteiten in Delft, Leiden en Rotterdam, dependances in 's-Gravenhage en diverse hogescholen en mbo-instellingen verspreid over de provincie, kent Zuid-Holland een rijk (hoger) onderwijsaanbod en sterke kennisinfrastructuur. Toch vertaalt deze grote studentenpopulatie zich niet automatisch in een hoger gemiddeld opleidingsniveau onder de totale bevolking: Zuid-Holland kent immers ook een relatief grote groep inwoners zonder startkwalificatie. Dit wijst op een tweedeling binnen de provincie. Zo is gemiddeld gezien het besteedbaar inkomen op orde en kent de provincie een sterke economische positie, wat als positief kan worden beschouwd, echter profiteert niet iedereen daarvan mee. Je zou kunnen spreken van een Zuid-Holland met "twee snelheden". Enerzijds floreren aantrekkelijke gebieden (zoals steden en omliggende aantrekkelijke forensengemeenten) dankzij een breed scala aan positieve effectiviteit van onderwijsinstellingen en de concentratie van bedrijvigheid. Deze fungeren als emancipatiemotoren en trekken jaarlijks grote aantallen nieuwe inwoners aan. Anderzijds zijn er groepen die duidelijk achterblijven, zowel letterlijk als figuurlijk. Letterlijk, door lagere participatie (bijvoorbeeld in onderwijs of arbeidsmarkt), maar ook figuurlijk doordat zij minder profiteren van kansen en ontwikkelingen, zoals mensen met een lagere opleiding of beperkte vaardigheden. Dat effect wordt nog verder verstrekt door de huidige situatie op de woningmarkt. Dit zien we niet alleen wanneer we de gemeenten in de provincie onderling met elkaar vergelijken, maar ook wanneer we inzoomen op de buurten van de verschillende gemeenten.

Binnen het thema Gezondheid valt met name op dat de levensverwachting in Zuid-Holland hoger ligt dan het landelijk gemiddelde, al vallen de grote steden daarbij nadrukkelijk uit de toon met (veel) lagere levensverwachtingen dan omliggende gemeenten in de provincie, een patroon wat we ook landelijk terugzien. Steden zijn behalve een banenmotor en emancipatiemachine ook plaatsen waar voor groepen inwoners sprake is van druk op de leefkwaliteit, veelal geconcentreerd in een aantal wijken. Daaraan gekoppeld agendeert het thema Materiële welvaart een zorgpunt: hoewel het gemiddelde besteedbaar inkomen hoog is, en de provincie een sterke economische waarde (BRP) vertegenwoordigt, heeft een aanzienlijk deel van de inwoners moeite met rondkomen en ontbreekt het hen aan een financiële

buffer voor in geval van nood. De sociaaleconomische verschillen binnen Zuid-Holland zijn groot, en (een toename van) tweedeling ligt op de loer. De economische groei van de provincie vertaalt zich niet automatisch in meer (brede)welvaart voor iedereen. Economische groei op provinciaal niveau leidt niet automatisch tot een gelijke(re) verdeling van de welvaart. Niet alleen de inwoners van grotere steden moeten profiteren van de economische groei, maar ook die van meer landelijke gebieden willen hiervan meeprofiten. En ook de kwetsbare groepen, vaak woonachtig in de wijken waar (sociale) problematiek zich opstapelt moeten hierin niet uit het oog worden verloren.

Ook op andere thema's zijn duidelijke opgaven zichtbaar. Zo wordt op de thema's Wonen, Milieu & klimaat, Veiligheid en Ecosystemen & biodiversiteit relatief laag gescoord. De betaalbaarheid van woningen vormt een probleem, het (fossiele) energieverbruik van industriële activiteiten is hoog, veel inwoners ervaren geluidhinder, er is relatief veel hittestress, en ook verkeersonveiligheid is een aandachtspunt. De toegenomen druk op de ruimte leidt tot een verhoogde belasting van de leefomgeving en heeft merkbare negatieve effecten op de tevredenheid met de woon- en leefomgeving. Deze druk op de ruimtelijke ordening, maakt duidelijk dat dit niet los gezien kan worden van milieu en infrastructuur. De afweging moet worden gemaakt tussen woningbouw, mobiliteit, klimaatbestendigheid en groenvoorziening – waarbij verschillende belangen een rol zullen spelen. Het agglomeratie-effect zet extra druk op deze afweging en afwentelingsvraagstukken.

Tegelijkertijd laat de rapportage ook positieve ontwikkelingen over de tijd zien. Inwoners van Zuid-Holland zijn in de afgelopen jaren gemiddeld gezien tevredener geworden over hun leven en ervaren daarnaast meer regie over het eigen bestaan. Ondanks de druk op andere thema's, laten veel inwoners veerkracht zien. Ook voor het thema Milieu & klimaat zien we dat er sprake is van vooruitgang: er wordt minder afval geproduceerd en de luchtkwaliteit is verbeterd. Binnen het thema Arbeid & vrije tijd zien we een gestage positieve trend: de werkloosheid neemt af, de bruto arbeidsparticipatie stijgt, en er zijn minder inwoners met een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Daar staat tegenover dat de tevredenheid over de balans tussen werk of studie en vrije tijd is afgenomen. Kwantitatieve verbeteringen leiden dus niet automatisch tot kwalitatieve winst. Niet alleen de harde, duidelijk meetbare cijfers zijn dus van belang om mee te nemen in het denken over en werken met brede welvaart – ook de beleving en ervaring van onder andere inwoners geven een belangrijk perspectief.

Binnen het thema Sociale samenhang is juist een zorgelijke ontwikkeling zichtbaar. Het vertrouwen in instituties daalt, eenzaamheid neemt toe en de participatie – zowel maatschappelijk als politiek – loopt terug. En dat zorgt voor problemen in de samenleving, maatschappelijke spanningen nemen toe. Het aantal sociale contacten en het aantal vrijwilligers neemt af en (ernstige) eenzaamheid neemt toe. Het is een blijvend aandachtspunt om iedereen mee te laten doen. Daarnaast heeft de COVID-19 pandemie een flinke deuk geslagen in veel sociale participatie-initiatieven. Het lijkt inmiddels niet meer de vraag of dit een tijdelijk effect betreft,

participatie in brede zin lijkt structureel lager te zijn dan voor de COVID-19 pandemie het geval was. Ook binnen het thema Gezondheid zien we enkele zorgwekkende trends. De ongezonde leefstijl neemt toe: meer inwoners roken, drinken overmatig alcohol of kampen met (ernstig) overgewicht. Gemiddeld minder mensen voldoen aan de beweegrichtlijn en het aantal inwoners met psychische klachten stijgt. Deze trends waren al vóór de coronapandemie zichtbaar, maar hebben zich de afgelopen jaren verder verdiept. De ontwikkelingen lijken af te stevenen op een toenemende ongelijkheid op het gebied van gezondheid en sociale samenhang. De regionale en gemeentelijke verschillen op deze thema's vragen om verschillende, gebiedsgerichte aanpakken.

Regionaal perspectief

De brede welvaartsfoto kijkt niet alleen naar het totaalbeeld van de provincie, maar staat ook stil bij de onderlinge verschillen tussen gemeenten en naar de verschillende regio's. Zo laat de regio Veenweiden, met veel snelgroeiende gemeenten, zien dat het goed gaat met het welbevinden van de inwoners, maar dat de bereikbaarheid van- en toegang tot voorzieningen achterblijven. De Rotterdamse regio laat zien hoe grootstedelijke dynamiek gepaard gaat met structurele, regionale opgaven op het gebied van veiligheid en milieu & klimaat, maar zeker ook gezondheidsuitdagingen. In de Leidse regio en Duin- en Bollenstreek scoren de kleine gemeenten vaak hoog qua sociale samenhang, maar laat de gemeente Leiden, ondanks de grote jonge studentenpopulatie, juist fluctuerende scores zien. De Haagse regio laat een vergelijkbaar dubbelbeeld zien: er is stedelijke problematiek met bijvoorbeeld slechtere scores op het thema Veiligheid, maar ook plekken met gunstige scores op thema's als Ecosystemen & biodiversiteit (gebaseerd op de oppervlakte en nabijheid van groen en natuurgebied). De regio Delta heeft een overwegend kleinschalig en groen karakter, en laat zien dat het op plekken in de provincie ook zeker goed gaat met het groen. Daar tegenover staan enkele forse sociaaleconomische uitdagingen. Dit perspectief laat zien dat provinciaal beleid niet op alle terreinen uniform kan zijn. Elke regio heeft eigen sterktes, maar ook eigen kwetsbaarheden. Maatwerk is hierbij cruciaal. Het inzicht in de verschillen en overeenkomsten kan de provincie daarnaast helpen om middelen en aandacht strategisch te verdelen.

Wanneer we stilstaan bij de verschillende categorieën gemeenten, dan kunnen we de scores op een betekenisvolle manier duiden. De ervaring leert dat gemeenten met een industriële geschiedenis vaak opgaven rond milieudruk en sociale achterstanden delen, terwijl snelgroeiende gemeenten vaak voor de opgave staan om hun voorzieningen blijvend aan te laten sluiten op een veranderende bevolkingssamenstelling. Zuid-Holland is daarin niet anders dan andere provincies: de gemeenten verschillen onderling sterk op sociaaleconomisch, ruimtelijk en demografisch vlak, en dat werkt direct door in hun brede welvaartsscores. Niet alleen recente ontwikkelingen, maar ook historische omstandigheden zijn hierin cruciaal om de context op het gebied van brede welvaart te begrijpen. Een exponent hiervan zijn de industriesteden die terug te vinden zijn in paragraaf 6.6. Gemeenten met vergelijkbare kenmerken kunnen bijvoorbeeld soortgelijke beleidsaanpakken benutten en van elkaar leren, terwijl

nieuwe, groeiende gemeenten juist soms flexibel moeten zijn en in staat gesteld moeten worden om snel in te spelen op een veranderende bevolkingssamenstelling en behoeften.

De grote metropoolgemeenten als Rotterdam en 's-Gravenhage, maar ook andere grote gemeenten in de provincie met een centrumfunctie, zoals Dordrecht, Leiden en Delft, zien een stapeling van opgaven op zich afkomen. Deze gemeenten scoren relatief laag op thema's als Welbevinden, Gezondheid, Materiële welvaart en Sociale samenhang. Tegelijkertijd zien we dat in deze gemeenten de voorzieningen juist vaak goed bereikbaar zijn: van huisarts tot bibliotheek, en van basis- tot hoger onderwijs. De gemeenten hebben (zeer) gemengde sociale profielen, en Delft en Leiden zijn daarnaast ook typische studentensteden, waardoor de verschillen binnen de gemeente(n) groot kunnen zijn.

In de verdieping op de buurten van Rotterdam en 's-Gravenhage zien we dit ook duidelijk terug komen: de verschillen op sociaaleconomisch vlak, maar ook op het gebied van de kwaliteit van de leefomgeving (denk aan openbaar groen) zijn zichtbaar. Deze verschillen zien we niet alleen in de stad, maar soms ook op wijkniveau terugkomen. Binnen Rotterdam zien we dat stadsdelen als Charlois en Feijenoord op een groot deel van de brede welvaartthema's, dan een buurt als Katendrecht. In 's-Gravenhage geldt dit voor de Schildersbuurt in vergelijking met Ypenburg. De diversiteit in problematieken, maar ook in kansen wordt op deze manier duidelijk zichtbaar. Dit benadrukt dat de stedelijke beleidsvorming complex is. Sommige domeinen moeten op regionaal of gemeentelijk niveau worden afgestemd, andere domeinen vragen een buurt- of wijkgerichte aanpak. Hierbij moet aandacht zijn voor gemengde bevolkingsprofielen, maar het biedt ook zeker kansen.

Landelijke gemeenten zoals Hoeksche Waard, Goeree-Overflakkee, Molenlanden en Nieuwkoop laten juist betere scores zien op thema's als Milieu & klimaat, Welbevinden, Sociale samenhang en Veiligheid. Inwoners van deze gemeenten voelen zich vaker veilig, ervaren meer regie over hun leven en hebben meer sociale contacten. De luchtkwaliteit is er beter en er is meer groen beschikbaar, wat resulteert in minder hittestress, maar ook een aantrekkelijkere woonomgeving. Tegelijkertijd zijn voorzieningen in deze gemeenten vaak minder goed bereikbaar. Het openbaar vervoer is beperkt, en ook voorzieningen zoals supermarkten of culturele instellingen zijn vaak niet (meer) om de hoek. Gazellegemeenten zoals Lansingerland, Zuidplas en Zoetermeer kenmerken zich juist door een sterke bevolkingsgroei en een relatief jonge woningvoorraad. Zij scoren over het algemeen goed op het thema Arbeid & vrije tijd, onder meer door lage werkloosheidscijfers en een gemiddeld hoge arbeidsparticipatie. Niet alle gazellegemeenten laten echter goede scores zien op het thema Sociale samenhang. Met veel 'nieuwe' inwoners is de betrokkenheid bij de buurt vaak wat beperkter, wat zich uit in een minder sterke sociale cohesie. In niet alle gemeenten waar het inwonertal snel groeit, ontwikkelt de sociale basis zich in hetzelfde tempo mee. Groei creëert kansen, onder andere op het gebied van werk en economie, maar brengt ook – voornamelijk op sociaal vlak – risico's met zich mee.

Woningbouw moet gepaard gaan met een verbetering in de infrastructuur en ook (sociale) voorzieningen.

Wanneer we door de verschillende Brede Welvaart thema's heen kijken vallen een aantal zaken op. Zaken die raken aan de verschillende opgaven waar de provincie met haar stakeholders voor aan de lat staat in de komende jaren:

- Er is een ongekend zware druk op de ruimte, wat zorgt voor verschillende uitdaging op het gebied van wonen, verkeer en hinder. De bouwopgave is hierin momenteel een dominante factor.
- Veiligheid is een belangrijk en hardnekkig issue, dat geldt zowel voor delicten, slachtofferschap als verkeersveiligheid. Daaronder kan ook de (on)veiligheid worden geschaard die mensen middels riskant gedrag (alcohol, roken, overgewicht) verduren.
- Nabijheid van werk is van belang als bron van inkomen, maar ook als sociaal integratie instrument. Zo voorkomt het o.a. (ernstige) eenzaamheid en draagt het bij aan participatie. Dat is belangrijk want participatie staat onder druk op veel plekken in de provincie Zuid-Holland.
- Hoewel op sommige plekken in de provincie de natuur een sterke aantrekkingskracht heeft zien we over de hele linie dat ecologische thema's (Bodem Water, Lucht, Biodiversiteit) zwaar onder druk staan in de provincie. Het stikstofdossier is daarin op dit ogenblik een zwaartepunt.
- De energietransitie vraagt een voortdurende impuls van industrie, overheid en samenleving. Zuid-Holland is bij uitstek een plek waar deze transitie een enorme weerslag zal hebben op de economische grondbeginselen, met o.a. het Rotterdamse havengebied. Deze transitie is niet alleen een technische exercitie, maar herbergt ook bestuurlijke, beleidsmatige, financieel-economische en ruimtelijke uitdagingen.

Tot slot

Brede welvaart manifesteert zich binnen de provincie in verschillende vormen. Elke gemeente en elke regio kent een eigen mix van sterke punten en kwetsbaarheden, die niet vragen om één 'one-size-fits-all' beleid. Het vraagt om een gebiedsgerichte benadering, waarbij beleidsmaatregelen worden afgestemd op de regionale situatie en ook tot stand komen in samenwerking met verschillende stakeholders - zoals gemeenten, maatschappelijke organisaties en inwoners. Deze brede welvaartsfoto helpt hierbij: de foto geeft niet alleen inzicht in hoe het nu gaat, maar biedt ook richting. De twaalf thema's en de bijbehorende indicatoren maken het mogelijk om ontwikkelingen op een duidelijke en vergelijkbare manier te volgen en te beoordelen, en waar mogelijk bij te sturen.

Voor bestuurders en politici biedt deze brede welvaartfoto nuttige informatie om met elkaar het gesprek aan te gaan over te maken keuzes in beleid en om ambities

uit het coalitieakkoord om te zetten in concrete resultaten. Bovendien helpt de foto om het gesprek te organiseren met stakeholders in de regio, die hard nodig zijn om brede welvaart gezamenlijk vorm te geven. Voor beleidsmakers is het een hulpmiddel om voortgang te volgen, beleid te evalueren en prioriteiten te stellen. Denk aan thema's als gezonde leefomgeving, bestaanszekerheid, kansengelijkheid en vitale regio's. De brede welvaartsbenadering is daarmee geen eindpunt, maar een manier van denken en doen. Door sociale, ecologische en economische aspecten in samenhang te bekijken, ontstaat er ruimte om keuzes te maken die bijdragen aan een veerkrachtig, gezond en verbonden Zuid-Holland; voor alle inwoners, nu en later. Investerings, regelgeving, beleid en programma's moeten niet geïsoleerd worden bekeken. Het combineren van verschillende beleidsdoelen, op het gebied van gezondheid, maar ook milieu en sociale beleidsdoelen kunnen synergie-effecten opleveren. Ook stimuleert het brede welvaartsdenken samenwerking tussen verschillende lagen binnen de overheid, maatschappelijke organisaties en private bedrijven.

Bijlage A Onderzoeksverantwoording Regiokompas Brede Welvaart op buurtniveau

Op gemeente- en provincieniveau zijn indicatorscores berekend om uiteindelijk tot de themascores te komen. De berekening op buurtniveau volgt dezelfde principes als bij de berekening op gemeenteniveau, al zijn er een aantal verschillen op te merken.

Geen data

Niet alle gegevens op gemeente- en provincieniveau zijn beschikbaar op buurtniveau. En ook niet iedere indicator is op buurtniveau even relevant als op gemeenteniveau. Hierdoor representeren minder indicatoren de verschillende thema's. Zo is binnen het thema Materiële welvaart de indicator financiële Buffer beschikbaar op buurtniveau, maar niet de indicator Gini coëfficiënt. De indicatoren krijgen hierdoor een andere weging binnen het thema. We volgen hier hetzelfde principe als voor de gemeente- en provinciedata: binnen een thema wegen alle indicatoren even zwaar mee.

Andere definitie

Wanneer een indicator niet op dezelfde manier als op gemeenteniveau, op buurtniveau beschikbaar is, wordt er gekozen om een net andere definitie te werken. Bijvoorbeeld wordt voor de indicator bijstand, het percentage van de beroepsbevolking die een bijstandsuitkering ontvangt meegenomen. Op buurtniveau is deze data niet beschikbaar. Hiervoor is gekozen voor het totaal aantal inwoners.

Wijkniveau aanvullen

Sommige indicatoren zijn enkel relevant dan wel enkel beschikbaar op wijkniveau. Om deze toch mee te kunnen nemen, worden de cijfers op wijkniveau overgenomen door de onderliggende buurten. Buurten binnen één wijk hebben daardoor dezelfde score op indicatorniveau.

Veel missende waarden

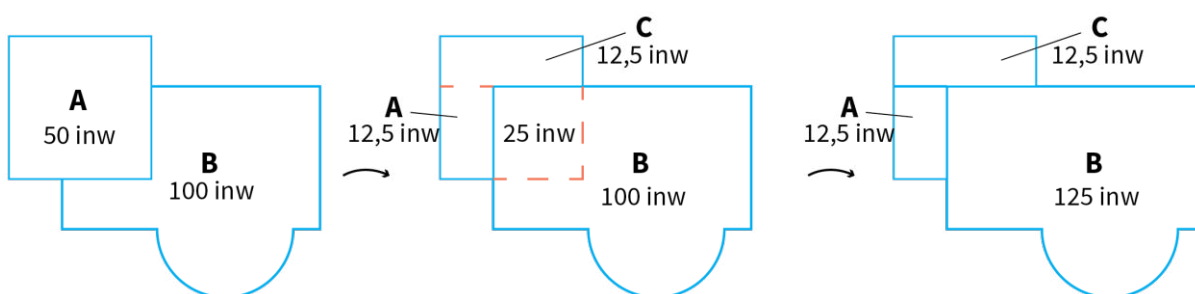
Buurten met minder dan 100 inwoners zijn buiten beschouwing gelaten, doordat de data van deze indicatoren vaak ontbreken. Dit maakt de data onbetrouwbaarder. Deze buurten bestaan doorgaans uit industriegebieden of liggen in het buitengebied.

Herindelen van buurten

Als laatste vinden er veel meer herindelingen plaats op buurtniveau dan op gemeenteniveau. Herindelingen kunnen administratief zijn zoals het veranderen van een buurtnaam of buurtcode, maar een buurt kan ook zijn ontstaan door een splitsing of samenvoeging van een andere buurt. Gemeenten zijn jaarlijks verantwoordelijk voor het aanleveren van de buurt- en wijkindeling van hun gemeente bij het CBS en mogen dit ieder jaar wijzigen. Data van de diverse indicatoren zijn niet altijd op dezelfde indelingsjaar beschikbaar. Buurten uit 2022 komen bijvoorbeeld niet overeen met buurten uit 2024. Data in een oude indelingsjaar zijn daarom heringedeeld naar het jaar 2024. Op het moment van berekenen, waren de buurtindelingen van 2025 nog niet.

Per jaar is onderzocht of een buurt ruimtelijk is veranderd ten opzichte van het vorige jaar. Met GIS zijn deze kaarten op elkaar gelegd en zijn de ruimtelijke verschillen berekend. Een buurt kan hierdoor van oppervlakte zijn veranderd en daardoor ook het aantal inwoners. Met de CBS-vierkantstatistieken is de herindeling van het aantal inwoners op buurniveau berekend. Aan de hand van het verschil in oppervlakte of het verschil in inwoners zijn indicatoren in een historische indeling, heringedeeld in de 2024 indeling van buurten.

Bijvoorbeeld:

In buurt A ervaart 15% van de inwoners stress. In buurt B is dit 40%. In het volgende jaar is buurt A heringedeeld. Een deel van de inwoners van buurt A behoort tot buurt B en C.

50% van de inwoners van Buurt A (50 inw) bevindt zich nu in buurt B. Dit is 20% van het totaal aantal inwoners van buurt B (100 inw + 25 inw). Om de cijfers in de nieuwe indeling te berekenen worden de indicatorwaardes verhoudingsgewijs berekend. In dit geval verandert de waarde van 40% inwoners die stress ervaren in buurt B naar:

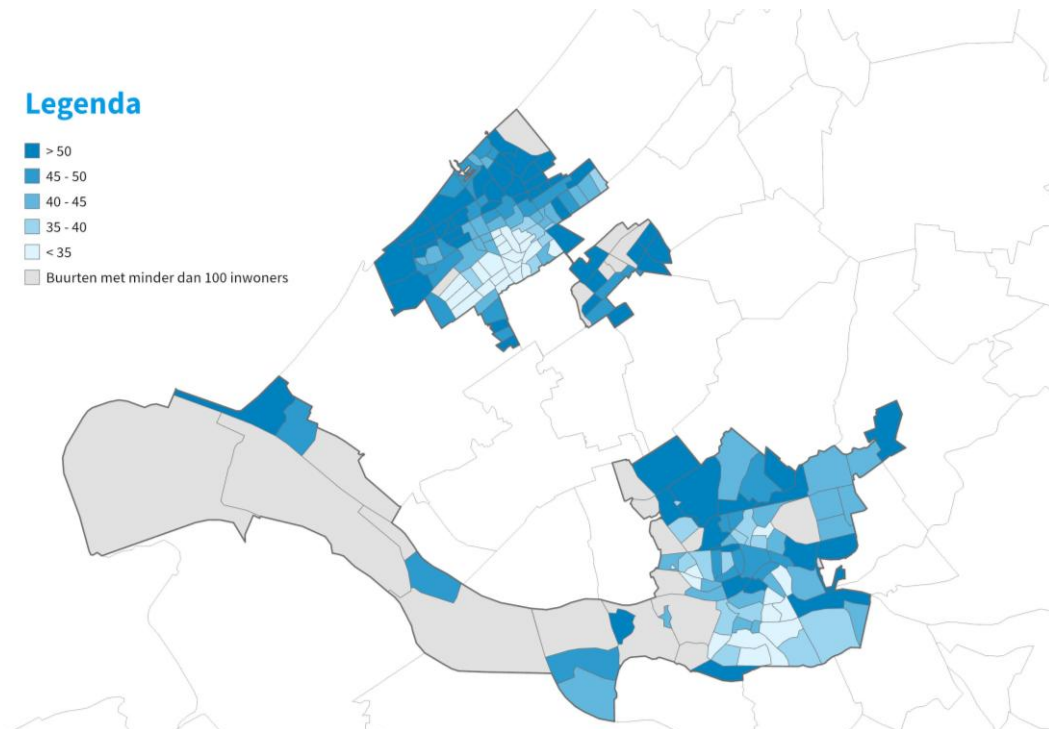
$$0,2 * 15 + 0,8 * 40 = 35\%$$

Door het samenvoegen van de inwoners uit buurt A die minder stress ervaren dan in buurt B, is het percentage in buurt B vermindert in de nieuwe indeling.

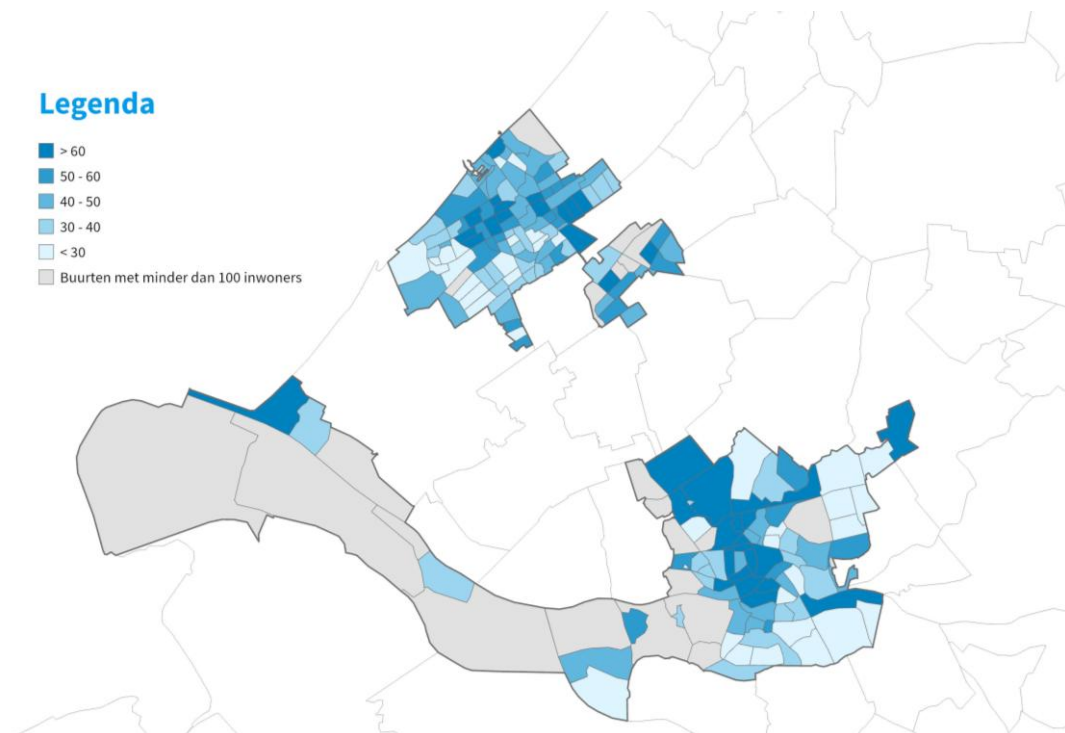
25% van de inwoners van buurt B woont nu in buurt C. Dit betreft wel de gehele buurt C. Deze inwoners hebben dus dezelfde mate van stress als buurt A. De nieuwe waarde van ervaren stress voor buurt C is hierdoor – net als buurt A – 15%.

Bijlage B Kaarten Metropoolsteden op buurniveau

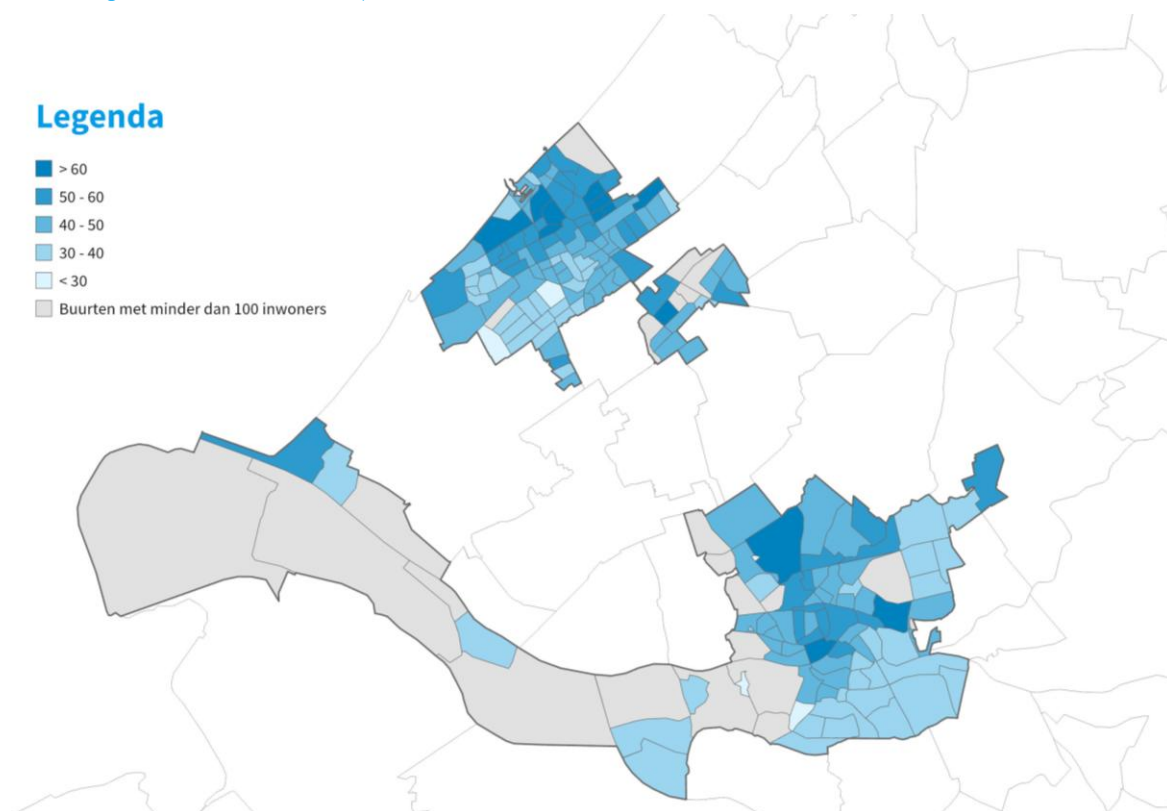
Figuur 39 Themascoring per buurt – thema Welbevinden (2025)

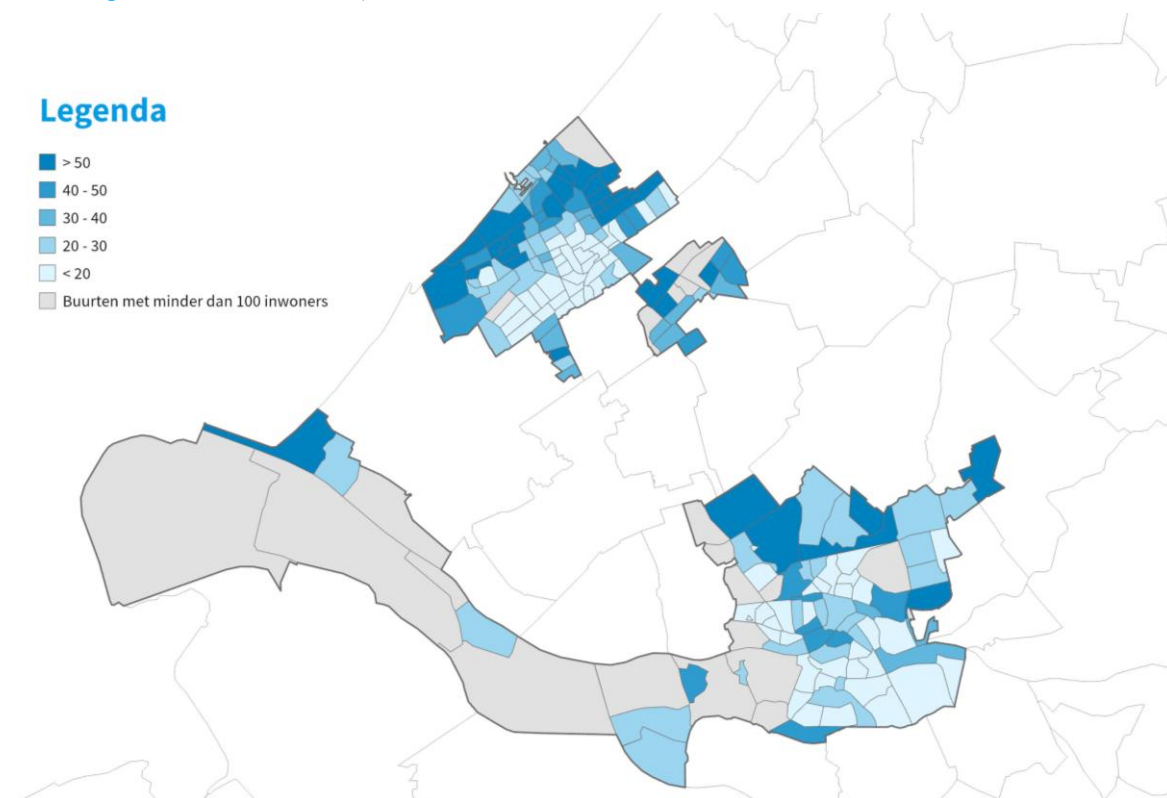
Figuur 40 Themascoring per buurt – thema Arbeid & vrije tijd (2025)

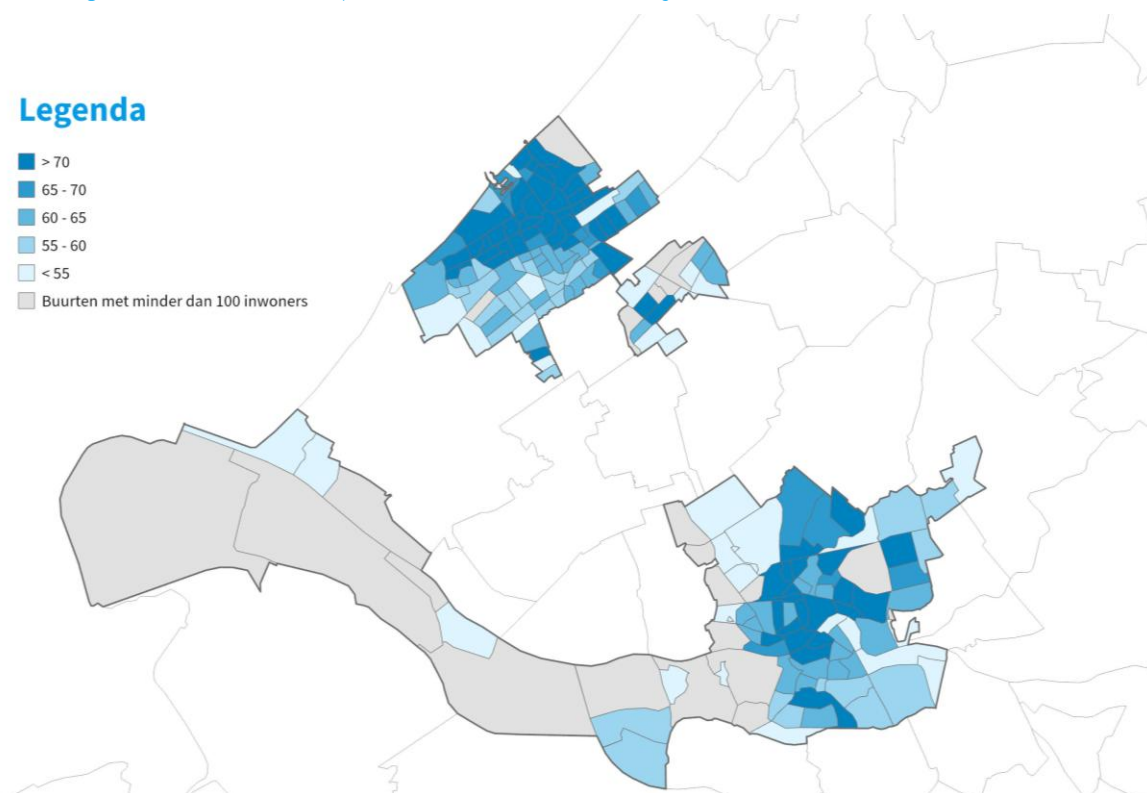
Figuur 41 Themascoring per buurt – thema Gezondheid (2025)

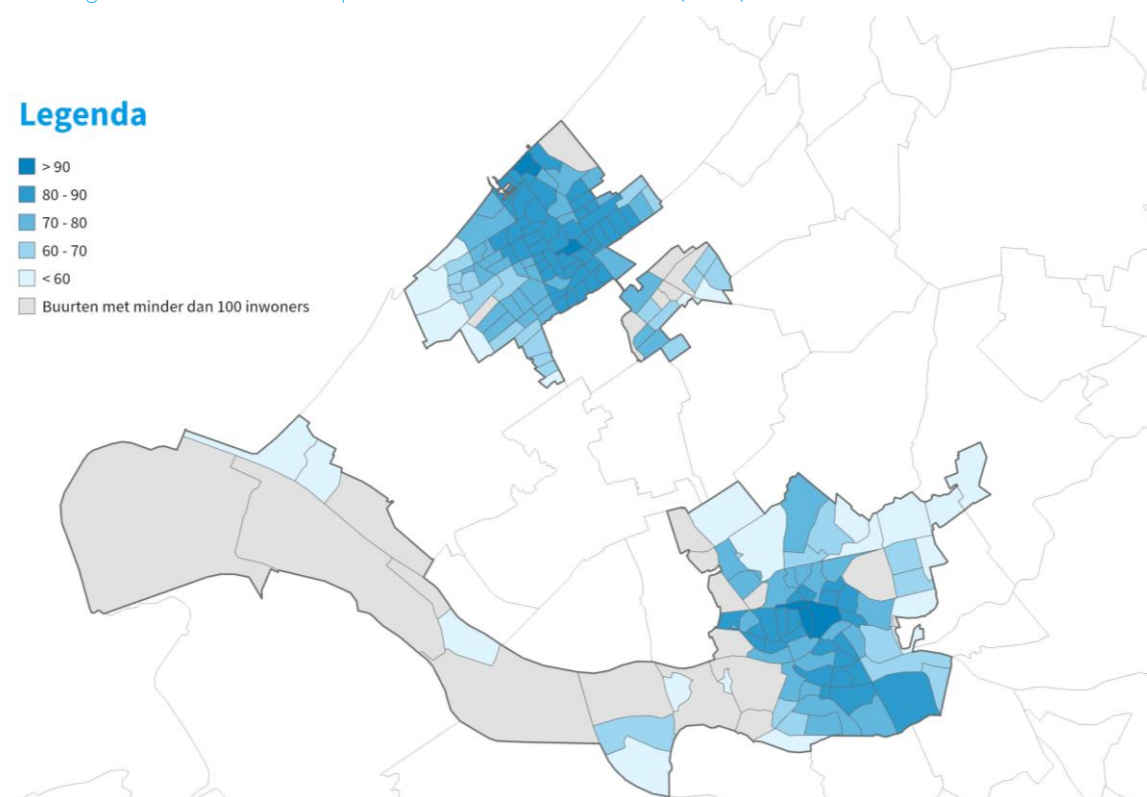
Figuur 42 Themascoring per buurt – thema Materiële welvaart (2025)

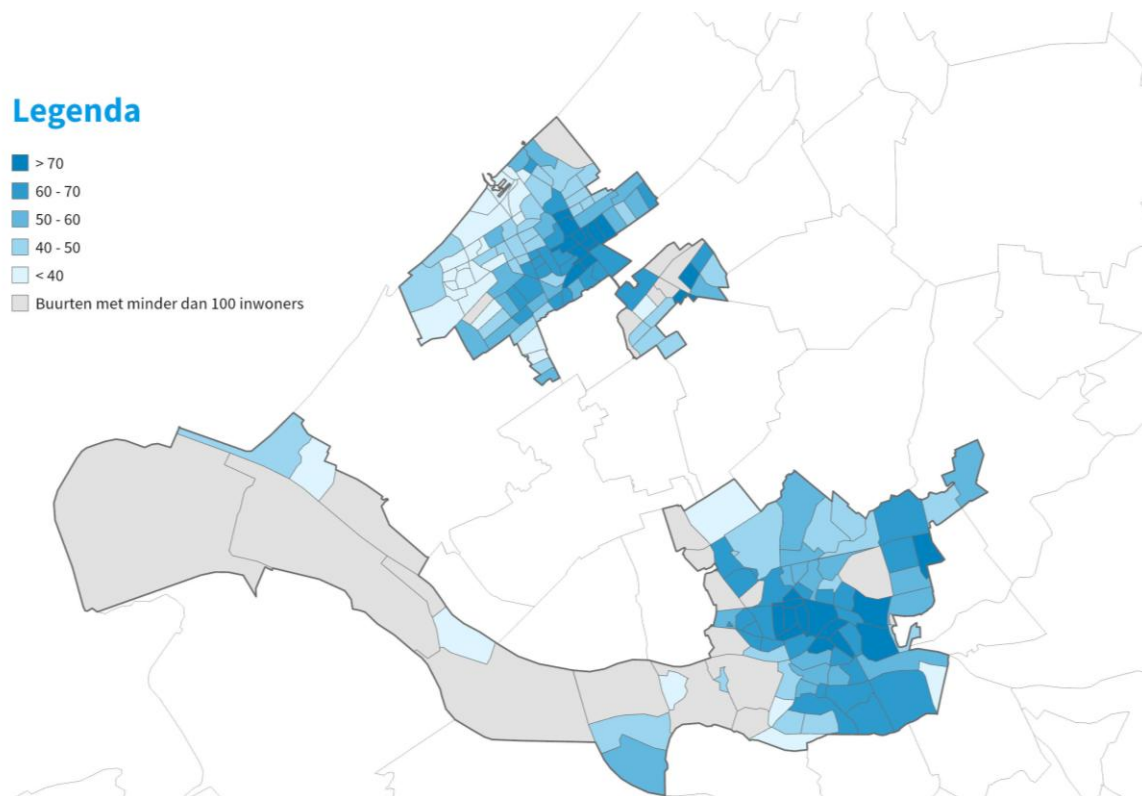
Figuur 43 Themascoring per buurt - thema Onderwijs (2025)

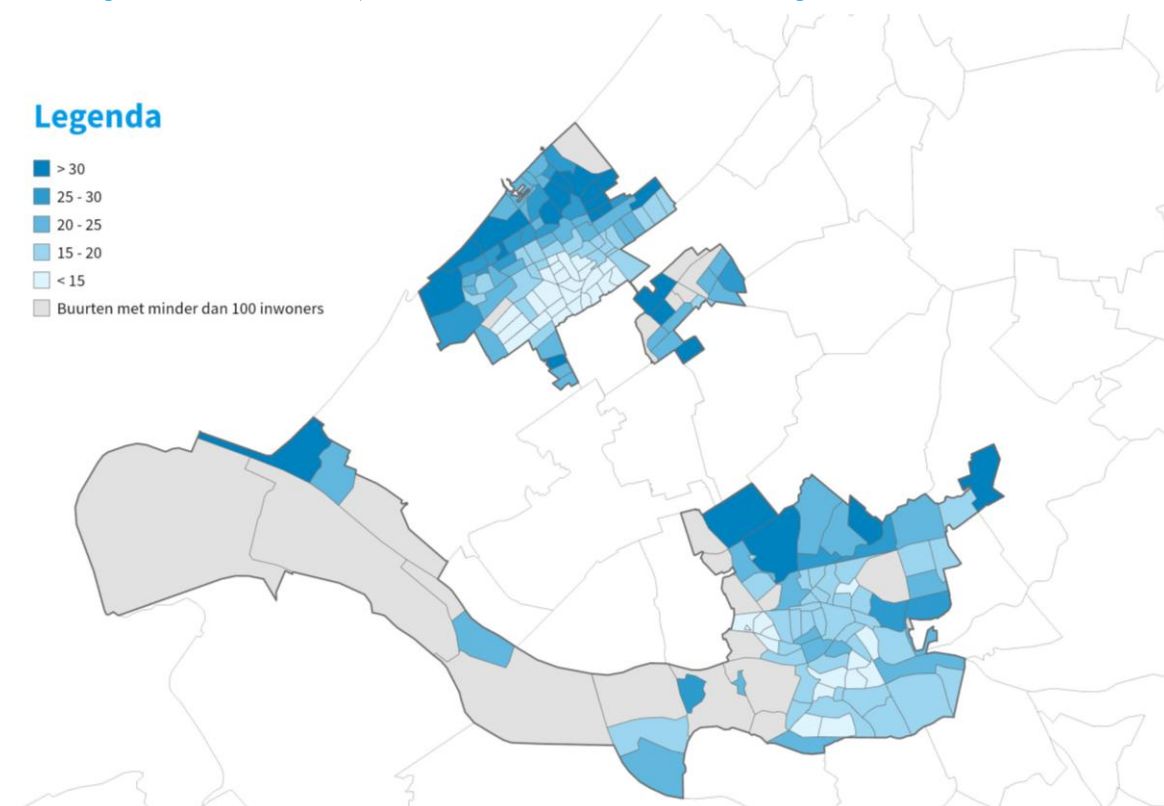
Figuur 44 Themascoring per buurt - thema Cultuur (2025)

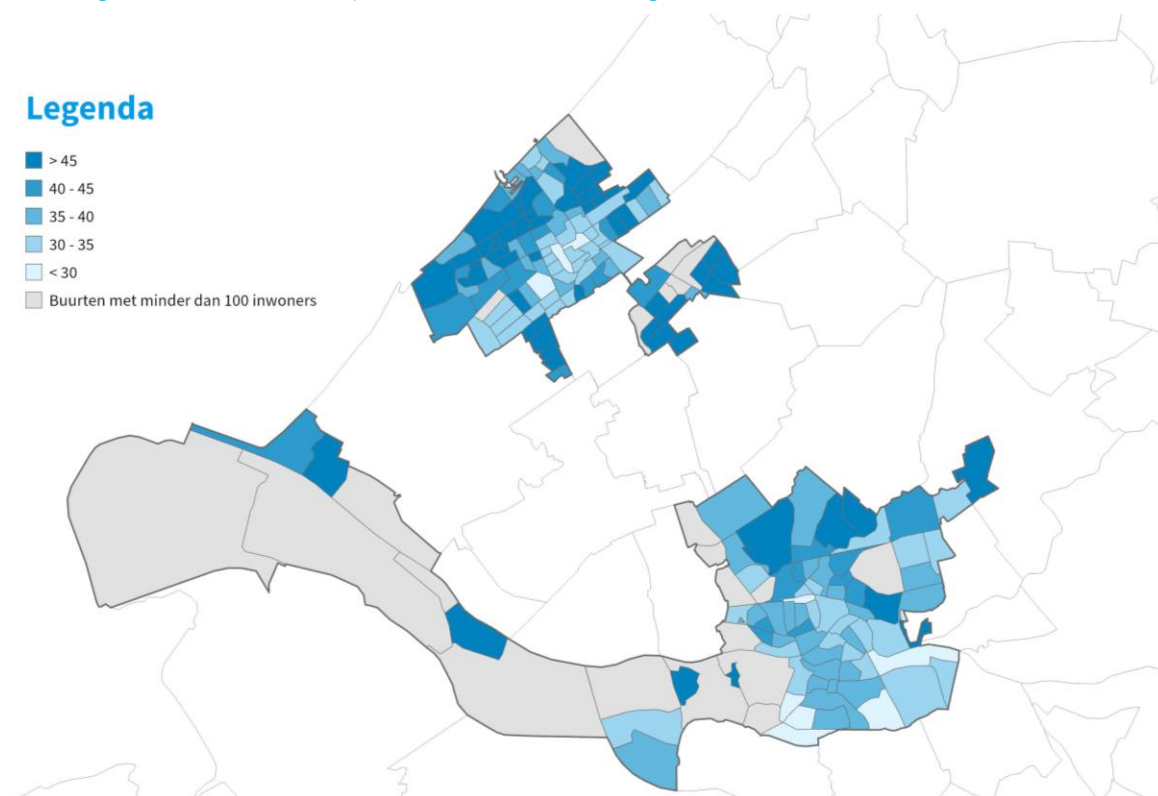
Figuur 45 Themascoring per buurt - thema Mobiliteit (2025)

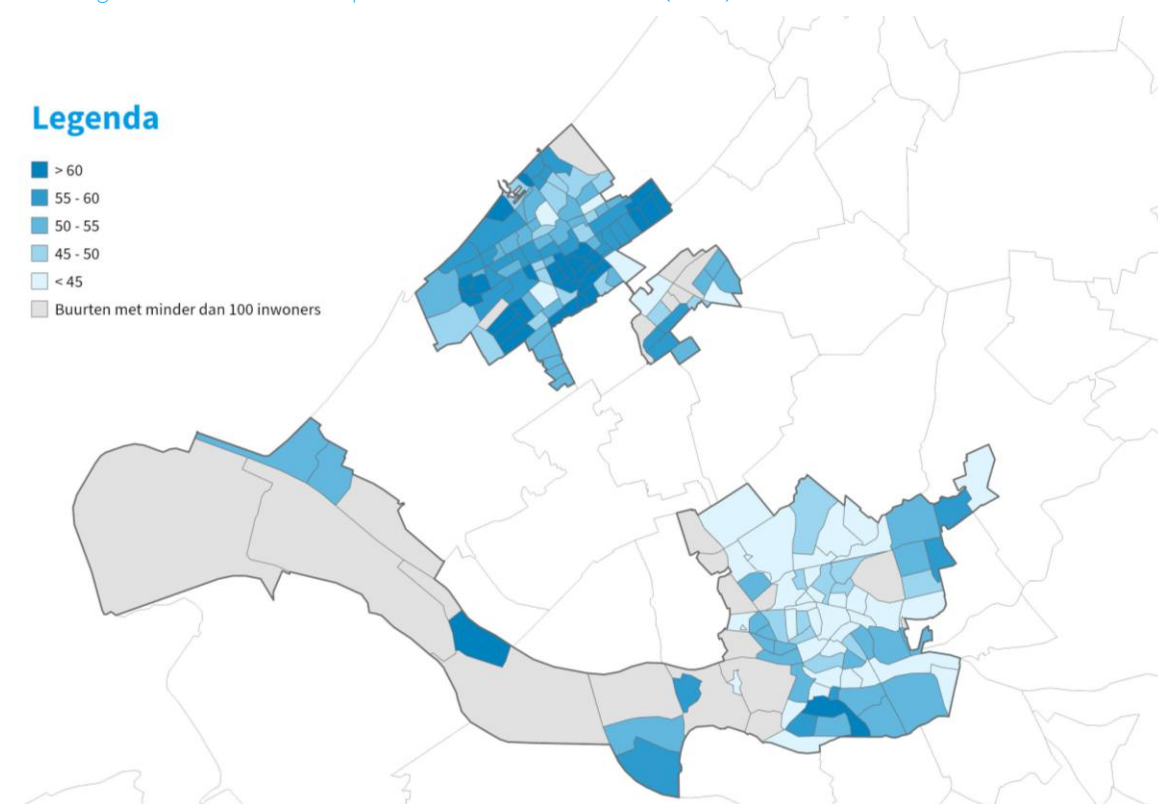
Figuur 46 Themascoring per buurt - thema Sociale samenhang (2025)

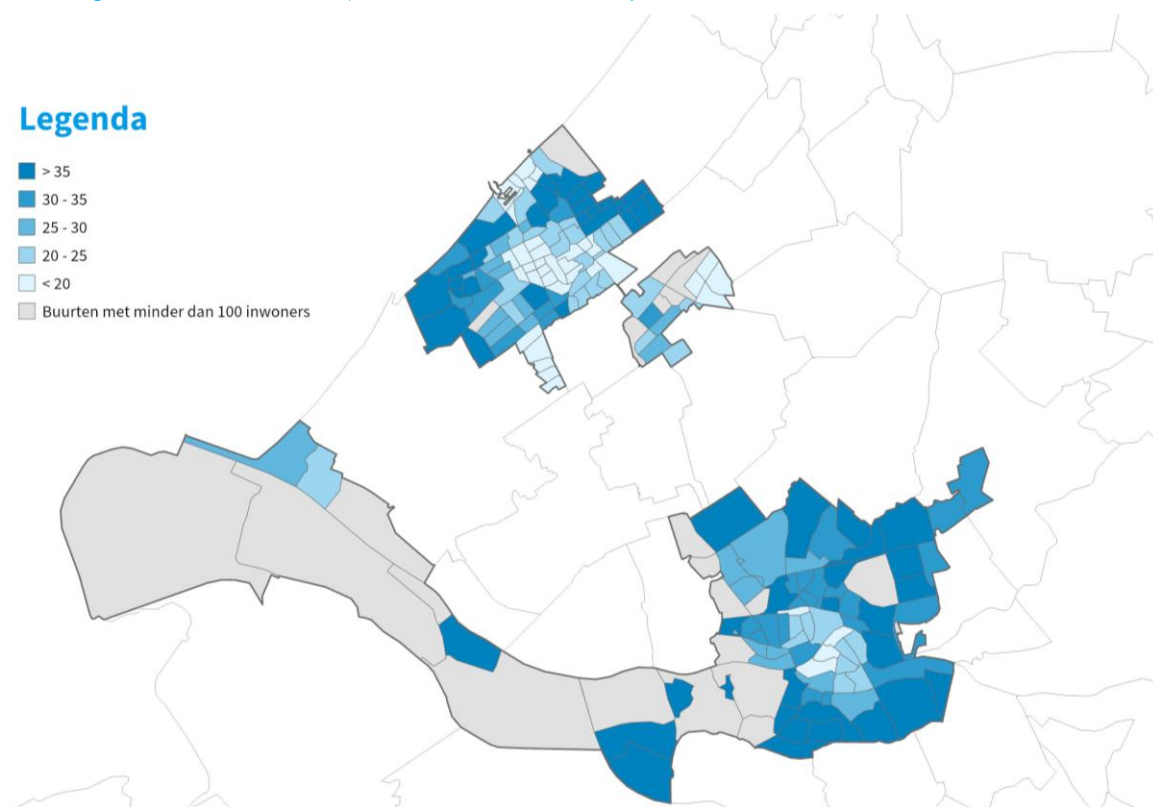
Figuur 47 Themascoring per buurt - thema Veiligheid (2025)

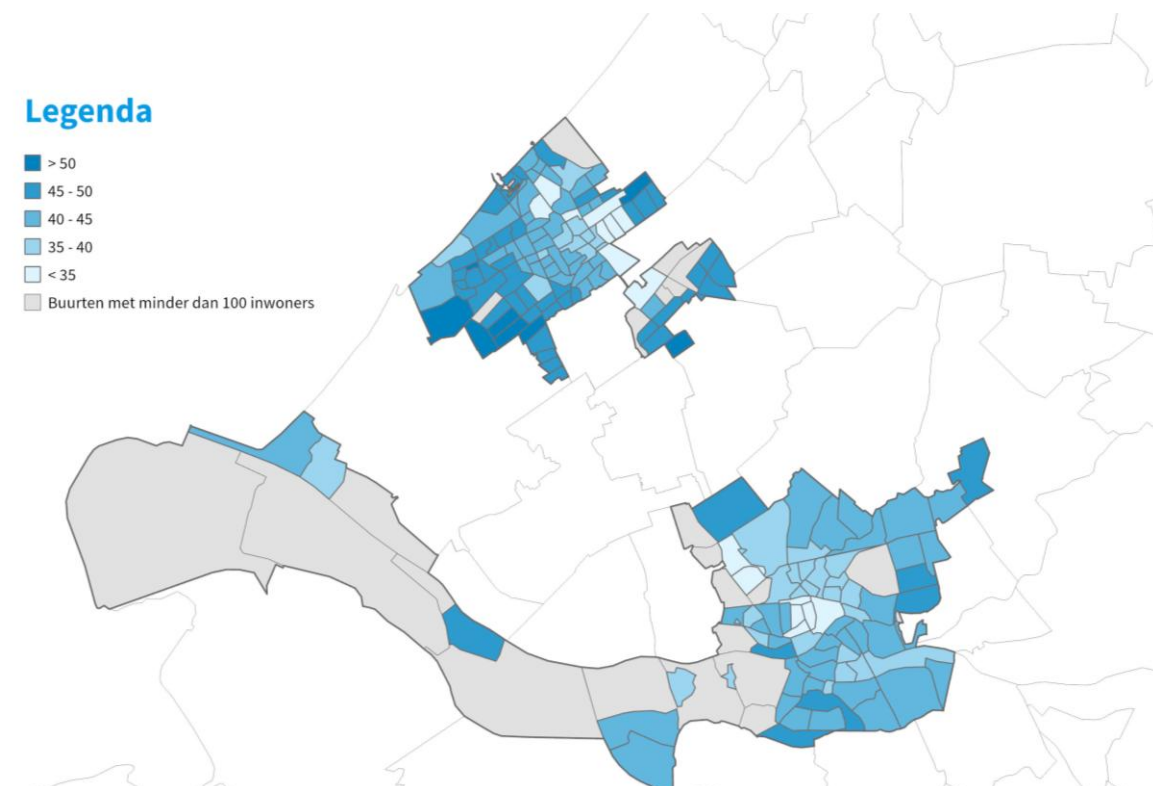
Figuur 48 Themascoring per buurt - thema Wonen (2025)

Figuur 49 Themascoring per buurt - thema Ecosystemen & biodiversiteit (2025)

Figuur 50 Themascoring per buurt - thema Milieu & klimaat (2025)

OPGERICHT IN
1947

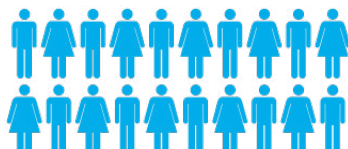
GEVESTIGD IN
TILBURG

KENNISONDERNEMING

STICHTING ZONDER WINSTOOGMERK

AANTAL MEDEWERKERS

35

**INTENSIEVE
SAMENWERKINGEN**
MET UNIVERSEITEN EN ANDERE
KENNISINSTELLINGEN

EXPERTISE

- > PARTICIPATIE & GOVERNANCE
- > WOON- & LEEFOMGEVING
- > DUURZAAMHEIDSTRANSITIES
- > SOCIAAL DOMEIN & ARBEID
- > CULTUUR & ERFGOED
- > DUURZAAMHEIDSIMPACT
- > DATA EN METHODEN

ONZE OPDRACHTGEVERS

- > PROVINCIES
- > GEMEENTEN
- > ZORG- EN WELZIJNSINSTELLINGEN
- > FONDSSEN
- > BANKEN

HET
pon | telos

Over Het PON & Telos

Maatschappelijke besluitvorming verbeteren

Wij zijn een sociale kennisonderneming in het hart van de samenleving. We beschouwen het als onze opdracht om maatschappelijke besluitvorming te verbeteren. Dat doen we door wetenschappelijke kennis met kennis van de praktijk te verbinden. We zijn van data, feiten en cijfers, maar geven die altijd een gezicht. Waarbij iedere stem telt. Voorkeuren en meningen halen we op, onderzoeken we, analyseren we en duiden we. Met prikkelende aanpakken en innovatieve methoden. Daarbij zijn we altijd gericht op duurzaamheid: de harmonieuze verbinding tussen sociale, ecologische en economische doelstellingen. Zo dragen we bij aan de kwaliteit van samenleven, nu en in de toekomst.

Met een multidisciplinair en creatief team van bijna 35 adviseurs en onderzoekers werken we vooral voor lokale en regionale overheden in Nederland (met een sterke kennispositie in Noord-Brabant), maar ook voor corporaties, banken, zorg- en welzijnsinstellingen, fondsen en maatschappelijke organisaties. We werken daarbij intensief samen met universiteiten en andere kennisinstellingen en zijn officieel partner van Tilburg University. Met onze kennis en inzichten adviseren we beleidsmakers en bestuurders. Zodat ze afgewogen keuzes kunnen maken. Zodat ze bestuurlijk kunnen vernieuwen. En zodat ze een positieve impuls kunnen geven aan de samenleving van morgen.

Stationsstraat 20c
5038 ED Tilburg
+31 (0)13 535 15 35
info@hetpon-telos.nl
hetpon-telos.nl